

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

İBN ABDİ'L-BERR VE ET-TEMHİD'İNDEKİ ŞERH METODU

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Nevzat TARTI

Danışman
Prof. Dr. Sâdık ÇİHAN

SAMSUN- 1994

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İş bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan:
Prof. Dr. Sadık CİHAN

A. L. İnanç

Üye:
Doç. Dr. Muhsin KOÇAK

Muhsin Koçak

Üye:
Doç. Dr. İshak YAZICI

İshak Yazıcı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

20.10/1994

Prof. Dr. İshak YAZICI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ
1929
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.	.VI
KISALTMALAR.	.IX

GİRİŞ

- İBN ABDİ'L-BERR'İN YAŞADIĞI DÖNEME KISA BİR BAKIŞ.	1
A- Siyasî Durum.	.1
B- İlmî Durum.	.4
C- Endülüs'de İlimin Gelişmesinin Sebepleri.	.6
D- İbn Abdî'l-Berr'in Döneminde Yaşamış Alimlerden Bazıları.	7

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ABDİ'L-BERR'İN HAYATI, HOCALARI, TALEBELERİ VE ESERLERİ

I- İBN ABDİ'L-BERR'İN HAYATI.	.12
A- Nesebi.	12
B- Doğumu.	.12
C- Yetiştirilmesi ve Eğitimi.	.13
D- Kurtuba'dan Ayrılışı.	14
E- Ailesi.	15
F- Ölümü.	.16
G- İlmî Şahsiyeti.	16
II- İBN ABDİ'L-BERR'İN HOCALARI.	.18
III- İBN ABDİ'L-BERR'İN TALEBELERİ.	.24

IV- İBN ABD'L-BERR'İN ESERLERİ.	29
A- Kıraat İlimi İle İlgili Eserleri.	29
B- Hadis İlimi İle İlgili Eserleri.	29
C- Fıkıh İlimi İle İlgili Eserleri.	34
D- Tarih İle İlgili Eserleri.	36
E- Edebiyat ve Diğer İlimlerle İlgili Eserleri.	40

İKİNCİ BÖLÜM

ET-TEMHİD'DEKİ METODU	44

A- ET-TEMHİD'İN KAYNAKLARI	45
B- RAVİ TANITIMI	49
1- İmam Mâlik'in Hocalarının Tanıtımı.	49
2- Hadisin Senedindeki Diğer Râvîlerin Tanıtımı.. . . .	51
a- Sahâbî Tanıtımı	51
b- Tâbiîn ve et-Bau't-Tâbiînden Olan Râvîlerin Tanıtımı	52
C- HADİS TENKİDİ	54
1- Senet Tenkidi	54
a- Muvatta'daki Hadislerin Senetlerine Bakışı	54
b- Şerh İçinde Geçen Bazı Hadisleri Tenkid Etmesi	57
2- Metin Tenkidi	58
D- LAFZİ MANANIN AÇIKLANMASI	62
1- Garib Lafızların İzahı	62
2- Dil Bilgisi (Sarf ve Nahiv) Açıklamaları	64
a- Sarf Açıklamaları	64
b- Nahiv Açıklamaları.	66
3- Hadisin Muhtevâsından Kastedilen Mânâyı Vermesi.	67

E- HADİSİN FARKLI VARYANTLARINI VERMESİ	69
1- Muttasıl Hadislerin Varyantları.....	69
2- Mürsel Hadislerin Varyantları	71
3- Munkatı Hadislerin Varyantları	72
4- Hadislerin Değişik Varyantları Arasındaki Lafız Farklarına İşâret Etmesi	74
F- MUHTELIFU'L-HADİS	77
1- Cem ve Te'vil	77
2- Tercih	79
3- Nesh.	81
G- FIKHİ HÜKÜMLER.	85.
1 Uzun Hükümler.	85
2- Kısa Hükümler	89
3- Fikhî Hükümlere Ayetlerden Delil Getirmesi	91
4- Fikhî Hükümlere Hadislerden Delil Getirmesi	92
5- Hükümlerle İlgili Olarak Alimlerin Görüşlerini Vermesi ...	94
6- Kıyası Kullanması	96
H- HADİSİN MUHTEVASINI İZAH ETMESİ	98
1- Ayetlerle İzah	98
2- Hadislerle İzah	99
3- Sahâbe ve Sonrakilerin Amelleri İle İzah	101
4- Tarihî ve Coğrafi Bilgilerle İzah	102
5- Şiirle İzah	104
6- Soru ve Cevaplarla İzah.	106
I- KONULAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ZİKRETMESİ	109

1- İttifak Edilen Hususları Zikretmesi	109
2- İhtilâf Edilen Hususlara İşâret etmesi	110
3- İhtilâfları Zikrettikten Sonra Konuyu Özetlemesi	113
4- Kendi Görüşlerini Zikretmesi	115
5- Bazı Görüşleri Tenkid Etmesi	116
SONUÇ	120
BİBLİYOGRAFYA.	124

ÖNSÖZ

Yüce Allah (c.c.)'ın mesajını tebliğe memur olan Hz. Peygamber'in getirdiklerine uymaları, müslümanlar için bir görevdir. " Kim Rasûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. " (Nisa, 4/ 80) âyeti ile " Size iki şey bıraktım. Onlara tutunduğunuz müddetçe sapıtmazsınız. (O ikisi); Allah'ın kitâbı ve benim sünnetimdir." (**Muvatta**, II, 899) hadisi, müslümanlar için Hz. Peygamber'e bağlılığın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu açıdan müslüman âlimler **Kur'ân** ve tefsirine gösterdikleri ihtimamı, sünneti derlemeye ve korumaya da göstermişlerdir.

Hadis tarihinde sırasıyla h. I. asırdaki kitâbet, II, asırdaki tedvin ve tasnif döneminden sonra, III.asırda şerh dönemi başlar. H. 4. ve 5. asırda yoğunlaşan şerh faaliyeti, hadislerin mânâ ve muhtevâ itibariyle daha iyi anlaşılmasına yöneliktir. Meşhur hadis kaynaklarından **Muvatta** üzerine yapılmış en önemli şerhlerden biri olan **et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-Meânî ve'l-Esâñîd** de o dönemin bir ürünüdür.

et-Temhîd, **Muvatta**'daki hadislerin, Imam Mâlik'in hocalarının alfabetik listesine göre tertib edildiği ve her birisinin müstakil olarak açıklandığı büyük bir şerhtir.

Eserin müellifi, İbn Abdî'l-Berr, h. 4. asrın ikinci yarısı ile 5. as-

rın ilk yarısında yaşamıştır. İbn Abdî'l-Berr, büyük bir hadisçi olduğu kadar, aynı zamanda önemli bir fakih, târihçi, neseb âlimi ve edebiyatçı olarak da tanınmıştır.

Biz de görüşlerinden sık sık istifâde edilen fakat, Türkiye'de yeterince tanınmayan İbn Abdî'l-Berr'i ve **et-Temhîd** adlı eserini ilim çevrelerine tanıtmak amacıyla bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Çalışmamız, İbn Abdî'l-Berr'in yaşadığı dönemin siyâsî ve ilmi durumu ile o dönemde yaşamış meşhur âlimlerden bazılarının ele alındığı bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde İbn Abdî'l-Berr'in hayatı, hocaları, talabeleri ve eserleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Hocaları ve talebelerinden eseri bulunanları, yazdıkları eserlerden verdiğimiz bazı örneklerle kısaca tanıtip, geriye kalanları kronolojik bir liste halinde zikrettik. Eserlerinden matbû ve yazma olanlarını, İstanbul'daki kütüphanelerden araştırarak ulaşabildiklerimiz hakkında kısaca bilgi verdik. Ulaşamadıklarımızın buldukları yerlere, kayıp olanların da kaynaklardaki yerlerine işaret ettik.

İkinci bölümde, önce **et-Temhîd**'in yazımında müellifin istifâde ettiği kaynakları tesbit ettik. Daha sonra, hadislerin râvîleri ve senetleri karşısındaki tutumunu, lafzî mânâları tesbit, aralarındaki ihtilafları çözme, fikhî yönlerine değinme, konularla ilgili âyetlere, hadislere ve farklı görüşlere yer vermedeki metodunu, çeşitli örneklerle ortaya koyduk. Çalışmamızın tertibinde İbn Abdî'l-Berr'in şerhde takib ettiği sıralamaya mümkün olduğu kadar uymaya çalıştık.

VIII

Şahısların ölüm tarihlerini, ilk defa geçtiğinde hicri/milâdî esasına göre verdik. Arapça eserleri, dipnotta gösterirken, müelliflerinin meşhur adıyla, diğer kaynaklarda soyadıyla beraber zikrettik. İbn Abdî'l-Berr'in eserlerinin ise sadece adlarını, ismi uzun olan kaynakların meşhur adlarını verdik.

Şerhe konu olan hadislerden örnek olarak kullandıklarımızın **Muvatta'daki yerlerine**, şerh içinde geçen hadislerin de Kütüb-ü Sitte'deki yerlerine işaret ettik. Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesefî, İbn Mâce ve Dârimî'nin eserlerini kaynak gösterirken; hadislerin bulunduğu kitab ismi ve numarası, bâb ve sayfa numarasını, Müslim ve Malik'in eserlerini kaynak gösterirken; sırasıyla, kitab ismi ve numarası, hadis numarası, cild ve sayfa numarasını verdik. Ayet meâllerini verirken de Süleyman Ateş'in **Kur'an-ı Kerim Meâli'nden** istifade ettik.

Yaptığımız bu ilk çalışmanın bir çok eksik yönlerinin bulunacağına, getirilecek yapıcı tenkitlerin daha sonraki çalışmalarımıza ışık tutacağına olan inancımı belirtir, çalışmam süresince her konuda bana yardımcı olan muhterem hocam Prof. Dr. Sâdık Cihan'a, konu seçiminde yardımcı olan hocam Prof. Dr. Kemal Sandıkçı'ya, diğer hocalarıma, sık sık yardımlarına başvurduğum Araş. Gör. Yavuz Ünal ve Araş. Gör. Osman Güner'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Nevzat Tartı

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.I.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a.e.	: Aynı eser
a.y.	: Aynı yer
bkz.	: Bakınız
b.	: İbn
c.c.	: Celle celâluhû
çev.	: Çeviren
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.G.B.İ.T.	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
E.O.I.	: The Encyclopaedia of Islam
E.Ü.I.F.D.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.z.	: Hazreti
h.	: Hicri
k.	: Kitap
M.Ü.I.F.V.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
M.E.B.	: Milli Eğitim Basımevi
nşr.	: Neşreden
nr	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallallahu anhû/anhâ
s.	: Sahife
thk.	: Tahkik eden
trz.	: Tarihsiz.
tsh.	: Tashih eden
v.d.	: Ve devamı
vr.	: Varak
Y.,y.	: Yayınevi/yayınları

GİRİŞ

I- İBN ABDİ 'L-BERR'İN YAŞADIĞI DÖNEME KISA BİR BAKIŞ

A- Siyâsî Durum

İbn Abdî'l-Berr'in doğmasından kısa bir süre önce, Endülüs Emevî Devletinin başında iyi bir eğitim görmüş olan II. Hakem el-Mustansır (ö.366/976) bulunuyordu. II. Hakem, halife sıfatıyla 350-366/961-977 yılları arasındaki idareciliği süresinde, babası III.Ab-durrahman'ın sağladığı iç ve dış huzuru devam ettirdi.¹ O'nun dönemi devletin en parlak ve mamur devri kabul edilmektedir.²

II. Hakem el-Mustansır'dan sonra yerine oğlu II. Hişâm el-Müeyyed Billâh (ö.431/1040) geçti. II.Hişâm'ın yaşının küçük oluşu ve dirayetsizliği nedeniyle, devletin idaresini Muhammed b. Ebî Amir (ö.392/1002) üstlendi. İbn Ebî Amir, zeki ve kurnaz bir insan olduğu için zamanla idarede kendisine muhalefet edebilecek kişileri harcattı. Ayrıca bol maaş ödediği askerlerden kendine bağlı bir ordu kurdu. Cömert birisi olduğu için de kısa zamanda devlet adamlarının sempatisini kazanmayı başardı.³

¹ İbn Haldûn, *Târîh el-Müsemmâ bi Kitâbi'l-İber*, Beyrut, 1971, IV, 144-145; Hüseyin Algül, *İslâm Târîhi*, İstanbul, 1987, III, 471-472.

² *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târîhi* (Heyef), İstanbul, 1988, IV, 381; Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Târîhi*, İstanbul 1966, IV, 388.

³ İbn Haldûn, a.g.e., IV, 147; Hasan İbrahim Hasan, *Siyâsî, Dini, Kültürel ve Sosyal İslâm Târîhi*, IV, 88-89; D. G. B. İ. T., IV, 394 v.d.; Zeydan, a.g.e., III, 483

Ibn Ebî Amir, devlet idaresinde oldukça başarılı idi. Toplam 27 yıllık vezirliği süresinde, içerde ve dışarda pekçok faaliyeti oldu. Kuzey Hıristiyanları'na karşı 392/1002 yılında düzenlediği bir hareket sırasında öldü.⁴

Devlet idaresinde halife II. Hişâm'ın pasif kalması, Ibn Ebî Amir'in tek başına hareket etmesi ve kadrolaşmaya gitmesi halk arasında huzursuzluk çıkmasına sebep oldu. Kendisinden sonra yerine geçen oğlu Abdü'l-Melik el-Muzaffer (ö.398/1008)'in de babasının tutumunu devam ettirmesi ile huzursuzluk daha da arttı. Bu durum idareye karşı büyük bir isyana ve iç savaşlara sebep oldu.⁵

Bir kaç yıl arayla devam edip 403/1012'de şiddetlenen ve tarihe Kurtuba fitnesi olarak geçen bu isyanlarda, Berberîler şehri yağmaladılar ve pek çok ilim adamını öldürdüler. Bunların başında, İbn Abdî'l-Berr'in hocalarından Abdullah b. el-Farazî gelmektedir. Bazı âlimlerin de Kurtuba'dan ayrılmasına sebep olan bu olaylar, şehre ekonomik ve ilmi yönden kayıplar verdirmiştir.⁶

Olaylara şahid olan İbn Abdî'l-Berr, hocası İbn Farazî'nin Berberîler tarafından öldürüldüğünde cenazesinin üç gün evinde kaldığını zikrediyor.⁷

Bu olaylar esnasında, devletin zayıflamasının bir sonucu olarak, tebaa, Emevî sülalesi ve diğer Araplar, Berberîler, Mustaribûn,

⁴ İbn Haldûn, a.g.e., IV, 148; Hasan, a.g.e. IV, 92; Algül, a.g.e., III, 477

⁵ İbn Haldûn, a.g.e., IV, 147; Abdurrahman el-Haccî, et-Târihu'l-Endelüsî, s. 306; Hasan, a.g.e., IV, 88-92; Algül, a.g.e. III, 477-478.

⁶ İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye , XI, 351; D.G.B.İ.T., IV, 441-445; Algül, a.g.e., III,483

⁷ İbn Beşkuvâl, Kitâbu's-Sıla, Kahire, 1966, I 252; İbn Hallikân , Vefeyâtü'l-A'yân, Beyrut, 1972, III,106; İbn Esr el-Cezerî, el-Kâmil fi'-Târih, Beyrut, 1965, IX ,242

Sakâliba, Sılavlar, Hammûdîler v.b. gruplara bölündü. Bazı valilikler de bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Bundan sonra artık Endülüs'e, merkezî otoriteyi tanımayan beylikler ve emirlikler (Tavâif-i Mulûk) dönemi hakim oldu.⁸ Hicrî 403 tarihinden sonra Emevî Hilâfeti zaman zaman inkıtaya uğrayarak 422/1031 yılına kadar devam etti. Emevîlerin son halifesi III. Hişâm'ın iç vedaş olaylara karşı dayanma gücü bu tarihte sona erdi.⁹

Durumu bir fırsat bilen devlete bağlı Hıristiyanlar istiklâllerini ilan ettiler. Müslümanlar ise irili ufaklı bağımsız devletlere bölündüler. Tavâif-i Mulûk'u oluşturan bu devletlerden bazıları şunlardır: Kurtuba, İşbiliye, Gırnata, Malaka, Tuleytula, Sarakusta, Batalyus, Dâniye¹⁰ v.b.

Tavâif-i Mulûk'u oluşturan gruplar kendi aralarındaki iç çekişmeleri sürdürürken, müslüman âlimler yeniden birliği sağlamak için harekete geçtiler. Bu konuda ilk adımı Batalyus emîri Ömer el-Mütevekkil b. el-Muzaffer el-Eftas (484/-1091)'in desteği ile Ebû'l-Velîd el-Bâcî (474/1081) attı. Ebû'l-Velîd el-Bâcî, bütün site devletlerini dolaşarak her bir emire İslam ve müslümanlar açısından birleşmenin faydalarını, bölünmenin zararlarını anlattı.¹¹

Ibn Hazm el-Endelüsî (456/1064), Ibn Hayyân(456/1064), Ebû Muhammed et-Tuleytulî (460/1068) ve Ibn Abdî'l-Berr de ülke birliğinin

⁸ İbn Kesîr, a.g.e., XI, 351; İbn Haldûn, a.g.e., IV, 150; Hitti Philip, İslâm Târîhi, III, 845-848; Zeydan, a.g.e., IV, 389; D.G.B.İ.T, IV, 446.

⁹ Hasan, a.g.e. IV, 99; Algül, a.g.e., III485.

¹⁰ İbn Haldûn , a.g.e., IV, 150 v.d.; Makkarî, Nefhu't-Tib, Beyrut, 1968, I, 438-442; D.G. B.İ.T., V, 18-29; Algül, a.g.e., III485.

¹¹ Muhammed Abdulfah Annân, Düvelü't-Tavâif, Kahire 1988, s. 111 v.d.; Haccî, a.g.e., s. 336-344.

sağlanması için çalışan âlimler arasında idiler.¹² Fakat âlimler bu çağrılarında istedikleri sonuca ulaşamadılar¹³

Yaklaşık elli yıl kadar devam eden Tavâif-i Mulûk dönemi, Merkezi Fas'ta bulunan Murâbitlar'ın, 479/1086'da Yusuf b.Tafşin komutasında Endülüs'e hakim olmasıyla sona erdi. Böylece müslümanların yeniden birliği sağlamaları için bir fırsat doğmuş oldu.¹⁴

B- İlim Durum

H. 4. asrın yarısında müslümanlar, gösterdikleri gayretlerle ilim meşalesini doğudan Endülüs'e taşımışlar ve bu konuda sayısız başarılar göstermişlerdir.¹⁵

III.Abdurrahman(ö.350/961)'ın inşa ettirdiği Kurtuba Üniversitesi, II.Hakem (ö.366/976) döneminde geliştirilerek, devrin en önemli ilim merkezi halini aldı.¹⁶ Bağdat ve İstanbul gibi, zamanın önemli ilim merkezlerindeki eğitim müesseseleriyle yarışır duruma gelen bu Üniversite, Avrupa'nın ve İslam Dünyası'nın gözdesi, Endülüs'e seyahat eden ilim yolcularının ilk durağı oldu.¹⁷

Endülüste eğitim, öğretim ve ilmin ilerlemesi için hiçbir fedakarlıktan kaçınılmamış, bu amaca yönelik çeşitli vakıflar kurulmuştur.¹⁸ Ülkenin büyük şehirlerinde kurulan çeşitli üniversitelere öğrenci ye-

¹² Haccî, a.g.e., s. 344-350.

¹³ Algül, a.g.e., III, 487; Haccî, a.g.e., s. 14

¹⁴ İbn Esir el-Cezerî, a.g.e., X, 152; Hasan, a.g.e., V, 146; Algül, a.g.e., III, 495

¹⁵ D.G.B.İ.T., IV, 476.

¹⁶ D.G.B.İ.T., a.y.; Algül, a.g.e., III, 537; D.G.B.İ.T., IV, 389.

¹⁷ Haccî, a.g.e., s. 314; Hasan a.g.e., IV, 277; D.G.B.İ.T.; Sigrîd Hunke, Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi, çeviren, Servet Sezgin, İstanbul, trz. s. 402

¹⁸ D.G.B.İ.T., IV, 275

tiştiren diğer şehirlerdeki okullar yaygınlaştırılmış ve zengin kapasiteli kütüphaneler oluşturulmuştur.¹⁹

Tarih kitaplarında verilen bilgilere göre, h.4. asırda Endülüs'te okur yazar oranı %100'lere ulaşmış ve pek çok âlim yetişmiştir.²⁰ İbn Abdî'l-Berr'in çağdaşı olan İbn Hazm, bu konuya işaretler; başkent Kurtuba'da Kur'ân, hadis, ricâl, fıkıh, kelâm, lugat, nahv, şiir, edebiyat, tarih, tıp, felsefe matematik v.b. pek çok sahada meşhur âlimler bulunduğunu ve bu alanlarda eserler yazdıklarını zikrediyor.²¹

Endülüs'deki ilmi gelişmeler, iç karışıklıklardan kaynaklanan siyasi krizlere rağmen devam etti. Hatta Tavâif-i Mulûk döneminde de gelişmesini korudu. Bu bağımsız devletlerin her birinin başkenti aynı zamanda birer ilim merkezi oldu.²²

Endülüs'deki ilim merkezleri arasında Kurtuba başta gelir.²³ Her tür tahsili verebilen eğitim müessesesi bulunan Kurtuba'da, yurt içi ve yurt dışından gelen talebeler için oldukça yeterli sosyal imkanlar da vardı.²⁴

İlim ve kültür yönünden Kurtuba'yı, ikinci Kurtuba olarak bilinen Gırnata²⁵ takip etmektedir. İşbiliye²⁶, Belensiye²⁷, Tuleytula²⁸, Turtu-

¹⁹ a.e., IV, 477-482

²⁰ D.G.B.İ.T., IV, 475; Algül, a.g.e., III, 476.

²¹ İbn Hazm, *er-Risale fî Fazlî'l-Endelüs*, thk. İhsan Abbas Beyrut, trz. s. 174-186

²² Annân, a.g.e., s. 17, D.G.B.İ.T., IV, 479

²³ İbn Esîr el-Cezerî, *el-Lûbab fî Tehzîbi'l-Esâb*, Beyrut, trz., III, 25; Haccl, a.g.e., s.17

²⁴ Hurke, a.g.e.s.401; Algül, a.g.e., III, 474

²⁵ Algül, a.g.e., III, 538;

²⁶ İbn Esîr el-Cezerî, a.g.e. I, 61-62

²⁷ a.e., I, 176.

²⁸ a.e., II, 274.

şa²⁹ v.b. şehirler de zamanın önemli ilim merkezlerindendi.

C- Endülüs'te İlimin Gelişmesinin Sebepleri

Müslüman idareciler çoğunlukla ilme ve âlimlere yardımcı olmayı kendileri için bir görev kabul etmişlerdir. İslam tarihinde âlimlerin müslüman idarecilerce korunduğu ve ödüllendirildiğine dair sayısız örnekler vardır. Endülüs'ün en kültürlü idarecisi olan³⁰ II. Hakem'in, ilim ve ilim adamları karşısındaki tavrı konuyla ilgili örneklerden ve Endülüs'te ilmin gelişmesinin sebeplerinden sadece bir tanesidir:

II.Hakem bütün ilimleri sever, âlimlere ikramda bulunurdu. Kendisi daha önceki idarecilerin toplayamadığı kadar kitap biriktirdi. Öyleki, kütüphanesindeki kitapların sayısı 400 bini aşıyordu. Konularına göre tasnif edilmiş olan bu kitapların 44 adet kataloğu, her kataloğun 20 sayfalık müellif fihristi vardı. II. Hakem bu kitapların büyük çoğunluğunu okumuştur. O'nun hem Endülüs'lü hem de yabancı âlimlere ve ediplere karşı gösterdiği cömertlik sınırsızdı. Diğer memleketlere memurlar gönderir ve oralardaki önemli eserleri elde ederdi. Ayrıca sarayında kitap istinsah eden ve cilt yapan ustalar çalıştırırdı.³¹

Kitap toplama âdeti sadece halife ve emirlere mahsus olmayıp, halk arasında da bunu yapanlar bulunuyordu.³²

İslam tarihinde oldukça yaygın olan ilim yolculukları³³ da Endülüs'te ilmin gelişmesinin önemli bir sebebidir. İlim maksadıyla İslam

²⁹ a.e. II, 280

³⁰ Hasan, a.g.e., IV, 277; Hunke, a.g.e., s. 404

³¹ İbn Haldûn, a.g.e. IV, 146; Hasan, a.g.e., IV, 287; D.G.B.İ.T., IV, 381-382,

³² Hasan, a.g.e., IV, 287

³³ Talat Koçyiğit, Hadis Târîhi, A.Ü.İ.F.Y. Ankara, 1988, s. 100-101

Dünyası'nın değişik yerlerinden Endülüs'e gelip, bildiklerini öğreten bilimlerini öğrenen âlimlerden bir tanesi, Said b. el-Hüseyin el-Bağdatî (ö.418/1027)'dir. Şâir, dilci ve tairhçi olan bu zat, Endülüs'e 380/990'da gelmiştir.³⁴

Endülüs'te yetişmiş pek çok âlim de öğrenimini doğunun Bağdat, Mekke, Medine, Mısır ve Şam gibi ilim merkezlerinde tamamlıyordu. Abdullah b. Muhammed et-Tuleytulî (ö.395/1005)³⁵, Abdurrahman b. Yahya b. Muhammed (396/1006)³⁶ ve İbn Abdil'l-Berr'in hocalarından bazıları³⁷ bunlardandır.

D- İbn Abdil'l-Berr'in Döneminde Yaşamış Âlimlerden Bazıları

a- Ebû Amr Osman b. Saîd el-Emevî el-Mukrî (ö.444/1052):

H.361 yılında Kurtuba'da doğan Ebû Amr, 375/983'de doğuya gitti. Hacc görevinin ifasından sonra, Mısır ve Kayrevan'da talebelik yaptı. Endülüs'e döndüğünde şehirdeki siyâsî karışıklık nedeniyle Kurtuba'da kalmayıp Dâniye'ye yerleşti. Mâlikî Mezhebi'ne mensup idi. Aynı zamanda tefsir, hadis ve ricâl âlimi idi.³⁸

Eserleri;

1- Camiu'l-Beyan fi'l-Kıraeti's-Seba,³⁹

³⁴ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 237-238, Konuyla ilgili başka örnekler için bkz. : İbnu'l-Farazî, Târîhu Ulemâ'l-Endelüs, Kahire, 1966, I, 20, 61-62; İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 232, 237-238; Makkarî, III, 50-149

³⁵ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 245.

³⁶ a.e., I, 306; Konuyla ilgili diğer bazı örnekler için bkz. İbn Farazî, a.g.e., I, 20, 28, 34, II, 25, 30,

³⁷ bkz. " İbn Abdil'l-Berr'in Hocaları " konusu, s. 18 v.d.

³⁸ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 405-407; Zehebî, Tezkiretü'l-Huffaz, Haydarabat, 1958, III, 1120-1121;

³⁹ Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn , İstanbul, 1941, I, 538; Carl Brockelmann, Geschichte Der Arabischen Litteratür, Leden, 1938, G. I, 517

- 2- el-Iktisâd fî Resmî'l-Mushaf,⁴⁰
- 3- Kitâbu'l-Fiten ve'l-Melâhim,⁴¹
- 4- el-Muhkem fi'n-Nakdi,⁴²
- 5-Tabakâtu'l-Kurrâ,⁴³

b- Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm(ö.456/1064): Künyesi, Ebû Muhammed olup, İbn Hazm diye meşhurdur. 382/992'de Kurtuba'da doğdu. Hadis, fıkıh, siyer, tarih ve lugat gibi ilim dallarında otorite oldu. İbn Hazm, önceleri Şâfiî Mezhebi'ne mensupken sonradan zahirîlerin imamlarından oldu.⁴⁴

Eserlerinden Bazıları:

- 1- Ahlâku'n-Nefs,⁴⁴
- 2- el-Ihkâm li Usûli'l-Ahkâm,⁴⁵
- 3- Izhâru Tebdîli'l-Yehûd ve'n-Nasârâ Li't-Tevrâti ve'l-İncîl,⁴⁶
- 4- er-Risâle fî Fazli'l-Endelûs ve Zikri Ricâlihâ,⁴⁷
- 5-Şerhu Hadîsi'l-Muvatta ve'l-Kelam alâ Mesâilih.⁴⁸

⁴⁰ Kâtib Çelebi, a.g.e., I, 135

⁴¹ Kâtib Çelebi, a.g.e., II, 1445.

⁴² a.e., II, 1617

⁴³ Abdül-Hayy el-Kettânî, er-Risâletü'l-Mustatrafetü li Beyânî Meşhûri Kutubi's-Sünneti'l-Müserrefe, İstanbul, 1986,s. 139

⁴⁴ İbn Beşkuvâi, a.g.e., II, 415-417; İbn Hallikân, a.g.e., III, 325-326; Zehebî, a.g.e., III, 1146 v.d.; Makkarî, a.g.e., II,77-83

⁴⁵ İbn Hallikân, a.g.e., III, 325; Zehebî, a.g.e., III, 1147

⁴⁶ İbn Hallikân, a.g.e., III, 326; Zehebî, a.g.e., III, 1147

⁴⁷ İbn Hayr el-İşbîlî, Fihrist, Bağdat, 1963, s. 226

⁴⁸ Makkarî, a.g.e., II, 79

c- Ebû Mervan İbn Hayyân el-Kurtubî (ö.469/1077): H. 377'de doğan İbn Hayyân, edebiyat ve tarih ilminde Endülüs'ün önde gelenlerinden biri idi. Konuşması fasih, kalemi güçlü bir insandı.⁴⁹

Eserleri:

- 1- Ahbâru'd-Devleti'l-Amiriyye,⁵⁰
- 2- el-Bataşatu'l-Kubrâ⁵¹,
- 3- el-Metin,⁵²
- 4- el-Muktebes min Enbâi Ehli'l-Endelüs.⁵³

d- Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Saîd b.Eyyûb el-Bâcî (ö.474/1082): H. 403 yılında Batalyus'da doğan el-Bacî, 426/1035'de doğuya gitti. Mekke, Bağdat v.b. şehirlerde bazı âlimlerden ilim aldı. Endülüs'ün önde gelen âlimlerinden olup, Tavâif-i Mulûk döneminde ülke birliğini sağlamak için gösterdiği gayretlerle de tanınır. el-Bâcî Meriyye'de öldü.⁵⁴

ESerlerinden bazıları:

- 1- İhkâmu'l-Vusûl fi Ahkâmî'l-Usûl,⁵⁵
- 2- İhtilâfu'l-Muvattaât,⁵⁶

⁴⁹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 153; İbn Hallikân; a.g.e., II, 218; Brockelmann, a.g.e., S. I, 578

⁵⁰ İbn Hayyân, el-Muktebes min Enbâi Ehli'l-Edelüs, Beyrut, 1403, s. 70-80; Brockelmann, a.g.e., S. I, 578

⁵¹ İbn Hayyân, a.g.e., s. 80; Brockelmann, a.g.e., S.I, 578

⁵² İbn Hallikân, a.g.e., II, 218; Brockelmann, a.g.e., S. I, 578.

⁵³ İbn Hallikân, a.g.e. II, 218; Brockelmann , a.g.e. S. I, 578.

⁵⁴ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 201-202; İbn Hallikân, a.g.e. II, 408; İbn Ferhûn El-Mâlikî, ed- Dîbâcu'l-Müzheb fi Marifeti Ayâni Ulemâi'l-Mezheb, Kahire, 1974, I, 377 v.d.

⁵⁵ İbn Hallikân, a.g.e., II, 409.

⁵⁶ Makkarî; a.g.e. II, 69.

3- el-Muntekâ (Şerhu'l-Muvatta),⁵⁷

4- en-Nâsîh ve'l-Mensûh,⁵⁸

5- et-Ta'dîl ve't-Tecrîh fi Men Ravâ anhu'l-Buhârî.⁵⁹

⁵⁷ İbn Halîkân , a.g.e. II,409; Brockelmann, a.g.e. S. I,744; Fuat Sezgin, **Geschichte des Arabischen Schrifttums**, I, 461.

⁵⁸ İbn Ferhûn, a.g.e. I, 385.

⁵⁹ İbn Halîkân, a.g.e. II, 409; Sezgin, a.g.e. I, 130.

BİRİNCİ BÖLÜM

**İBN ABDİ'L-BERR'İN HAYATI, HOCALARI, TALEBELERİ
VE ESERLERİ**

I- İBN ABDİ'L-BERR'İN HAYATI

A- Nesebi

Asıl adı, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdî'l-Berr b. Asım en-Nemerî olup, İbn Abdî'l-Berr diye tanınmaktadır. Doğup büyüdüğü şehre nisbetle Kurtubî, memleketine nisbetle Endelüsî ve mensup olduğu kabileye nisbetle en-Nemerî olarak da bin İbn Abdî'l-Berr'in künyesi Ebû Ömer'dir ⁶⁰

Nemir kabilesi, Mudar'dan sonra, Arap kabilelerinin en meşhurlarındandır. İbn Abdî'l-Berr'in soyu kabileye ismini veren Nemir b. Gâsîf'a dayanmaktadır.⁶¹ İbn Abdî'l-Berr'in dedeleri, Tarık b. Ziyad komutasında İspanya'ya gelip fetihten sonra oraya yerleşenlerdendir.⁶²

B-Doğumu

İbn Abdî'l-Berr, 368/979 yılı Rabi'u'l-Evvel ayında Kurtuba'da doğdu.⁶³ İbn Abdî'l-Berr'in, bu tarihte doğduğuna dair babasının yazdığı bir belgeyi etrafındaki insanlara gösterdiği rivayet edilmektedir.⁶⁴

Kaynakların tamamı İbn Abdî'l-Berr'in doğum tarihi konusunda yukarıdaki bilgiyi verirken, kendi öğrencilerinden Humeydî (488/1095)'nin, 363/974⁶⁵ tarihini vermesinin unutmama veya yanlışlıktan kaynaklanmış

⁶⁰ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 677; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 66; Zehebî, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*, Beyrut, trz., XVIII, 153; Kettânî, *Fehresü'l-Fehâris ve'l-Esbât*, Beyrut, trz. II, 315; Ömer Rıza Keh-hâle, *Mucemü'l-Müellifin*, Beyrut, trz., XIII, 315; Brockelmann, a.g.e., G., I, 628

⁶¹ İbnü'l-Esir, *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Beyrut, trz., III, 326; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 71

⁶² Leys Süüd Câsım İbn Abdî'l-Berr ve Cuhûduhû fî'l-Târîh, Kahire, 1988. s. 109.

⁶³ İbn Beşkuvâl, a.g.e. II, 678; İbn Hallikân, a.g.e. VII, 66; Zehebî, *Siyer*, XVIII, 154; Tezkire, III, 1128

⁶⁴ İbn Beşkuvâl, a.g.e. II, 679.

⁶⁵ Muhammed b. Nasr el-Humeydî, *Cezvetü'l-Muktebes*, Kahire trz. II, 586.

olabileceği düşünülüyor.⁶⁶ Zira kendisi h. 48 yılında Kurtuba'dan ayrıldıktan sonra Bağdat'a yerleşmiş ve bir daha dönmemiştir.⁶⁷

C- Yetiştirilmesi ve Eğitimi

İbn Abdî'l-Berr doğduğunda Kurtuba halkının kültür seviyesi yüksek olduğu gibi, ailesinde de âlim insanlar vardı. Mesela, babası Abdullah, Kurtuba'nın fakihlerindendi.⁶⁸ Fakat Abdullah, 380/1014 yılında öldüğü⁶⁹ için oğluna ders veremedi.⁷⁰

Babasının ölümünden sonra İbn Abdî'l-Berr'in velisinin kim olduğu bilinmiyor ama dönemin seçkin uleması tarafından yetiştirildiği bir gerçektir.⁷¹ İbn Haldun'un Endülüs'teki eğitim konusunda verdiği bilgiler, İbn Abdî'l-Berr'in temel eğitimi hakkında bizi aydınlatmaktadır. İbn Haldûn konuyla ilgili olarak şunları nakdediyor: "Endülüs halkınca Kur'an, öğretimin temeli olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, çocuklara yazı, dil bilgisi ve şiir dersleri verilirdi."⁷²

Hatip Bağdadî (463/1071)'nin doğumundan önce İbn Abdî'l-Berr'in hadis öğrendiğine⁷³ dair gelen rivayetlere bakıldığında Bağdadî'nin 392/1002'de⁷⁴ doğduğu da dikkate alınırsa, yaklaşık 385/995 yılında, 17 yaşında⁷⁵ iken hadis öğrenmeye başladığı anlaşılmaktadır.

⁶⁶ Câsım, a.g.e. s. 103.

⁶⁷ Humeydî, a.g.e. II, 586

⁶⁸ İbn Beşkuvâl, a.g.e. I, 243; Zehebî, Siyer, XVIII, 154.

⁶⁹ İbn Beşkuvâl, a.g.e. I, 242; Zehebî, a.g.e. XVIII, 154; İbn Hallikân, a.g.e. VII, 71.

⁷⁰ İbn Beşkuvâl, a.g.e. I, 243; Zehebî, a.g.e. XVIII, 154.

⁷² İbn Abdî'l-Berr, "Behcetü'l-Mecâlis ve Unsu'l-Mucâlis" Mukaddime (M. Mürsî el-Hâfî), Kahire, trz.s. 8.

⁷² İbn Haldûn, Mukaddime, Kahire, trz. s. 506.

⁷³ Zehebî, Tezkire, III, 1128.

⁷⁴ İbn Hallikân, a. g. e. I, 92; Zehebî a.g.e. III, 1135.

⁷⁵ A.N.M. Ralsuddîn, "İbn Abd al-Barr and His Contribution To The Study Of Hadith Literature In Spain", Muslim Education Quarterly, VII, sayı,3, Londra 1990, s.28-34.

Ibn Abdî'l-Berr, h. 5. asra kadar, Kur'an, hadis, fıkıh, tarih, ricâl, ensab, edebiyat ve şiir gibi ilim dallarındaki öğrenimini pek çok hocadan ders alarak tamamladı.⁷⁶ Mevcut kaynakların verdiği bilgilere göre O, tahsil için Endülüs dışına çıkmamış, sadece Endülüs'lü ve oraya dışarıdan gelen hocalardan ders alarak yetişmiş ender âlimlerden biridir.⁷⁷

D- Kurtuba'dan Ayrılışı

Ibn Abdî'l-Berr, h. 5. asrın başında şehirde yaşanan siyâsi karışıklıktan sonra Kurtuba'yı terk etti.⁷⁸ Kurtuba'dan neden dolayı ve hangi tarihte ayrıldığı açık olarak bilinmese⁷⁹ de, şehirde çıkan ayaklanmada bazı âlimlerin, özellikle hocası Ibn Farazi'nin öldürülmesine dayanmadığından . 403/1012 yılından sonraki bir tarihte ayrıldığı söylenebilir.⁸⁰

Ibn Abdî'l-Berr, Kurtuba'dan ayrıldıktan sonra bir süre Endülüs'ün batısında dolaştı, daha sonra ülkenin doğusuna gitti ve Daniye'ye yerleşti.⁸¹

H.437/1046 yılında Muzaffer b. Eftas'ın Batalyus emiri olduğunu duyduğunda, Daniyeden ayrılıp onun yanına gitti, Emir Mu-

⁷⁶ Humeydî, a.g.e. II, 586; İbn Beşkuvâl, a.g.e. II 677-678; İbn Hallikân, a.g.e. VII, 66-67; Zehebî, Siyer, XVIII, 154-156; Kehhal, a.g.e. XIII, 315.

⁷⁷ İbn Beşkuvâl, a.g.e. II, 678; İbn Hallikân, a.g.e. VII, 66; İbn İmâd el-Hanbellî, Şezerrâtu'z-Zehab fî Ahbârî Men Zehab, Beyrut, trz. III,315.

⁷⁸ İbn Beşkuvâl, a.g.e. II, 679; İbn Hallikân, a.g.e. VII, 67; Zehebî, Tezkire, III, 1130, Siyer, XVIII, 156; İbn İmâd, a.g.e. III, 315.

⁷⁹ Câsım, a.g.e. s. 169.

⁸⁰ el-Hûfî, a.g.e. 10.

⁸¹ İbn Beşkuvâl, a.g.e. II, 679; İbn Hallikân, a.g.e. VII, 67; Zehebî, Siyer, XVIII, 156; Tezkire, III, 130; İbn İmâd, a.g.e. III, 315-316.

zaffer'in kendisine verdiği İşbûne ve Şinterin kadılığında bulundu.⁸² Fakat ne kadar kadılık yaptığı belli değildir.

İbn Abdî'l-Berr daha sonra Endûlûs'ün doğusuna tekrar döndü. Bir müddet Belensiye'de kaldıktan sonra Şâtıbe'ye yerleşti.⁸³ Şâtıbe'de pekçok talebeye ders verdi.⁸⁴

E-Ailesi

İbn Abdî'l-Berr'in babası, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Abdî'l-Berr en-Nemerî (380/990)'dir. Abdullah, 330/942 yılında Kurtuba'da doğdu⁸⁵ Kendisi Kurtuba'nın fakihlerinden olmasına rağmen erken öldüğü için oğluna ders veremedi.⁸⁶ Kaynaklarda İbn Abdî'l-Berr'in babasının yazdığı bir kitaptan bahsediliyor, fakat kitabın ismi zikredilmiyor.⁸⁷

Kaynaklarda İbn Abdî'l-Berr'in annesi, evliliği ve hanımı hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadık. Ama Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Abdillah(458/1066)⁸⁸ adlı bir oğlu bulunduğunu tesbit ettik. İbn Beşkuvâl, **Kitâbu's-Sıla** adlı eserinde onun hakkında şunları kaydediyor: " Ebû Muhammed, Hâfız Ebû Ömer'in oğludur. Kendisi babasının

⁸² İbn Hallikân a.g.e.VII, 67; Zehebî, Siyer, XVIII, 158; Hayreddin ez-Zirikî, A'lâm, Beyrut, 1967, IX, 316; Muhammed b. el-Hasan el-Fâsî, el-Fikru's-Sâmî, Medîne trz. II, 214; Muhammed, Abdullâh Annân, Duvelû't-Tavâif, Kahire, 1988, s. 434.

⁸³ İbn Beşkuvâl, a.g.e. II, 679; İbn Hallikân, a.g.e. VII, 67; Zehebî, Siyer, XVIII, 156; el-Fâsî, a.g.e. II, 214.

⁸⁴ İbn Beşkuvâl, a.g.e. I, 240,277, II, 346, 422.

⁸⁵ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 243; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 71

⁸⁶ Humeydî, a.g.e.II, 856; İbn Beşkuvâl, a.g.e. I, 242, İbn Hallikân, a.g.e. VII, 71; Zehebî, Siyer, XVIII, 154; İbn Ferhûn, a.g.e. II, 369.

⁸⁷ İbn Abdî'l-Berr, et-Temhîd li mâ fi'l-Muvatta Meânî ve'l-Esânîd, Rabat, 1967-1987 IV, 231, 229, V, 65, XIII, 51; ayrıca bkz. İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 243

⁸⁸ a.e., I, 279; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 71.

gittiği şehirlerde onunla birlikte bulundu ve ondan ders aldı. Edebiyat ve belağat yönünden güçlü ve zeki idi.⁸⁹

F- Ölümü

İbn Abdî'l-Berr, 463/1071 yılı Rabi'u'l-Ahır ayının sonlarında 95 yaşında iken, Şatıbe'de öldü.⁹⁰ O'nun 460/1068 yılında öldüğüne⁹¹ dair Humeydi'nin verdiği haber yanlış bir aktarmadan kaynaklanmış olabilir.

G- İlmî Şahsiyeti

İbn Abdî'l-Berr, kendi memleketinde ve İslam dünyasında tanınmış bir hadisçi idi.⁹² Bu sahada derinleşen ve değerli eserler veren İbn Abdî'l-Berr'in sika⁹³ bir kişi olmasının yanında, hadis hafızı⁹⁴ kabul edilmesi, O'nun hadis ilmindeki yerini göstermektedir.

Fıkıhla ilgili eserler de vermiş olan İbn Abdî'l-Berr, taklitçiliğe karşı çıkan, İctihat derecesine ulaşmış bir fakihdi.⁹⁵ Aynı zamanda kıraat, tarih, rical, neseb ve edebiyat gibi ilim dallarında da önde gelen âlimlerden⁹⁶ olan İbn Abdî'l-Berr, Kelâm ilmiyle ilgilenmemiştir.⁹⁷

⁸⁹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 279.

⁹⁰ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 679; Kadı İyâz, Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik, II, 810; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 81; Zehebî, Siyer, XVIII, 159; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 370; İbn İmâd, a.g.e., III, 314; Brockelmann, a.g.e., G. I, 628.

⁹¹ Humeydî, a.g.e., II, 588

⁹² Ralsuddîn, a.g.m., s.29.

⁹³ Zehebî, Siyer, XVIII, 158; Tezkire, III, 1130; İbn İmâd, a.g.e., III, 315-316; el-Fâsî, a.g.e., II, 214.

⁹⁴ Humeydî, a.g.e., II, 586; İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 677; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 66; Kehhâle, a.g.e., XIII, 315; Hayreddin Karaman, Hadis Usûlü, İstanbul, trz., s. 54

⁹⁵ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 678; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 66; Zehebî, a.g.e., XVIII, 157; el-Fâsî, a.g.e., II, 214;

⁹⁶ Humeydî, a.g.e., II, 586; İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 679; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 66-67; Zehebî, a.g.e., XVIII, 156; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 367.

⁹⁷ Zehebî, a.g.e. XVIII, 161.

Ibn Abdî'l-Berr önceleri arkadaşı İbn Hazm gibi zâhîrî iken, sonradan Malîkî Mezhebi'ne katıldı.⁹⁸ Mezhep değiştirmesinin nedeni açıkça bilinmese de, araştırmaları sonunda, Mâlikî Mezhebinin Kur'an ve sünnete en yakın mezhep olduğunu tesbit ederek bunu yapmış olabileceği⁹⁹ öne sürülmektedir. Goldziher'e göre ise; kadı sıfatıyla, ülkede yaygın olan Mâlikî mezhebinden başkasına mensub olamayacağı için mezhebini değiştirmiştir.¹⁰⁰

Ibn Abdî'l-Berr için, Ebû'l-Velid el-Baci; " Hadis ilminde İbn Abdî'l-Berr gibisi Endülüs'te görülmedi. "¹⁰¹, Ebû Ali el-Ğassanî (ö.498/1105); Memleketimizde hadis alanında Kasım b. Muhammed(ö.278/891) ve Ahmed b. Halid el-Cebbâb(ö.322/934) gibisi görülmedi, İbn Abdî'l-Berr de onlardan geri kalmazdı."¹⁰² ve İbn Beşkuvâl; " İbn Abdî'l-Berr, asrının imamı ve döneminin bir tanesidir."¹⁰³ demişlerdir.

⁹⁸ a.e., XVIII, 157; E.O.I, III,674; Ignaz Goldziher, *The Zahiris*, Leiden,1971, s.143.

⁹⁹ Raisuddin, a.g.m., s.29.

¹⁰⁰ Goldziher, a.g.e., s. 158

¹⁰¹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 677; İbn Hallikân, VII, 66.

¹⁰² İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 678; Zehebî, a.g.e., XVIII,156.

¹⁰³ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 677; Zehebî, a.g.e., XVIII, 157.

II- İBN ABDİ'L-BERR'İN HOCALARI

A- İbnu'd-Debbağ Halef b. Kasım b. Sehib. Muhammed el-Ezdi(393/1003): Kurtuba'da yetişen İbnu'd-Debbağ bir ara doğuya gitti. Mekke, Mısır ve Şam'da bazı âlimlerden ders aldı. Hadis hâfızı idi.¹⁰⁴ İbn Abdî'l-Berr ondan İbn Abdî'l-Hakem'in Mûsned'ini okudu.¹⁰⁵

Eserleri:

- 1- Mûsnedu Hadîsi Malik, ¹⁰⁶
- 2- Mûsnedu Hadîsi Şu'be ,¹⁰⁷
- 3- Kitâbu'z-Zühd. ¹⁰⁸

B- Abdullah b.Muhammed b. Yusuf b. Nasr b. el-Farazî el-Endelüsî (ö.403/1012):İbn Farazî 351/962 yılında Kurtuba'da doğdu ve orada yetişti. H. 382'de doğuya gitti, Mekke, Mısır ve Kayrevan gibi şehirlerde ilim öğrendikten sonra Kurtuba'ya döndü. İbn Abdî'l-Berr'e uzun süre hadis ve ricâl ilmi dersleri verdi. Engin bir ilme sahip olan İbn Farazî çok sayıda kitap topladı ve Kurtuba isyanı sırasında berberler tarafından öldürüldü.¹⁰⁹

Eserlerinden Bazıları:

- 1- Ahbâru Eimmeti'l-Emsâr, ¹¹⁰

¹⁰⁴ İbn Farazî, a.g.e., s. 137; Zehebî, Tezkire, III, 1025; İbn Fehun, a.g.e., I, 355; Humeydî, Cezvetu'l-Muktebes, I, 326.

¹⁰⁵ Zehebî, Siyer, XVIII, 155

¹⁰⁶ Zehebî, a.y.

¹⁰⁷ Zehebî, a.y.

¹⁰⁸ İbn Farazî, s. 137; Zehebî, a.g.e., III, 1025.

¹⁰⁹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 251-255; İbn Halîkan, a.g.e., III, 105-106; Zehebî, Tezkire, III, 1076; İbn İmâd, a.g.e., III, 367.

¹¹⁰ İbn Halîkan, a.g. e. III, 105; Zehebî, Tezkire, III, 1077 v.d., Sezgin, a.g.e., II, 669.

- 2- el-Mu'telif ve'l-Muhtelif,¹¹¹
- 3- Müştebehû'n-Nisbe,¹¹²
- 4- Târîhu Ulemâ'i-Endelûs,¹¹³

C- Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yahya b. Ahmed et-Temimî (ö.410/1019): İbn Hazzâ diye meşhur olan Ebû Abdillâh, 347/958'de Kurtuba'da doğdu. 372/982 yılında doğuya giderek Mekke, Medine ve Kayrevan'da ilim öğrendi. Fakih, hadisçi ve ruya tabircisi idi.¹¹⁴

Eserleri:

- 1- el-İstinbât li Meâni's-Sunen ve'l-Ahkam min Ahâdisi'l-Muvatta,¹¹⁵
- 2- et-Ta'rîf bi Ricâli'l-Muvatta,¹¹⁶
- 3- el-Büşrâ fî lbâreti'r-Rûya,¹¹⁷
- 4- el-Enbâh,¹¹⁸
- 5- el-Hutabu ve'l-Hutabâ.¹¹⁹

D- Ebû'l-Velid, Yunus b. Abdillâh b. Muğis İbnu'l-Gassâr (ö.429/1038): Kurtuba'da uzun süre kadılık ve hatiplik yapan İbnu'l-Gassâr, hadis, fıkıh ve lugat âlimi olup ahireti hatırladıkça gözyaşı döken âbid ve salih bir insandı.¹²⁰

¹¹¹ İbn Hallikân, a.g.e., III, 105; Zehebî, a.g.e., III, 1077; Brockelmann, a.g.e., G. II, 578.

¹¹² İbn Hallikân, a.g.e., III, 105; Zehebî, a.g.e., III, 1077.

¹¹³ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 252.

¹¹⁴ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 505-507; Selâhaddin b. Hallî es-Safedî, Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât, Beyrut, 1970, V, 196; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 237.

¹¹⁵ İbn Ferhu, a.g.e., II, 237.

¹¹⁶ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 507; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 237; es-Safedî, a.g.e., V, 196.

¹¹⁷ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 507; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 237; es-Safedî, a.g.e., V, 196.

¹¹⁸ es-Safedî, bkz., a.y.

¹¹⁹ es-Safedî, bkz., a.y.

¹²⁰ Humeydî, a.g.e., II, 613; İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 684-686; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 374; Kehhâle, a.g.e., XIII, 348.

Eserlerinden Bazıları:

- 1- Duâu's-Sâlihîn, ¹²¹
- 2- Fezâilu'l-Ensâr, ¹²²
- 3- Fezâilu'l-Muteheccidîn, ¹²³
- 4- Kitâbu Tıbbi'l-Kulûb eş-Şâfi min Elemi'z-Zunûb, ¹²⁴
- 5- el-Mevi'b fî Tefsiri'l-Muvatta. ¹²⁵

E- Ebû Ömer, Ahned b. Muhammed b. Ebf Abdillâh b. Ebf İsa el-Meâfirî et-Talemenkî (429/1038): Aslen Talemenke'li olan Ebû Ömer, sonradan Kurtuba'ya yerleşti, orada Kur'an ve hadis öğrendi. Bir ara doğuya gitti. Mekke, Medine, Mısır ve Kayrevan'daki âlimlerden ders aldı. Endülüs'e döndüğünde bir müddet Kurtuba'da kaldıktan sonra, Meriyye, Mersiyeve Sarakusta şehirlerinde dolaşip memleketi Talemenke'ye yerleşti. Orada hocalık yaparak ömrünü tamamlayan Ebû Ömer, Kur'an ilimlerinde imam, hadisde de hâfız idi. ¹²⁶

Eserlerinden Bazıları:

- 1- el-Beyân fî l'râbi'l-Kur'ân, ¹²⁷
- 2- Fezâilu Mâlik, ¹²⁸
- 3- Ricâlu'l-Muvatta, ¹²⁹

¹²¹ İbn Ferhûn, a.g.e., II, 374.

¹²² İbn Ferhûn, bkz., a.y.,

¹²³ İbn Ferhûn, bkz. a.y.,

¹²⁴ İbn Ferhûn, bkz. , a.y.,

¹²⁵ İbn Ferhûn, bkz., a.y.

¹²⁶ İbn Beşkuvâi, a.g.e., I, 44-45; İbn Ferhûn, a.g.e., I, 178-179.

¹²⁷ İbn Ferhûn, a.g.e., I, 179.

¹²⁸ İbn Ferhûn, bkz., a.y.,

¹²⁹ İbn Ferhûn, bkz., a.y.

4- Tefsîru'l-Kur'ân, 130

5- el-Vusûl ilâ Ma rifeti'l-Usûl. 131

F- İbn Abdî'l-Berr'in Diğ er Hocaları

- 1- Ebû Bekr, Abdurrahman b. Ebân (ö.379/989), 132
- 2- Abdullah b. Muhammed b. Abdî'l-Mü'min (ö.390/1000), 133
- 3- Ebû Bekr, Muhammed b. Abdillâh el-Kurtubî (ö.390/1000) 134
- 4- Ebû Ahmed, Kâsım b. Ahmed b. Osman (ö.393/1003), 135
- 5- Ebû'l-Feth, İbrahim b. Ali el-Mısrî (ö.394/1004), 136
- 6- Ebû Abdillâh, Muhammed b. Abdillâh el-Haddâd(ö.394/1004), 137
- 7- Abdullah b. Muhammed b. Abdırrahman b. el-Cühenî el-Bezzâz (ö.395/1005), 138
- 8- Ebû'l-Fazl, Ahmed b. Kasım b. Abidrrahman et-Tahertî (ö.395 /- 1005), 139
- 9- Ebû'l-Kâsım Abdu'l-Vâris b. Sufyân (395/1005), 140
- 10- Ebû Osman Saîd b. Nasr (ö.395/1005), 141
- 11- Ebû Zeyd, Abdurrahman b. Yahyâ (ö.396/1006), 142
- 12- Ebû Ömer, Ahmed b. Abdillâh el-Bâcî (396/1006), 143

130 İbn Ferhûn, bkz., ay.

131 İbn Ferhûn, bkz., a.y.

132 İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 316.

133 İbn Abdîl-Berr, et-Temhîd, I, 101; el-İstîâb, I, 2; Zehebî, Siyer, II, XVIII, 154.

134 İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 499.

135 Humeydî, a.g.e., II, 526; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 148.

136 İbn Hallikân, a.g.e., VII, 66; Zehebî, a.g.e., XVIII, 156.

137 Humeydî, a.g.e., I, 117; Zehebî, Siyer, XVIII, 154; Tezkire, III, 1128;

138 et-Temhîd, I, 206; Humeydî, a.g.e., II, 586; İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 245.

139 et-Temhîd, I, 11; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 367; Zehebî, Siyer, XVIII, 155.

140 et-temhîd, I, 35; Humeydî, a.g.e., II, 466; İbn Hallikân, VII, 66 .

141 et-Temhîd, I, 11; Humeydî, a.g.e., II, 365; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 66.

142 et-Temhîd, I, 67; Humeydî, a.g.e., II, 443.

143 et-Temhîd, I, 42; Humeydî, a.g.e., I, 203; İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 11.

- 13- Ebû Muhammed, Kâsım b. Muhammed b. Kâsım (ö.396/1006),¹⁴⁴
 14- İsa b. Saïd el-Mukrî (ö.398/1008),¹⁴⁵
 15- Ebû Esbağ, Abdü'l-Aziz b. Ahmed en-Nahvî (ö.400/1010),¹⁴⁶
 16- Ebû Abdillah Muhammed b. Amrus b. el-Asî (ö.400/1010),¹⁴⁷
 17- Ebû Hafs, Ömer b. Numâre (400/1010),¹⁴⁸
 18- Abdullâh b. Muhammed b. Abdî'l-Mü'min (ö.401/1011)¹⁴⁹
 19- Ebû Ömer, Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cesûr (ö.401/1011),¹⁵⁰
 20- Ebû Nasr, Harun b. Mûsâ (401/1011),¹⁵¹
 21- Ebû Bekr, Yahyâ b. Abdirrahman b. Mesûd (ö.402/1012),¹⁵²
 22- Ahmed b. Feth b. Abdillâh et-Tâcir (ö.403/1012),¹⁵³
 23- Muhammed b. Kâsım el-Emevî (ö.403/1012),¹⁵⁴
 24- Ebû Muhammed, Abdü'l-Ganî b. saïd el-Mısırî (ö.406/1015),¹⁵⁵
 25- Ebû'l-Kâsım, Seleme b. Saïd el-Eşarî (ö.406/1015),¹⁵⁶
 26- Ebû'l-Abbas, Ahmed b. Kâsım el-Mukrî (ö.410/1019),¹⁵⁷
 27- Ahmed b. Ömer b. Abdillâh el-İşbîlî (ö.410/1019),¹⁵⁸
 28- Ebû Kâsım, Abdurrahman b. Abdillâh el-Vehrânî (ö.411/1020)¹⁵⁹

¹⁴⁴ et-Temhîd, I, 297; İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 467.

¹⁴⁵ Humeydî, a.g.e., II, 473; İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 439.

¹⁴⁶ Humeydî, a.g.e., II, 455; İbn Beşkuvâl, a.g.e., 369.

¹⁴⁷ Humeydî, a.g.e., II, 488; Makkarî, a.g.e., I, 62.

¹⁴⁸ Humeydî, a.g.e., II, 479; İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 396.

¹⁴⁹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 251; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 66.

¹⁵⁰ et-Temhîd, I, 11; Humeydî, a.g.e., I, 173.

¹⁵¹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 656.

¹⁵² Humeydî, a.g.e., II, 600; İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 488.

¹⁵³ et-Temhîd, I, 119; İbn Beşkuvâl, I, 26.

¹⁵⁴ Humeydî, a.g.e., II, 525; İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 491.

¹⁵⁵ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 677; İbn Hallikân, a.g.e., VII, 66; Zehebî, Siyer, 156.

¹⁵⁶ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 224.

¹⁵⁷ et-Temhîd, I, 46; İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 31.

¹⁵⁸ et-Temhîd, I, 80; Humeydî, a.g.e., I, 213.

¹⁵⁹ et-Temhîd, I, 96; Humeydî, a.g.e., II, 436; İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 317

- 29- Abdurrahman b. Mervân el-Ganâzî (ö.413/1022),¹⁶⁰
30- Ebû'l-Asî, Hakem b. Münzir b. Saîd (ö.420/1029),¹⁶¹
31- Ebû Bekr, Muhammed b. İbrahim b. Musab el-Eşarî (ö.420/1029),¹⁶²
32- İsmail b. Abdurrahman b. Ali el-Mısrî (ö.421/1030),¹⁶³

¹⁶⁰ et-Temhîd, I, 250; Humeydî, a.g.e., II, 441; İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 222.

¹⁶¹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 148.

¹⁶² a.e., II, 518.

¹⁶³ a.e., I, 105.

II- İBN ABDİ'L-BERR'İN TALEBELERİ

A- Ebû Abdillâh, Muhammed b.Fettuh b. Abdillâh el-Ezdf el-Humeydf (ö.488/1095): Humeydf lakabı ile meşhur olan Ebu Abdillâh, 420/1029 yılından bir süre önce Kurtuba'da doğdu. 448/1056'da doğuya gitti. Hacc görevini yaptıktan sonra, Mekke, Şam, Mısır ve Bağdat âlimlerinden ders aldı.¹⁶⁴ Hayatının sonuna kadar Bağdat'ta kalan¹⁶⁵ Humeydf, hadis, usûl, tarih ve edebiyat âlimi idi.¹⁶⁶ Endülüs'ten ayrılmadan önce İbn Abdî'l-Berr'den "el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb"ı okumuştur.¹⁶⁷

Eserlerinden Bazıları;

- 1-.el-Cemu Beyne's-Sahîhayn el-Buhârî ve'l-Müslim,¹⁶⁸
- 2-.Cezvetu'l-Muktebes fî Tarîhi Ulemâi'l-Endelüs,¹⁶⁹
- 3-.Mâ Câe mine'l-Asâr fî Hıfzı'l-Câr,¹⁷⁰
- 4-.el-Mü'telif ve'l-Muhtelif,¹⁷¹
- 5-.Tefsîru'l-Ğarîb Mâ fi's-Sahîhayn.¹⁷²

B- Ebû Ubeyd, Abdullâh b. Abdillâziz b. Muhammed el-Bekrî el-Endelüsî:(ö.487/1094): Şaltışla'da doğan Ebû Ubeyd, sonradan Kurtuba'ya yerleşti.¹⁷³ Bir ara Kurtuba'dan ayrıлып Meriyye'ye gitti.Tekrar

¹⁶⁴ İbn Beşkuvâl, a.g.e.,II, 560; Kehhâle, a.g.e., XI, 121-122; İbn Hallikân, a.g.e., IV, 282.

¹⁶⁵ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 561; Kehhâle, a.g.e., XI, 122.

¹⁶⁶ Kehhâle, a.g.e., XI, 122.

¹⁶⁷ İbn Hallikân, a.g.e., IV, 282.

¹⁶⁸ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II,560; İbn Hallikân, a.g.e., IV, 282; Brockelman, a.g.e., S. I, 578.

¹⁶⁹ Bu eser, İbrahim el-Ebyârî'nin tahkiki ile Kahire ve Mısır'da basılmıştır.

¹⁷⁰ es-Sadeff, a.g.e., V, 317-318.

¹⁷¹ es-Es-Safedî, bkz., a.y.

¹⁷² Brockelmann, a.g.e., S. I, 578.

¹⁷³ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 487; Zirikî, a.g.e., IV, 233.

Kurtuba'ya döndüğünde hayatının sonuna kadar orada kaldı.¹⁷⁴ Tarih, coğrafya, lugat, şiir ve edebiyat alanlarında üstad olan Ebû Ubeyd İbn Abdî'l-Berr'den icazet aldı.¹⁷⁵

Eserlerinden Bazıları;

- 1- A'lâmu'n-Nübüve,¹⁷⁶
- 2- el-lhsâu li Tabakâti's-Şuarâ,¹⁷⁷
- 3- el-Mesâlik ve'l-Memâlik,¹⁷⁸
- 4- el-Muğrib fî zikri lfrîkî el-Mağrib,¹⁷⁹
- 5- et-Tenbîh alâ Eğlâtı Ebî Ali el-Kâlî fî Amâlihî,¹⁸⁰

C- Abdu's-Samed b. Mûsâb. Huzeyl b. Muhammed el-Bekri el-Kutubî (ö.495/1102): H. 433'de doğdu, fıkıhla ilgilenen Abdu's-Samed, İbn Abdî'l-Berr'den icazet aldı¹⁸¹ ve Kurtuba kadılığında bulundu.¹⁸² "el-Muhtasar fî's-Şurût ve'l-Ahkâm"¹⁸³ adlı bir tane eseri vardır.

D- Ebû Ali, Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Ğassânî el-Ceyyânî(ö.498/1105): Ebû Ali 427/1036'da yılında doğdu.¹⁸⁴ Şâtibe'de 453/1036 yılında İbn Abdî'l-Berr'den "el-İstîâb" ve "el-Enbâh" adlı eserlerini okudu.¹⁸⁵ Kurtuba Üniversitesi'nde ders vermiş olan Ebû Ali,

¹⁷⁴ Zirikî, a.g.e., IV, 233;

¹⁷⁵ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 487; Zirikî, a.g.e., IV, 233.

¹⁷⁶ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 487.

¹⁷⁷ İbn Beşkuvâl bkz., a.y.

¹⁷⁸ Brockelmann, a.g.e., S. I, 826; Zirikî, a.g.e., IV, 233.

¹⁷⁹ Brockelmann, a.g.e., S. I, 816; Zirikî, a.g.e., IV, 233.

¹⁸⁰ Zirikî, a.g.e., IV, 233.

¹⁸¹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 377.

¹⁸² Kehhâle, a.g.e., V, 237.

¹⁸³ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 377; Kehhâle, a.g.e., V, 237.

¹⁸⁴ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 143; Zehebî, Tezkire, IV, 1233.

¹⁸⁵ İbn Hayr, a.g.e., s. 215

hadis, lugat, şiir ve ensâb ilimlerinde üstad idi.¹⁸⁶

Eserleri;

- 1- Kitâbu'l-Künâ ve'l-Elkâb,¹⁸⁷
- 2- Takyîdü'l-Mühmel ve Temyzü'l-Müşkil,¹⁸⁸
- 3- Tesmiyetu Şuyûhi Ebî Dâvûd.¹⁸⁹

E- Abdurrahman b. Muhammed b. Attâb (ö.520/1126): Kurtuba'lı olan ve İbn Abdî'l-Berr'den icazet alan Abdurrahman, tefsîru'l-Kur'ân ve ğaribu'l-Kur'ân ilimlerine vakıf olan bir hâfız, insanların kendisine akın ettiği sika bir hadisçi ve fıkıhçı idi.¹⁹⁰

Eserleri:

- 1- el-Avâlî,¹⁹¹
- 2- Şifâu's-Sudûr,¹⁹²

G-İbn Abdî'l-Berr'in Diğer Talebeleri

- 1- Ebû Cafer Ahmed b. Saîd el-Lahmî (ö.416/1025),¹⁹³
- 2- Ebû Muhammed, Abdullah b. Abdirrahman (ö.453/1061),¹⁹⁴
- 3- Ubeyd b. Ali el-Ezdî es-Sûsî (ö.460/1068),¹⁹⁵

¹⁸⁶ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 142-143; Zehebî, a.g.e., IV, 1233; Kehhâle, a.g.e., IV, 44-45

¹⁸⁷ Brockelmann, a.g.e., S. I, 629.

¹⁸⁸ Zehebî, a.g.e., IV, 1233; Kehhâle, a.g.e., IV, 45; Kettânî, er-Risâle, I, 18.

¹⁸⁹ Brockelmann, a.g.e., S. I, 629.

¹⁹⁰ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 348-349; İbn Ferhûn, I, 479.

¹⁹¹ Kettânî, a.g.e., s. 165.

¹⁹² İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 349; Kehhâle, a.g.e., V, 184; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, İdâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl ale'l-Keşfi'z-Zünûn, İstanbul, 1972, II, 50

¹⁹³ İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 76.

¹⁹⁴ bkz., a.e., I, 277.

¹⁹⁵ bkz., a.e., II, 444.

- 4- Ebû İshâk İbrâhîm b. Mahled (ö.462/1070),¹⁹⁶
- 5- Ahmed b. Fazl b. Umeyre (ö.469/1077),¹⁹⁷
- 6- Ebû Halîl, Müferrec b. el-Harrâz (ö.470/1077),¹⁹⁸
- 7- Ebû Zeyd, Abdurrahman b. İsâ b. Abdurrahman (ö.473/1080),¹⁹⁹
- 8- Ahmed b. Muhammed b. Rızk el-Emevî (ö.477/1084),²⁰⁰
- 9- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö.477/1084),²⁰¹
- 10- Fazl b. Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm (ö.479/1086),²⁰²
- 11- Ebû Hasan Tâhir b. Müfevîz el-Meâfirî (ö.484/1091),²⁰³
- 12- Abdullâh b. Ferec el-Yahsebî (ö.487/1094),²⁰⁴
- 13- Abdullâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö.493/1100),²⁰⁵
- 14- Halef b. Abdillâh b. Saîd (ö.495/1102),²⁰⁶
- 15- Ali b. Abdurrahman b. Ahmed el-Ensârî (ö.496/1103),²⁰⁷
- 16- Süleyman b. Ebî Kâsım en-Neccâh (ö.496/1103),²⁰⁸
- 17- Muhammed b. Fetuh b. Ali el-Ensârî (ö.498/1104),²⁰⁹
- 18- Ebû'l-Kâsım, Esbağ b. Muhammed el-Ezdî (ö.505/1111),²¹⁰
- 19- Abdurrahman b. Abdilâziz b. Sâbit el-Emevî (ö.509/1115),²¹¹

196 bkz., a.e., I, 97.

197 bkz., a.e., I, 65.

198 bkz., a.e., 620.

199 bkz., a.e., II, 340.

200 bkz., a.e., I, 65.

201 Makkarî, a.g.e., II, 153

202 İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 464.

203 bkz., a.e., I, 240; Zehebî, Tezkire, II, 1130.

204 İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 287.

205 bkz., a.e., I, 288.

206 bkz., a.e., I, 173.

207 bkz., a.e., II, 422.

208 bkz., a.e., I, 203; Zehebî, a.g.e., III, 1130

209 İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 575; Zehebî, Siyer, XVIII, 155.

210 İbn Beşkuvâl, a.g.e., I, 109.

211 bkz., a.e., II, 346.

- 20- Hasan b. Ömer b. Hasan el-Hevzenî (ö.512/1118),²¹²
- 21- Muhammed b. Ahmed b. Avn el-Meâfirî (ö.512/1118),²¹³
- 22- Ebû Hasan Abdülaziz b. Abdîmelik (ö.514/1120),²¹⁴
- 23- Hüseyin b. Muhammed es-Sadeffî es-Serkustî (ö.514/1120),²¹⁵
- 24- Mûsâ b. Abdirrahman b. Halef (ö.517/1123),²¹⁶
- 25- Ğâlib b. Abdirrahman b. Ğâlib el-Muhâribî (ö.518/1124),²¹⁷
- 26- Ebû'l-Velîd Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed (ö.520/1116),²¹⁸
- 27- Abdurrahman b. Saîd el-Mukrî (ö.522/1128),²¹⁹

212 bkz., a.e., I, 137.

213 bkz., a.e., II, 571.

214 bkz., a.e., II, 373.

215 bkz., a.e., I, 144; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 330.

216 İbn Beşkuvâî, a.g.e., II, 610; Zehebî, a.g.e., XVIII, 155.

217 İbn Beşkuvâî, a.g.e., II, 457.

218 bkz., a.e., I, 77

219 bkz. a.e., II, 351

IV- İBN ABDİ'L-BERR'İN ESERLERİ

A- Kırâat İlimi İle İlgili Eserleri

İbn Abdî'l-Berr'in eserlerinden bazıları kaynaklarda geçtiği halde kayıp hükmündedir.²²⁰ Kırâat ilmiyle ilgili eserlerinin tamamı bu gruba girmektedir;

a- el-Beyân fî Tilâveti'l-Kur'ân,²²¹

b- el-İktifâ fî Kırâeti Nâfi ve Ebi Amr,²²²

c- el-Medhal fî'l-Kırâât,²²³

d- et-Tecvîd ve'l-Medhal ilâ ilmi'l-Kur'ân.²²⁴

B- Hadis İlimi İle İlgili Eserleri

1- Basılmış Olanlar

a- et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta mine'l-Meânî ve'l-Esânîd:

İmam Mâlik'in Muvatta'ına şerh olarak İbn Abdî'l-Berr'in yazdığı ve oldukça kapsamlı olan bu eser, Vizâretü'l-Evkâf el-Mağribiyye'nin organizesinde bir heyetin tahkiki ile, Matbaatü'l-Fezâle tarafından Rabatt'a basılmıştır. Toplam 20 ciltten oluşa et-Temhîd'in basımına, 1387/1967 yılında başlanmış olup, ortalama yılda bir cild basılarak, 1407/1987 yılına kadar 18 cildin basımı tamamlanmıştır.

²²⁰ Câsim, a.g.e., s. 203

²²¹ Humeydî, a.g.e., II, 587; Kadî İyâz, Tertîbü'l-Medârik, Beyrut, trz., II, 810; Zehebî, Siyer, XVIII, 59;

²²² Humeydî, a.g.e., II, 587; İbn Hazm, a.g.e., II, 180; Makkarî, a.g.e., III, 170.

²²³ Kâtîb Çelebi, a.g.e., II, 1644.

²²⁴ Humeydî, a.g.e., II, 587; Kadî İyâz, a.g.e., II, 810.

aa- et-Temhîd'in Te'lif Nedeni

İbn Abdî'l-Berr, eserinin te'lif nedenini şöyle açıklıyor; "Malik b. Enes'in Muvatta'ındaki hadislerin tahricinde bulunanların, sadece müsned hadisleri kullandıklarını, mürsel ve munkatı hadisleri kullanmaktan kaçındıklarını ve bana ulaşan bütün eserlerde bunu yapmakla müelliflerin kendi şartlarına dahi uymadıklarını gördüm. Halbuki, bunlar arasında fıkhıta Malik'e bağlı olanların herbirine **Muvatta'**daki mürsel hadislerin sıhhat durumlarını sorduğumda onlar şöyle diyorlar;" **Muvatta'**daki hadislerin tamamı sahihtir ve râvîlerinin güvenilirliği nedeniyle hiç birisi tenkide tabi tutulamaz." Söyledikleri bu söz doğrudur, fakat Muvatta'daki mürsel ve munkatı hadislerin tahricinden kaçınmaları kendilerini tezata düşürmektedir."²²⁵

"Bu durum karşısında ben de **Muvatta'**daki müsned, mürsel ve munkatı türünden bütün hadisleri içine alan bir şerh yazmayı düşündüm. Sıhhat derecelerini göstermek için de hadislerin **Muvatta** dışındaki bütün varyantlarını vermeye çalıştım."²²⁶

"Eseri, kullanımı kolay olsun diye İmam Malik'in hocalarının alfabetik sırasına göre tertib ettim.²²⁷ Memleketimizde yaygın olarak kullanılması nedeniyle de, **Muvatta'**ın Yahya b. Yahya b. Kesîr(ö.234/848) tarafından rivayet edilmiş olan nüshasını kullandım."²²⁸

ab- et-Temhîd İçin Söylenenler

²²⁵ et-Temhîd, I, 1-2.

²²⁶ bkz., a.e., I, 8-9.

²²⁷ bkz., a.e., I, 8-9.

²²⁸ bkz., a.e., I, 10

Ibn Hazm:" Hadis fıkhı üzerine **et-Temhîd**'in benzerini göremiyorum, ondan daha güzeli nasıl olurki? ²²⁹, Ebû Ali el-Ğassâni (ö.498/1105);" Daha önce **et-Temhîd**'in benzerine rastlanmamıştır..."²³⁰ Ibn Teymiyye (ö.728/1327); "Kendi sahasında en şerefli kitaptır."²³¹ ve Zehebî(ö.748/1348) de ;" Gerçekten çok büyük ve kapsamlı bir eserdir."²³² demişlerdir.

ac- **et-Temhîd**'in Bazı Özellikleri

et-Temhîd, kendinden önce ve sonra yazılmış şerhlerden farklı bir tertibe sahiptir. Tertibin en belirgin özelliği; İmam Mâlik'in hadis aldığı hocaların her birine ait bütün hadislerin tek başlık altında sıralanmasıdır. Halbuki, **Muvatta**, mûsned değil, konularına göre tertib edilmiş bir musanneftir.²³³

Eserin tertibi nedeniyle bütün hadisler, müstakil olarak şerhedilmekte ve konu bütünlüğü sağlanamamaktadır. Konuların değişik yöndeki açıklamalarına müracaat edilmesi için eserin önceki veya sonraki cildlerine sık sık atıflar yapılmaktadır. Bu atıflarda, konunun nerede geçtiği açıkça belirtildiği gibi, " Bu konu daha önce açıklandı." şeklindeki kapalı ifadelere de sıkça rastlanması okuyucunun aradığını bulmada zorlanmasına neden olmaktadır.

Bir hadisin, eserin neresinde şerhedildiğini bulabilmek için hadisin senedindeki râvfleri, bilhassa İmam Mâlik'in hocasını ve ondan

²²⁹ İbn Beşkuvâl, a.g.e., II, 678.

²³⁰ İbn Hazm, a.g.e., II, 179; Humeydî, a.g.e., II, 578.

²³¹ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 158.

²³² Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetevâ*, Riyad, 1991, II, 220

²³³ İsmâil Lütfî Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, 1989, s. 44-45

önceki râvîyi mutlaka asıl adı ile tanımak gerekmektedir. Aksi halde okuyucu aradığı hadise ulaşmak için uzun zaman harcayacaktır. Ancak, hadislerin **et-Temhîd**'de buldukları yeri gösteren bir liste yapılırsa, eserin kullanımı kolaylaşacaktır.

et-Temhîd, hadislerin senetlerindeki râvîlerin tanıtılması nedeniyle bir ricâl kitabı, hadislerin ahkamının açıklanması, âlimlerin ve mezheplerin görüşlerine oldukça fazla yer verilmesi nedeniyle de bir fıkıh kitabı özelliğine sahiptir. Ayrıca eser, hadis ve fıkıh ansiklopedisi olarak görülmektedir.²³⁴

b- et-Takassî li Hadîsî'l-Muvatta ve Şuyûhi İmam Mâlik (Tecrî-dü't-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-Meânî ve'l-Esânîd):

Adından da anlaşılacağı gibi eser, **et-Temhîd**'in muhtasarı mahiyetindedir.

İbn Abdî'l-Berr, bu eserine **Muvatta**'da bulunan Hz. Peygamber'e ait²³⁵ 844 hadis almıştır. Eserin tertibinde **et-Temhîd**'in metoduna uyan İbn Abdî'l-Berr, hadislerin muhtevâlarına girmeden sadece senetleri ve râvîleri hakkında kısa bilgiler vermektedir.

İbn Abdî'l-Berr, eserin te'lif nedenini şöyle açıklıyor; " **et-Temhîd** adlı eserimizde **Muvatta**'da bulunan hadislerin mânâlarını ve muhtevâlarını izah ederken, konularla ilgili olarak bütün mezhep âlimlerinin görüşlerini zikretmemiz, şerhin fazla uzun olmasını gerektirdi. İnsanların ilim öğrenmek için gösterdikleri istek ve gayretin azlığı, sa-

²³⁴ Cäsım, a.g.e., s. 207.

²³⁵ **et-Takassî li Hadîsî'l-Muvatta**, Kahire, trz., s. 10.

dece geçinmeyi ve rahatlığı düşünerek, az bir ilimle yetinmek istemeleri nedeniyle bu kadar geniş bir kitabı okumaları güç olacağı için eseri özetlemeyi uygun gördüm.²³⁶

c- ez-Ziyâdât el-Lefî lem Teka fi'l-Muvatta İnde Yahya

b.Yahya ve Ravâhu Ğayruhû fi'l-Muvatta:

Hacmi küçük olan bu eser, et-Takassî'nin sonunda 20 sayfa halinde neşredilmiştir.²³⁷

Eserde Yahya b. Yahya'nın rivayeti dışındaki Muvatta nüshalarında bulunan hadisler, yine İmam Mâlik'in hocalarının alfabetik listesine göre sıralanmaktadır. Bu sıralamaya göre ilk isim, İsâ b. Abdillâh (ö.132/750), son isim de Yahya b. Saîd (ö.143/760)'dir. İbn Abdî'l-Berr'in bu eserinde 64 adet rivayet bulunmaktadır.

ç el-İstizkâr fî Şerhi Mezâhibi Ulemâi'l-Emsâr min Mâ Rasemehû Mâlik fî Muvatta'ihî mine'r-Ra'yi ve'l-Asâr.²³⁸

İbn Abdî'l-Berr'in Muvatta üzerine yazdığı bir başka şerh olan bu eserin ilk iki cildi el-Meclisü'l-Alâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye tarafından, Ali en-Necd Nâsîf'in tahkiki ile Kahire'de basılmıştır.²³⁹ Fakat esere ulaşamadık.

2- Yazma Olan Eseri

- el-Ecvibetü'l-Mevubetu fi'l-Mesâilî'l-Mustağribetu mine'l-

²³⁶ bkz., a.e., s.9.

²³⁷ bkz., a.e., s. 259.

²³⁸ Zehebî, Tezkire, III, 1129; Kâtib Çelebi, a.g.e., I, 78.

²³⁹ Câsim, a.g.e., s. 213.

Buhârî;²⁴⁰

Koyunođlu Kütüphanesi12213 numarada²⁴¹ bulunduğu zikredilen esere ulaşamadık.

3- Kayıp Eserleri

a- el-İstizhâr fî Turukı Hadîsi Ammâr,²⁴²

b- eş-Şevâhid fî İsbâtı Haberi'l-Vâhid,²⁴³

c- Hadîsu Mâlik Hârice'l-Muvatta.²⁴⁴

C- Fıkıh İlmî İle İlgili Eserleri

1- Basılmış Olan Eserleri

a- el-İnsâf fî Mâ Beyne'l-Muhtelifine fî Bismillâhirrahmânirrahîm fî Fâtihati'l-Kitâb mine'l-İhtilâf;²⁴⁵

'el-Matbaatü'l-Müniriyye tarafından, 1343-1923 yılında, Mısır'da neşredilen²⁴⁶ esere ulaşamadık.

b- Kitâbu'l-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî:

Dr. Muhammed Moritânî'nin tahkiki ile Mektebetü'r-Riyâd tarafından 1400-1980 yılında ikinci defa basılan eserin başında İbn Abdî'l-Berr'in hayatı ile ilgili bilgiler veren muhakkıka ait bir önsöz bulunmaktadır.

²⁴⁰ Zehabi, Siyer, XVIII, 159; Kâtib Çelebi, a.g.e., I, 12; Kemal Sandıkçı, Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar, Ankara, 1994, s. 150.

²⁴¹ Ramezan Şeyh Nevâdiru'l-Mahtûâtî'l-Arabiyyeti fî Türkiye, I, 127.

²⁴² el-İstizâb, II, 448, 1139.

²⁴³ et-Temhid, I, 2; Humeydi, a.g.e., II, 587; Kadı İyâz, a.g.e., II, 810

²⁴⁴ Bağdâdi, Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve'l-Musannifin, İstanbul, 1955, II, 550.

²⁴⁵ et-Temhid, II, 231; İbn Hayr, a.g.e., s. 281; Kâtib Çelebi, a.g.e., I, 182; A.O.I., III, 674.

²⁴⁶ Câsim, a.g.e., 219.

İki cildten oluşan eser şöyle başlamaktadır;

İbn Abdî'l-Berr, eserinin te'lif nedenini şöyle açıklıyor; " İlimle uğraşan talebelerimizden ve arkadaşlarımızdan bazıları, benden ferî meselelere esas olan konuları içeren, helâlleri ve haramları özetleyen kolayca okunup anlaşılabilir kısa bir fıkıh kitabı yazmamı istediler. Ben de ilim talebelerine yol gösterecek olan bu eserimi, Medîne'lilerin ilminden ve Mâlik'in mezhebinden istifâde ederek hazırladım."²⁴⁷

K. el-Kâfi'nin konularından bazıları şunlardır; Kitâbu't-Ta-hâret,²⁴⁸ K.es-Salât,²⁴⁹ K.el-Cenâiz,²⁵⁰ K.es-Sayd,²⁵¹ K.el-Büyû,²⁵² K.el-Mu-sâkât,²⁵³ K.el-Lukâta,²⁵⁴ K.es-Sulh,²⁵⁵ K. Edebî'l-Kâzî,²⁵⁶ K. Ümmî'l-Veled,²⁵⁷ K. el-Hibât ve's-Sadakât,²⁵⁸ K. el-Ferâiz,²⁵⁹ K. el-Hudûd,²⁶⁰ K. el-Kisâs ve'd-Diyât.²⁶¹

2- Yazma Eseri

İhtilâfu Ashâbi Mâlik b. Enes ve İhtilâfu Rivâyetihim anhu;

İmam Mâlik ile arkadaşları arasındaki ve Mâlikî Mezhebi içinde-

247 Kitâbu'l-Kâfi fî Fıkhî Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî, Riyad, 1980 I, 136.

248 bkz., a.e., I, 145.

249 bkz., a.e., I, 195.

250 bkz., a.e., I, 254.

251 bkz., a.e., I, 431.

252 bkz., a.e., II, 633.

253 bkz., a.e., II, 766.

254 bkz., a.e., II, 835.

255 bkz., a.e., II, 878.

256 bkz., a.e., II, 937.

257 bkz., a.e., II, 978.

258 bkz., a.e., II, 999.

259 bkz., a.e., II, 1052.

260 bkz., a.e., II, 1068.

261 bkz., a.e., II, 1094.

ki ihtilâfları ele alan bu eserin, Kahire'deki Yazmalar Müzesi'nde bulunduğu belirtilmektedir.²⁶²

3- Kayıp Eserleri

a- Cevâizu's-Sultân,²⁶³

b- el-İşrâf alâ Mâ fî Usûli'l-Ferâiz mine'l-İcmâ ve'l-Ihtilâf.²⁶⁴

D- Târihle İlgili Eserleri

1- Basılmış Eserleri

a- ed-Durer fî İhtisârî'l-Meğâzî ve's-Siyer;

Eser, Dâru'l-Ma-rife tarafından Şevki Zayf'ın tahkiki ile ikinci defa Kahire'de basılmıştır. Fihristlerle birlikte 351 sayfadan oluşan eserin başında muhakkıka ait bir mukaddime bulunmaktadır.

Eserin ihtivâ ettiği bazı konu başlıkları şunlardır; Rasulullah'ın peygamber olarak gönderilmesi,²⁶⁵ İlk müslümanlar,²⁶⁶ Habeşistan'a hicret,²⁶⁷ Rasulullah'ın Taife gidişi,²⁶⁸ Medîne'ye hicretin başlaması,²⁶⁹ Rasûlullah'ın gazâları,²⁷⁰ Rasûlullah'ın vefâtı,²⁷¹

b- el-İntikâ fî Fezâilî's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ (Mâlik,

²⁶² Câsim, a.g.e., s. 220.

²⁶³ Makkarî, a.g.e., III, 35, 231.

²⁶⁴ İb Hayr, a.g.e., s. 251; Bağdâdî, a.g.e., II, 810.

²⁶⁵ ed-Dürer Fî İhtisârî'l-Meğâzî ve's-Siyer, Kahire, trz., s. 28.

²⁶⁶ bkz., a.e., s. 48.

²⁶⁷ bkz., a.e. s. 48

²⁶⁸ bkz., a.e., s., 62.

²⁶⁹ bkz., a.e., s. 80.

²⁷⁰ bkz., a.e., s. 95.

²⁷¹ bkz., a.e., s. 269.

Şâfilî ve Ebû Hanîfe):

Mektebetü'l-Kudsî tarafından 1350-1931 yılında Kahire'de basılmış olan eser, fihristlerle birlikte 190 sayfeden oluşmaktadır.

Eserin te'lif nedeni hakkında İbn Abdî'l-Berr şunları söylüyor; " Arkadaşlarımdan bazıları, İslam dünyasında meşhur olmuş üç imam hakkında bir eser yazmamı istediler. Bu üç imam ; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Medenî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfilî el-Mekkî Ebû Hanîfe Nûmân b. Sâbit el-Kûfî'dir. Öğrenilmesi kolay olsun diye, konuları özet olarak zikrettim."²⁷²

Eserin konularının ana başlıkları şunlardır; İmam Mâlik ve arkadaşları,²⁷³ İmam Şâfilî ve arkadaşları,²⁷⁴ İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşları.²⁷⁵

c- el-İstîfâb fî Marifeti'l-Ashâb:

el-İstîfâb, Ali Muhammed Becâvî'nin tahkiki ile 4 cild ve 2091 sahife olarak, Kahire'de basılmıştır. Eserin Muhakkıkı, el-İstîfâb'ın daha önce Mısır ve Hindistanda tahkiksiz olarak basıldığını²⁷⁶ belirtmektedir.

İbn Abdî'l-Berr, el-İstîfâb'ın te'lif nedenini şöyle açıklamaktadır; " Sahâbe ile ilgili daha önce yazılmış bazı eserlerde konuların fazla uzatıldığını ve zaman zaman tekrarlandığını görüyorum. Ben de konuyla ilgili bilgileri özet olarak verip, kolaylıkla okunmasını sağlamak ve daha

²⁷² el-İntikâ fî Fezâil's-Selâseti'l-Elmmeti'l-Fukahâ, Kahire, 1931, s. 8-9.

²⁷³ bkz., a.e., s.9.

²⁷⁴ bkz., a.e., s. 65.

²⁷⁵ bkz., a.g.e., s. 121.

²⁷⁶ el-İstîfâb fî Marifeti'l-Ashâb, Kahire, trz. I, 1.

önce değinilmemiş önemli hususları zikretmek için bu eserimi yazmayı düşündüm. Eseri, kullanımını kolay olması için alfabetik olarak tertib ettim.²⁷⁷

d- Kitâbu'l-Kunâ;

el-İstifâb'ın 4. cildinin sonuna eklenmiş olarak basılan eser 376 sahifeden oluşmaktadır.²⁷⁸

Eserde sahâbeden ismi bulunmayanlar veya ismi bulunupta künyesi ile meşhur olanlar, künyelerinin alfabetik sırasına göre tanıtılmaktadır.

2- Yazma Eserleri

a-el-Kasdu ve'l-Umemu fi't-Tariff bi Ensâbi'l-Arabi ve'l-Acemi ve Evvelu Men Tekelleme bi'l-Arabiyyeti mine'l-Umemi: Şehîd Ali Paşa 1935/2 (Reisü'l-Küttâb 688):

Şemseli, şirâzeli, miklepli, kahverengi meşin bir cild içinde 30 varak. 175x135 (120x90) mm. ebadında, aharlı, orta kalınlıkta bir kağıt. Metin; siyah mürekkepli bir nesih ile 15 satır. Konu başlıkları ve önemli yerler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı cümlelerin altında kırmızı çizgiler, kenarlarında fevâidler var. Tamir görmüş. Sonundaki h. 796 rakamı muhtemelen tensih tarihini göstermektedir.

Başı;

قال الفقيه الحافظ ابو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر النمري : الحمد لله رب العالمين خالق الاولين والآخرين ومحبيهم اجمعين وباعثهم يوم الدين...

²⁷⁷ bkz., a.e., s. 19-20.

²⁷⁸ el-İstifâb, IV, 1591.

Müellifin bildirdiğine göre, eserde araplar, acemler ve mezleşmiş milletlerin soylarından bahsedilmektedir.²⁷⁹ Kitabın konularından bazıları şöyledir; Sâ'm ve İbrâhim'in çocuklarından Arapça'yı ilk defa konuşanlar,²⁸⁰ Nuh'un oğlu Yafes,²⁸¹ Rumlar,²⁸² Fârisiler, ²⁸³ Sakâliba.²⁸⁴

Sonu;

...الحمد لله رب العالمين و صلواته علي سيدنا محمد حاتم النبيين وعلي اله وصحبه اجمعين.

b- el-Enbâh alâ Kabâlli'r-Ruvvâh;(Reisü'l-Küttâb 688/2):

Şirâzeli, cihârkûşe, sırtı açık kahverengi meşin, ebru bir cild içinde 89 varak. 255x180 (174/111) mm. ebadında, aharlı, orta kalınlıkta, krem renkli bir kağıt. Zaman zaman su yoluna rastlanıyor. Metin, siyah bir nesih, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış. Başlık sonlarında, ortasına nokta konmuş yuvarlak işaretler, metnin kenarında ise fevâidler var. Tamir görmüş, h. 708'de tensih edilmiş.

Başı;

بسم الله الرحمن الرحيم قال الفقيه ابو عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبد البر: الحمد لله رب العالمين خالق الاولين والآخرين و محبيهم اجمعين...

Arap kabilelerini tanıtan bu eserin önemli konu başlıklarından bazılarını şöyle sıralayabiliriz; Adnân,²⁸⁵ Kuzâa,²⁸⁶ Kureyş,²⁸⁷

²⁷⁹ el-Kasdu ve'l-Umemu fi't-Tarîf bi Ensâbi'l-Arabî ve'l-Acemi, vr. 29b.

²⁸⁰ bkz., a.e., vr. 29b.

²⁸¹ bkz. a.e., vr. 42b.

²⁸² bkz. a.e., vr. 44b.

²⁸³ bkz., a.e., vr. 44b.

²⁸⁴ bkz., a.e., vr. 46b.

Sakif,²⁸⁸ Devs,²⁸⁹ Kabâilu Kuzâa ve Butûnuhâ.²⁹⁰

Sonu;

...تم كتاب الانباء والحمد لله كثيرا وصلى الله على محمد نبيه واهله وسلم تسليماً.

3- Kayıp Eserleri

a- Ahbâru Eimmeti'l-Emsâr,²⁹¹

b- İhtisâru Târîhi Ahmed b. Saîd b. Hazm es-Sadeff (ö.350/-961),²⁹²

c- Meğâzî Rasûlillah,²⁹³

d- Târîhi Şuyûhi İbn Abdi'l-Berr.²⁹⁴

E- Edebiyat ve Diğer İlimlerle İlgili Eserleri

1- Basılmış Eserleri

a- Behcetü'l-Mecâlis ve Ünsü'l-Mucâlis;

Dâru'l-Mısıriyye li't-Te'lif ve't-Terceme tarafından, Muhammed Mursî el-Hûlî'nin tahkiki ile 1962 yılında , Kahire'de basılmış olan eserin I. cildi 830, II. cildi indekslerle birlikte 644 sahifedir. Eserin baş tarafına müellifin hayatı ile ilgili bir bölüm eklenmiştir.

285 el-Enbâh alâ Kabâilî'r-Ruvvâh, vr. 25b.

286 bkz., a.e., vr. 35a.

287 bkz., a.e., vr. 40a.

288 bkz., a.e., vr. 57b.

289 bkz., a.e., vr. 77a.

290 bkz., a.e., vr. 87a.

291 Humeydî, a.g.e., II, 587.

292 Kadî İyâz, a.g.e.III, 810.

293 Zehebî, Tezkire, III, 1129; Kâtib Çelebi, a.g.e., II, 1747.

294 İbn Ferhûn, a.g.e., II, 367; Makkarî, a.g.e., III, 69.

Ibn Abdî'l-Berr, eserin te'lif nedenini şöyle açıklamaktadır; " Kur'ân ve sünneti öğrendikten sonra ilmimi genişletmek isteyen bir kişinin, kalb ve rûha canlılık katan, akli parlatan, insanı dünyalık sıkıntılar ve haramlardan uzak tutan, hikmet ve gerçeklerle dolu olan edebiyatı öğrenmesi gerekmektedir. Şu ana kadar, edebiyatın içine giren, ata sözleri, şiirler, hikmetli sözler ve darb-ı meselleri toplayan bir eser yazılmamıştır. Ben ise, karşılıklı oturup sohbet edenlerin birbirlerine güzel şeyler anlatarak hoşca vakit geçirmeleri ve zekalarının parlaması için, değerli atasözlerini, şiirleri, hikmetli sözleri ve hikayeleri bu kitabımda topladım. Öğrenilmesi kolay olsun diye kitabı bâblara böldüm. Her bâba mümkün olduğu kadar bir hadisle başlamaya çalıştım."²⁹⁵

Kitabın konularından bazıları şöyledir; Mecliste oturmanın kuralları,²⁹⁶ Konuşmanın kötülüğü ve lüzumsuz konuşmalar,²⁹⁷ Ziyaret ve ziyaretin îadesi,²⁹⁸ Haya ve vakar,²⁹⁹ Dost ve düşmanlar,³⁰⁰ Hamam bâbı,³⁰¹ Çalışma bâbı,³⁰²

b- Câmîu Beyânî'l-İlim ve Fazlihî ve Mâ Yenbeğî fî Rivâ-yetihi ve Hamlihi:

Eser, Abdu'l-Kerim el-Hatîb'in tashîhi ile Daru'l-Kutub el-Hâdisse tarafından, Kahire'de 1395-1975 yılında basılmıştır.

²⁹⁵ Behcetü'l-Mecâlis, I, 35.

²⁹⁶ bkz., a.e., I, 39.

²⁹⁷ bkz. a.e., I, 60.

²⁹⁸ bkz., a.e., I, 257.

²⁹⁹ bkz., a.e., I, 565.

³⁰⁰ bkz., a.e., I, 684.

³⁰¹ bkz., a.e., II, 95.

³⁰² bkz., a.e., II, 343.

Müellif, eserin te'lif nedenini şöyle açıklıyor; " Sen benden, ilim öğrenmenin fazileti, dîni konularda bilerek konuşmanın doğruluğu, anlamadan konuşmanın yanlışlığı, cedel, rey ve taklîdin caiz olduğu yerler konusunda seni aydınlatmamı istemiştin. Ben bu konulara girmeden önce, öğrenimin kurallarını, hoca ve talebenin takınması gerekli tavırları, ilmin övülen yanlarını, öğrenme ve öğretmenin fazileti gibi konuları, âlimlerden nakledilen rivayetlerle sana sunmayı uygun gördüm. ³⁰³

Eserin konularından bazıları şunlardır; Rasûlullah'ın; " İlim öğrenmek her müslümânâ farzdır." hadisi, ³⁰⁴ İlimin fazileti,³⁰⁵ Öğrencinin hocaya karşı tutumu,³⁰⁶ İlimle amel,³⁰⁷ Taklîdin kötülüğü,³⁰⁸ Kitap okumanın önemi.³⁰⁹

2- Yazma Eserleri

a- el-İhtibâi bîmâ fi Şi'ri Ebi'l-Atâhiyye;³¹⁰ Medîne Arif Hikmet Kütüphanesi'nde (Edebiyat 18) numarada³¹¹ bulunduğu belirtilen esere ulaşamadık.

b- Nüzhetü'l-Müstemlîn ve Ravzatu'l-Hâifîn:

Brockelmann bu eserin sadece, Vatikan Arapça İslâmî Yazmalar Kütüphanesi'nde bulunduğunu zikrediyor.³¹²

³⁰³ Câmiu Beyânî'l-İlim ve Fazlihî, Kahire, 1975, s.1.

³⁰⁴ bkz. a.y.

³⁰⁵ bkz., a.e., s. 52.

³⁰⁶ bkz. a.e., s. 148.

³⁰⁷ bkz., a.e., s. 242

³⁰⁸ bkz. a.e., s. 380.

³⁰⁹ bkz., a.e., 510

³¹⁰ Sezgin, a.g.e., II, 535.

³¹¹ Câsim, a.g.e., s. 232.

3- Kayıp Eserleri

a- el-İnsâf fî Esmâillâh; 313

b- el- Bustân fi'l-İhvân;314

c- el-Aklü ve'l-Ukalâ. 315

312 Brockelmann, a.g.e., G, I, 629.

313 Zehebi, Siyer, XVIII, 159.

314 Kadı İyâz, a.g.e., III, 810.

315 Humeydi, a.g.e., II, 588; Kâtib Çelebi, a.g.e., II, 1440.

İKİNCİ BÖLÜM

ET-TEMHİD'DEKİ METODU

A- ET-TEMHİD'İN KAYNAKLARI

1- Kur'an-ı Kerim,

2- Hassân b. Sâbit el-Hazrecî (ö.54/674) :

-Divân,³¹⁶

3- Mamer b. Râşid el-Yemânî (ö.144/720) :

-Kitâbu'l-Câmi,³¹⁷

4- Abdullah b. Vehb (ö.197/812) :

-el-Muvattau'l-Kebîr,³¹⁸

5- Veki b. el-Cerrâh el-Kûfî (ö.197/812) :

-el-Musannef,³¹⁹

6- Muhammed b. Ömer el-Vâkidî (ö.207/823):

-Kitabû'l-Meğâzi,³²⁰

7- Adurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi es-Sanânî (ö.211/826):

-el-Musannef³²¹

8- Ebû'l-Atâhiyye İsmâil b. Kâsım (ö.211/826):

Divân,³²²

³¹⁶ et-Temhid, V, 12, 178, 179; XVIII

³¹⁷ et-Temhid, III, 267; V, 87, 95, 148, 322.

³¹⁸ et-Temhid., I, 81, 97, 238, 327; II, 50, 149, 245; III, 12, 192; IV, 172; V, 41, 169, 183; VI, 62; X, 135; XVI, 235.

³¹⁹ et-Temhid., I, 175; II, 17; V, 196;

³²⁰ et-Temhid., I, 95, 131, 198; VIII, 6; X, 46, 56, 91; XVIII, 5, 8.

³²¹ et-Temhid, I, 109, 155, 169, 377; II, 16, 90; III, 154-155; V, 97, 111, 194, 197, 214, 229, 300; VI, 21; VII, 15; VIII, 203, 380; X, 48, 89, 217; XII, 76; XIV, 338; XVI, 70, 224-225.

³²² et-Temhid, V, 13; XVIII, 159, 156.

9- Abdullah b. Zübeyr b. el-Humeydî el-Kuraşî (ö.219/834):

-el-Müsned³²³

10- Abdullah b. Mesleme b. Kaneb et-Temimî el-Kanebî(ö.221/835):

-el-Muvatta,³²⁴

11- Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Ezdî (ö.224/838):

-Ğarîbu'l-Hadîs,³²⁵

12- Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî (ö.235/849):

-el-Musannef,³²⁶

13- Abdülmelik b. Habîb b. Süleyman el-Kurtubî (ö.237/851):

-Tefsîru Ğarîbi'l-Muvatta,³²⁷

14- Ahmed b. Muhammed b. Habel (ö.241/855):

-Kitabu'l-Mesâil,³²⁸

-el-Müsned³²⁹

15- Hasan b. Ali b. Muhammed el-Huzelî el-Hulvânî (ö.242/856):

K. el-Ma'rife,³³⁰

16- Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî (ö.256/870):

-Câmiu's-Sahîh,³³¹

-Târîhu'l-Kebîr,³³²

³²³ et-Temhîd, III, 42; IV, 79; V, 28, 57; VIII, 206.

³²⁴ et-Temhîd, IV, 1; V, 61, 169;

³²⁵ et-Temhîd, III, 31;

³²⁶ et-Temhîd, I, 240, 298, 393; V, 49, 113, 223.

³²⁷ et-Temhîd, IV, 1; V, 138, 217.

³²⁸ et-Temhîd, III, 38; V, 7, 25; X, 208; XII, 95, XIV, 156.

³²⁹ et-Temhîd, V, 9, 305.

³³⁰ et-Temhîd, V, 226, 291; VI, 108, 124; XIV, 179.

³³¹ et-Temhîd, I, 176, 339; II, 19; III, 9-10, 47; IV, 120, 170, 253; X, 171,

- 17- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Esrem (ö.261/875):
Kitabu's-Sünen³³³,
- 18- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'âs es-Sicistânî (ö.275/889):
es-Sünen,³³⁴
- 19- İsmâîl b. İshâk el-Ezdî el-Basrî el-Kâzî (ö.282/895):
-Kitabu's-Sünen,³³⁵
-el-Mebsud,³³⁶
- 20- Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr (ö.292/905):
el-Müsnedu'l-Kebîr³³⁷,
- 21- Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Neseî (ö.303/915) :
es-Sünen,³³⁸
- 22- Muhammed b Cerîr et-Taberî (ö.310/923) :
Câmiu'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân,³³⁹
- 23- Ebû Cafer et-Tahavî (ö.321/933) :
Şerhu Meânî'l-Asâr,³⁴⁰
- 24- Kâsım b. Esbağ el-Beyyânî (ö.340/951):
-el-Musannef,³⁴¹

332 et-Temhîd, I, 131; III, 18-19; IV, 2; V, 48, 119, 124; VI, 15.

333 et-Temhîd, I, 375; III, 183; IV, 22; V, 91, 92, 185; VI, 40, XII, 101; XVI, 234.

334 et-Temhîd, I, 94, 176; II, 179, 229, III, 163, IV, 14; V, 21, 141, 228, 232, 291, 319; VI, 84; VIII, 202, XII, 56, XIV, 43, 172

335 et-Temhîd, V, 147, 149, 185; VIII, 196; 346; X, 162, 169; XVI, 69.

336 et-Temhîd, VI, 67; XII, 26, 61; XVI, 77.

337 et-Temhîd, IV, 72; V, 41, 53, 137.

338 et-Temhîd, III, 265, X, 81, 206; IV, 22; V, 23, 86, 194, 209, 238, 261.

339 et-Temhîd, V, 202; VI, 354; VIII, 189; XIV, 69.

340 et-Temhîd, I, 106, 200; III, 112, IV, 200; V, 132, 133, 144, X, 142; VI, 168, VIII, 398; XII, 14.

341 et-Temhîd, IV, 81; V, 5, 22, 65.

25- Ali b. Ömer ed-Dârekutnî (ö.385/995):

es-Sünen,³⁴²

26- Yusuf b. Abdillâh b. Abd'l-Berr en-Nemerî(ö.463/1071):

-Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fazlihi,³⁴³

-el-Ecvibetü'l-Mevubetü fî'l-Mesâil'l-Mustağribetü³⁴⁴

-el-İnsâf fî Mâ beyne'l-Ulemâi mine'l-İhtilâf,³⁴⁵

-el-İstifâb fî Marifeti'l-Ashâb,³⁴⁶

-eş-Şevâhid fî İsbâti Haberî'l-Vâhid.³⁴⁷

³⁴² et-Temhîd, X, 217; VI, 153; VII, 79; XII, 271.

³⁴³ et-Temhîd, II, 28; V, 66

³⁴⁴ et-Temhîd, VI, 481; VII, 107.

³⁴⁵ et-Temhîd, II, 230;

³⁴⁶ et-Temhîd, I, 129, 315; II, 178; VII, 67

³⁴⁷ et-Temhîd, V, 116.

B- RAVİ TANITIMI

İbn Abd'l-Berr, hadîsin şerhine başlamadan önce, senette bulunan râvîlerin hayatları, ilim ve rivâyet açısından konumları hakkında bilgiler vermektedir. Tanıtımda ilk sırayı İmam Mâlik'in hocaları almakta, diğer râvîleri sırası geldikçe isimleri ilk defa geçtiğinde tanıtmaktadır.

1- İmam Mâlik'in Hocalarının Tanıtımı

Örnek 1:

*İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha el-Ensârî(ö.132/749): Ebû Nuceyh, Ebû Yahya ve Ebû Muhammed gibi bir kaç künyesi vardır. Medîne'li tabiiilerin küçüklerinden olup, Enes b.Mâlik ile de görüşmüştür. Rivayetlerinde güvenilir ve hüccet olan İshâk'ın babası Abdullâh, Medîne'de Hz. Peygamber zamanında doğdu. Dedesi Ebû Talha ise, Sahâbe'nin önde gelenlerinden idi.

İshâk b. Abdillâh'tan, pek çok kişi hadis almıştır. Bunlar arasında, Yahya b. Ebî Kesîrel-Yemânî (ö.129/747), Mâlik b. Enes, Abdurrahman b. Amr el-Evzaî (ö.157/774) ve Hammâd b. Seleme el-Basrî (ö.167/784) gibi meşhur hadisçiler de vardır. Vakidî (ö.207/823), İmam Mâlik'in hadis konusunda hiçbir kimseyi hocası İshâk'tan üstün tutmadığını zikretmiştir.

İmam Mâlik, hocası İshak'tan rivayet ettiği 15 hadisi Muvatta'ına almıştır.³⁴⁸

Örnek 2:

*Zeyd b. Eslem (ö.136/754): Hz. Ebû Bekr döneminde Medîne-

³⁴⁸ et-Temhîd , I, 197-198.

'ye gelen Aynu't-Temr³⁴⁹ esirlerinden; dindar ve güvenilir bir âlim olan Eslem'in oğludur. Güvenilir, faziletli, âbid ve Kur'ân te'vîlini en iyi bilenlerden idi. Ali b. Hüseyin b. Ali (ö.94/713)'nin sık sık Zeyd'in yanına gitmesine canı sıkılan Nâfi b. Cübeyr (ö.99/718) bir gün O'na; " Sen kavminin meclisini bırakıp, Ömer b. Hattab âilesinin azatlısı Zeyd'emi gidiyorsun ? " diye sordu. Ali ise; " İnsan ancak dîninde kendine faydalı olanlarla oturur." dedi.

Zeyd'in oğlu Abdurrahman, Mâlik'e babasından aldığı hadisleri niçin çoğunlukla Muvatta'ın bablarının sonlarına koyduğunu sorduğumda; Mâlik; " O, öncekileri aydınlatan bir kandildir."dedi. Mâlik, Zeyd b. Eslem'den rivâyet ettiği, 23 tânesi mûsned, bir tânesi munkatı, ve 27 tânesi mürsel olmak üzere toplam 51 hadisi Muvatta'ına almıştır.³⁵⁰

Örnek 3:

Ebû Abdillâh Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib(ö.148/765); Caferu's-Sâdık diye meşhur olan Ebû Abdillâh, güvenilir, zekî, hikmet sahibi, muttakî ve faziletli bir insandı. İmamiye'nin bir kolu olan Caferiyye mezhebi O'na nisbet edilmektedir. Şiîler onun adına pek çok yalan uydurmuşlardır. Ali b. el-Ca'd (ö.230/845); Züheyr b. Muhammed (ö.?)'den babasının Caferu's-Sâdık'a; " Komşularımdan biri senin Ebû Bekr ve Ömer hakkında kötü şeyler söylediğini iddia ediyor." dediğinde, O'nun; " Allah senin komşundan uzak oldu. Halbuki ben, Ebû Bekr'e olan yakınlığıma³⁵¹ nedeniyle Allah'ın beni faydalandıracağını ümit ediyorum." şeklinde cevap verdiğini rivâyet etmiştir.

³⁴⁹ Aynu't-Temr: Kûfe'nin batısında Enbar'a yakın bir köydür, bkz. Yâkut el-Hamevî, Mucemü'l-Buldân, Beyrut, 1957, IV, 176.

³⁵⁰ et-Temhîd, III, 240-243.

³⁵¹ Caferu's-Sâdık'ın annesi, Ebu Bekr'in torunudur. bkz., Zehebî, Tezkire, I, 166.

Mâlik b. Enes O'nu şöyle anlatıyor; " Değişik zamanlarda Cafer b. Muhammed'e gittim ve O'nu şu üç halin dışında görmedim; ya namaz kılıyordur, ya Kur'ân okuyordur veya oruçludur. Abdestsiz hadis rivâyet etmez, boş konuşmazdı."³⁵²

2- Hadisin Senedindeki Diğer Râvîlerin Tanıtımı

a- Sahâbî Tanıtımı

İbn Abdî'l-Berr, hadislerin senetlerinde adı geçen sahabîleri tanıtması gerektiğinde "el-İstîâb fî Ma rifeti'l-Ashâb adlı eserinin ilgili bölümüne bakılmasını istiyor ve orada mevcut bilgilerin tekrarından kaçınıyor.

Örnek 1:

Ümmü Harâm ve Enes b. Mâlik hakkında, sahâbe ile ilgili kitabımızda bilgi verdik, burada tekrarına gerek duymuyoruz.³⁵³

Örnek 2:

Ebû Hureyre'yi sahâbe ile ilgili kitabımızda tanıttık.³⁵⁴

Örnek 3:

Ebû Saîd el-Hudrî'yi sahâbe ile ilgili eserde zikrettik.³⁵⁵

İbn Abdî'l-Berr'in sahâbe ile ilgili görüşleri şöyledir; " Sünnetin korunmasını sağlayan sebeplerden en büyüğü; onu Hz. Peygamber'den

³⁵² et-Temhîd, II, 66-67; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. et-Temhîd, I, 139, 339-341; II, 67 v.d.; 232, 278, 310; VI, 15, 37, 60, 101-104; XII, 221-222; XIII, 72, 172, 236-239; XVI, 147, 209, 279-281; XVII, 155-157; XVIII, 5-8.

³⁵³ et-Temhîd, I, 226.

³⁵⁴ et-Temhîd, I, 341.

³⁵⁵ et-Temhîd, I, 391; Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz., et-Temhîd, II, 178; III, 272; IV, 70; VI, 115; VII, 57, 111; VIII, 373; IX, 22; X, 183; XIII, 68.

alan ve diğer insanlara ulaştıran ashâbın bu konudaki titizliğidir. Onlar, insanlar için seçilmiş en hayırlı ümmet olarak, sünneti öğrenip sonraki insanlara aktarmışlardır. Allah (c.c.) ve Rasûlü onları övmüşlerdir ve her birinin adaletli olduğu sabittir. Allah(c.c.)'ın, nebîsi için arkadaş ve yardımcılar olarak seçtiği kişiden daha âdil bir insan ve bundan daha iyi bir övgü olamaz. ' *Muhammed (a.s), Allah (c.c.)'ın elçisidir. O'nun yanında bulunanlar, kâfirlere karşı şiddetli , kendi aralarında merhametlidirler. Onların ruku ve secde ederek Allah (c.c.)'ın lutuf ve rızâsını aradıklarını görürsün.*³⁵⁶ ayetinde bu övgü mevcuttur. Onlar arasında din ve iman yönüyle önde gelenler vardır. Allah (c.c.) müslümanlardan kimilerine bazı üstünlükler vermiştir. Zira Allah (c.c.); ' *Muhâcir'ler ve Ensâr'dan (İslam'a girmekte) ilk önce gelenler ile onlara güzelce tabi olanlar. Allah(c.c.) onlardan razı olmuştur.*³⁵⁷ buyurmaktadır. Hz. Peygamber'in; ' *(Hudeybiye'de) ağaç altında biat edenlerden hiçbiri cehenneme girmez.*³⁵⁸ ve ' *İnsanların en hayırlıları muasırım olanlardır, sonra onları takib edenler, sonra onları takib edenlerdir.*³⁵⁹ şeklindeki sözleri sahâbenin konumuna işaret etmektedir.³⁶⁰

b- Tâblîn ve et-Bau't-Tâblînden Olan Râvflerin Tanıtımı

Örnek 1:

Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ö.82/701): Kûfe'li tâbiinnin önde ge-

³⁵⁶ Feth, 48/29.

³⁵⁷ Tevbe, 9/100.

³⁵⁸ el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb I, 3; Ebu Dâvûd, Süleyman b. el-Eşas, es-Sünen İstanbul, 1992, K. es-Sünen(40), bâb: 8, nr. 4653(V,41)

³⁵⁹ el-İstîâb, I, 12; Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Câmiu's-Sahîh, İstanbul, 1992, K. eş-Şehâdât (52), bâb: 9, (II, 151).

³⁶⁰ el-İstîâb, I, 4-12.

lenlerindendir. Kûfe'nin fakih ve kadısıdır. Babası Ebû Leylâ, sahâbîdir. O'nu sahâbe ile ilgili kitabımızda tanıttık.³⁶¹

Örnek 2:

Kureyb b. Ebî Müslim (ö.98/716): Ebû Müslim'in oğlu ve İbn Abbas'ın azatlısıdır. Üsame b. Zeyd ve Abdullah b. Abbas'dan hadis aldı ve Medîne'nin önde gelenleri ondan hadis naklettiler. Haberleri güvenilir ve huccettir. Vâkidî'nin bildirdiğine göre, Kureyb Medîne'de ölmüştür.³⁶²

Örnek 3:

Besir b. Sa'd(ö.?): Sika, faziletli ve sünnete bağlı bir kişidir. Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan hadis almıştır. Mâlik onun faziletini överdi. Besir, Ömer b. Abdî'l-Aziz (ö.101/719) döneminde vefat etmiştir.³⁶³

³⁶¹ et-Temhîd, II, 233-234.

³⁶² et-Temhîd, I, 94-95.

³⁶³ et-Temhîd, III, 271-272. Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz., I, 139, 173, 341; III, 272; IV, 140,202; VIII, 361, 394; IX, 119; X, 90 v.d., 130; XI, 23-24, 107-108; XII, 209; XVI, 231, 301-308

C- HADİS TENKİDİ

1- Senet Tenkidi

İbn Abdî'l-Berr'in senet tenkidine geçmeden önce senet hakkında kısaca bilgi vermekte yarar vardır.

Senet; hadisin Hz. Peygamber'den son râvîye kadar kimler tarafından nakledildiğini gösteren rivâyet zinciridir.³⁶⁴ Bu durumda senet hadisin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Muhammed b. Sîrin (ö.110/734)'in ; " Hadisi kimden aldığınıza dikkat edin, çünkü o, dîninizdir.",³⁶⁵ Abdullah b. Mübârek(ö.181/797)'in ; " İsnat dindedir. O olmasaydı herkes dilediğini söylerdi."³⁶⁶ şeklindeki sözleri senet tenkidine erken devirlerde başladığını³⁶⁷ göstermektedir.

a- Muvatta'daki Hadislerin Senetlerine Bakışı

İbn Abdî'l-Berr, İmam Mâlik'in hadis tenkidindeki titizliği³⁶⁸ ve râvîlerinin adâleti nedenleriyle Muvatta'da bulunan hiçbir hadisin tenkid edilemeyeceğini³⁶⁹ belirtmektedir. Buradan hareketle O, Muvatta'daki râvîleri cerh etmeyip adâletlerini tesbit etmekte ve aralarında tenkid edilmiş olanlar varsa, onları savunmaktadır.

Örnek 1:

مالك عن ثور بن زيد الدبلي عن عبد الله بن عباس، ان رسول الله (ص) ذكر رمضان فقال: " لا تصوموا حتى تروا الهلال ، ولا تفطروا حتى تروه..."

³⁶⁴ Celâleddin es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî, fi Şerhi Takribu'n-Nevevî*, trz. I, 41; Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara, 1985, s. 397

³⁶⁵ Müslim b. Haccâc Câmilu's-Sahîh, İstanbul, 1992, I, 14.

³⁶⁶ *et-Temhîd*, I, 14.

³⁶⁷ Müslim, a.g.e., I, 15

³⁶⁸ *et-Temhîd*, I, 60.

³⁶⁹ *et-Temhîd*, I, 1-2

Ibn Abbas'tan gelen bir rivâyette Rasûlullah (s.v.s.) şöyle buyurmuştur: " (Ramazan'da) hilâli görmeden oruca başlamayın ve yine onu görmeden bitirmeyin..."³⁷⁰ Hadisinin senedinden İkrime (ö.105/723)'nin düşmesi konusunda İbn Abdî'l-Berr bu konuda şunları zikretmektedir;

" Bazıları, Saîd b. el-Müseyyeb(ö.94/713)'in İkrime hakkında yalancılık isnadında bulunması nedeniyle Mâlik'in O'nu bu hadisin senedinden düşürdüğünü iddia ettiler. Halbuki bu yanlıştır. Zîrâ Mâlik başka rivâyetlerde İkrime'yi zikretmektedir. Saîd b. el-Müseyyeb'in bu kanaati, İkrime hakkında varolan hâricilik suçlamasından kaynaklanmaktadır. İkrime'nin böyle suçlanması da hatalıdır. Çünkü, Şafii, Mâlik, İshâk b. Râhûye(ö.238/852) ve Ebû Sevr. İbrahim b. Hâlid (240/854) başta olmak üzere, pek çok hadis imamı O'ndan gelen hadisleri kullanmışlardır.

İkrime hakkında Süfyân Sevrî; " Kur'ân tefsirini dört kişiden alın. İkrime, Saîd b. Cübeyr(ö.94/713), Mucâhid (ö.103/722) ve Zahrâk (ö.132/750) demiştir. Görüldüğü gibi, İkrime ilk sırada yer almaktadır. Ebû Abdullah el-Mervezî (ö.235/852) de İkrime'nin hadisleri ile ihticâc konusunda âlimlerin ittifak ettiklerini söylemiştir.³⁷¹

Örnek 2:

مالك عن نافع وعبد الله دينار وزيد بن اسلم كلهم يخبره عن عبد الله بن عمر ان رسول الله (ص) قال: " لا ينظر الله يوم القيامة الى من يجر ثوبه خيلاء."

Nâfi, Abdullah b. Dînâr ve Zeyd b. Eslem'in Abdullah b. Ömer'den rivâyet ettiği bir hadiste Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "

³⁷⁰ Mâlik, a.g.e., K. es-Sıyâm (18), nr.: 3 (I, 287).

³⁷¹ et-Temhîd, II, 26-34.

*Allah(c.c.), elbisesini gururla yerde sürüyenin kıyâmette yüzüne bakmaz.*³⁷²

Ibn Abdî'l-Berr, hadisin senedindeki Zeyd b. Eslem'in İbn Ömer'e mülâkî olmadığı gerekçesiyle hadisi tenkid eden Ebû Cafer et-Tahavî'ye şu cevabı vermektedir: " İbn Ömer'den Zeyd b. Eslem tarafıyla gelen başka hadisler bulunması³⁷³ ve ikisi arasında geçen, İbn Vehb'in "Kitâbu'l-Mecâlis"indeki konuşma,³⁷⁴ mülâkî olduklarına delildir.

Örnek 3:

مالك عن زيد بن اسلم عن عطاء بن يسار عن رجل من بنى اسد انه قال: " نزلت انا واهلي ببيقع الغرقد ، فقال اهلي : اذهب الى رسول الله فاسأله شيئا نأكله... "

Ata b. Yesâr, Esed Oğulları'ndan birisinin; " Allemlle beraber Bekî'u'l-Ğargad denen yere geldiğimde, âilem benden Rasûlullah (a.s.)'a gidip, O'ndan yemek için bir şeyler almamı istedi...³⁷⁵ dediğini rivâyet etmiştir.

Hadisin senedindeki sahâbînin kim olduğu belli değildir. "Mechûl râvînin cerhedilmesi"³⁷⁶ kuralının burada geçerli olmadığını savunan İbn Abdî'l-Berr, şunları zikrediyor; " Bu hadis sahihtir. Zîrâ hadisin başka varyantları da vardır. Ayrıca, sahâbî isminin senedde zikredilmemesi diğer insanların zikredilmemesine benzemez. Çünkü, sahâbenin tamâmı cerhden uzak tutulmuş ve âdil oldukları kabul edilmiştir...³⁷⁷

³⁷² Mâlik, a.g.e., K. el-Libâs (48), nr. 11, (II,914)

³⁷³ et-Temhîd, III, 246.

³⁷⁴ et-Temhîd, III, 247.

³⁷⁵ Mâlik, a.g.e., K. es-Sadaka,(58), nr. 11, (II, 999).

³⁷⁶ Suyûtî, a.g.e., I, 268.

³⁷⁷ et-Temhîd, IV, 93-94.

b- Şerh İçinde Geçen Bazı Hadisleri Tenkid Etmesi

Ibn Abdî'l-Berr, Muvatta'daki hadislerin senet ve râvlerini tenkid etmezken, zaman zaman hadislerin değişik varyantlarındaki bazı senetleri ve şerh içinde zikredilen bazı görüşlere kaynak olan hadislerin senetlerini tenkid etmektedir.

Örnek 1:

عن سليمان بن يسار، أن رسول الله (ص) بعث أبا رافع و رجلا من الاتصار فزوجه ميمونة بنت الحارث و رسول الله (ص) بالمدينة قبل أن يخرج.

Süleyman b. Yesâr, Rasûlullah(a.s.)'ın Ebû Râfi ile Ensardan birini Mekke'ye gönderdiğini ve kendisi henüz Medîne'de iken, onların Hz. Meymûne'yi Hz. Peygamber'e nikahladıklarını rivâyet etmiştir.³⁷⁸

Ibn Abdî'l-Berr, senedinde irsâl bulunan bu hadisin aşağıdaki muttasıl senedini eleştirmektedir:

حدثنا عبدالوارث بن سفيان قراءة مني عليه أن قاسم بن اصبغ حدثهم، قال: حدثنا بكر بن حماد ، قال: حدثنا مسدد قال : حدثنا حماد بن زيد عن مطر قال: حدثني ربيعة بن ابي عبدالرحمن عن سليمان بن يسار عن ابي رافع. 379

"Bu rivâyet hatalıdır. Çünkü Süleyman b. Yesar, Ebû Râfi ile görüşmemiştir. Süleyman b. Yesâr, h. 34 yılında doğmuş, Ebû Râfi ise Hz. Osman'ın h.35 yılında öldürülmesinden kısa bir süre sonra ölmüştür. Bu durumda, Süleyman'ın Ebû Râfi'dan hadis almış olması

³⁷⁸ Mâlik, a.g.e., Ke-Hac (20), nr. 69, (I, 348).

³⁷⁹ et-Temhîd, III, 152; Ayrıca bkz., Muhammed b. İsa et-Tirmizî, es-Sünen, İstanbul, 1992, K. et-Hac (7), bab:23, nr. 841, (III, 200)

İmkansızdır, ancak Meymûne'den alması mümkündür. Çünkü O, h.66'da vefat etmiştir. Öyleyse, Mâlik'in rivâyeti daha sahihtir.³⁸⁰

Örnek 2:

مالك عن زياد بن سعد عن ابن شهاب أنه سمعه يقول : " سئل رسول الله (ص) ناصيته ثم فرق بعد ذلك."

Ibn Şihâb'dan gelen bir habere göre, " Rasûlullah(a.s.) saçlarını uzatırdı ve sonra ayırırdı."³⁸¹ Ibn Abdî'l Berr, mürsel olan bu hadisin muttasıl senetle gelen varyantlarından bir tanesini şöyle eleştiriyor: " Hadisin Enes b. Mâlik'ten müsned olarak geldiğini bildiren senet sahih değildir.³⁸² Çünkü hadis, İbn Abbas'dan gelmiştir."³⁸³

Örnek 3:

مالك عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب أن رسول الله (ص) قال : " لا يخلق الرهن"

Saîd b. el-Müseyyeb'den gelen Rasûlullah(a.s.)'ın ; " *Rehine-ye el konmaz.*"³⁸⁴ buyurmuştur.İbn Abdî'l-Berr, hadisin diğer varyatlarını verirken, senetlerden bazılarında bulunan İsmâil b. Ayyâş(ö.181/797) ve Abbâd b. Kesîr(ö.160/777)'i şöyle eleştiriyor; " Abbâd, hadisçilere göre zayıftır, rivâyeti hüccet olamaz. İsmâil'in ise, sadece memleketi Şam'lılardan rivâyet ettiği haberler sahihtir."³⁸⁵

2- Metin Tenkidi

380 et-Temhîd, III, 151.

381 Mâlik, a.g.e., K. eş-Şar (51), nr. 3, (II,948).

382 et-Temhîd, VI, 69.

383 et-Temhîd, VI, 71.

384 Mâlik, a.g.e., K. el-Akziye (36), nr. 13, (II, 728).

385 et-Temhîd, VI, 429; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz.: I, 127; II, 184; IV, 262; V, 300; VI, 221; XI, 24; XII,46; XVIII, 248.

Muhaddislerin büyük gayretler sarfederek icad ettikleri senet tenkidinin gayesi, güvenilir hadis metinlerini elde etmektir. Alimler, bu gaye ile yapılan çalışmalarla yetinmeyip, hadis metinlerini de tenkide tabi tutmuşlardır. Çünkü, sağlam bir senedin arkasında uydurma bir hadis bulunabilir. Sağlam hadis metinlerinin ortaya çıkarılması için muhaddislerce bazı genel kaideler konmuştu.³⁸⁶

İç tenkid de denen metin tenkidinde, hadisin; Kur'ân'ın hükmüne, sahih sünnete, dînin temel esaslarına, icmâya, kıyasa, akla, müşâhedeye, tecrübeye, ilmi ve târihi gerçeklere uygunluk derecesi değerlendirilir. Sonra hadisin olumlu veya olumsuz yönde eleştirisi yapılır.³⁸⁷

İbn Abdi'l-Ber, Muvatta'daki hadis metinlerini tenkid etmeyip, çeşitli nedenlerle tenkid edilmiş olan veya naslara aykırı görünen hadisleri terketmeyip hal yoluna gitmektedir.

Örnek 1:

عن جعفر بن محمد عن أبيه أن رسول الله (ص) قضى باليمين مع الشاهد.

Cafer b. Muhammed babasının " *Rasûlullah (a.s.) bir şâhid ve yeminle hüküm verdi.*"³⁸⁸ dediğini nakletmiştir. İbn Abdi'l-Ber, hadisle ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

" Hadis bazılarına göre borçlanma âyetinin; '...Eğer iki erkek yoksa, razı olduğunuz şâhidlerden bir erkek iki kadın (şâhidlik et-

³⁸⁶ Zübeyr Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çeviren, Y. Ziya Kavakçı, İstanbul, 1966, s., 18; Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler, Menşei, Tanınma Yolları ve Tenkidi*, Ankara, 1984, s. 118.

³⁸⁷ Suyûtî, a.g.e., I, 233; Selahaddin Polat, "Metin Tenkidi", E.Ü.İ.F.D., sayı, 7, s. 113-130, sayı, 8, s. 81-112, Kayseri, 1990

³⁸⁸ Mâlik, a.g.e., K. el-Akziye(36), nr. 5, (II, 721)

sin)...³⁸⁹ bölümü ile neshedilmiştir. Halbuki bu âyetle hadis arasında herhangi bir tezat yoktur. Hz. Peygamber'in görevi, Kur'an âyetlerini açıklamak ve gerektiğinde âyetlere ilâveten hükümler getirmektir. Hadisteki uygulama da bu görev kapsamına girmektedir...³⁹⁰

Örnek 2:

عن أبي هريرة أن رسول الله (ص) قال : " لا تقوم الساعة حتى يمر الرجل بقبر الرجل فيقول:
يا ليتني مكانه"

Ebû Hureyre'den gelen rivâyette Rasûlullah (a.s) şöyle buyurmuştur: " *İnsanların bir kabre uğrayıp, 'Keşke ben de onun yerinde olsaydım.'* diyecekleri zamana kadar kıyamet saati gerçekleşmez."³⁹¹ Bu hadisle " *Sizden birisi kendine gelen bir musibetten dolayı ölümü istemesin* " ³⁹² hadisi arasında görünüşte bir taâruz vardır. İbn Abdî'l-Berr bu problemi şöyle hallediyor;

" İki hadis arasında gerçekte bir uyuşmazlık bulunmamaktadır. Çünkü, birinci hadiste mü'minin kendine isabet eden bir tehlike nedeniyle ölüm temennisi yoktur. Hadiste çeşitli fitnelerden dolayı, dînin zayıflaması ve yok olması korkusu ile karşılaştıklarında, insanların bu sözü söyleyecekleri haber verilmektedir."³⁹³

Örnek 3:

عن اسماعيل بن ابي حكيم ، ان رسول الله (ص) قال : " ان الله لا يمل حتى تملوا ..."

³⁸⁹ Bakara, 2/282.

³⁹⁰ et-Temhîd, II, 155.

³⁹¹ Mâlik, a.g.e., K. el-Cenâz(16), nr. 53 (I,241).

³⁹² Buhârî, a. g.e., K. el-Merzâ (75), bab:9, (VII,10); Ubu Dâvûd, Süleyman b. el-Eşas, es-Sünen, İstanbul, 1992, K. el-Cenâz (20), bab: 2, nr. 3109, (II,481), Ebu Abdillâh Muhammed İbn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, K. ez-Zühd(37), bab.31, nr. 4265, (II, 1435).

³⁹³ et-Temhîd, XVIII, 146.

İsmâil b. Ebî Hâkîm'den gelen rivâyette Rasûlullah (a.s.), (Havla binti Tuveyt'in gece uyumayıp sùrekli namaz kıldığını duyduğunda) şöyle buyurmuştur; " Siz usanmadıkça, Allah (c.c.) usanmaz..."³⁹⁴

İlk bakışta hadisten Allah(c.c.)'a zafiyet isnadı anlaşılması ihtimali nedeniyle İbn Abdî'-Berr şu açıklamayı yapmaktadır. " Bu hadiste temsilî anlatım vardır. Yoksa, Allah(c.c.)'ın herhangi bir iş yapmaktan usanması ve eşyada bulunan özelliklerin ona izafe edilmesi düşünülemez. Arap Dili'nde lafzından farklı mânâ ifade eden bu tür kullanımlara rastlanmaktadır. " Onlar (Kur'ân'ı iptal etmek için) bir tuzak kuruyorlar. Ben de (onları yakalamak için) bir tuzak kuruyorum."³⁹⁵ âyetinde de benzeri bir kullanım vardır. Allah(c.c.) tuzak kurmak gibi bir eylemde bulunmaz, ancak insanların yaptıkları kötülüklerin cezasını verir. Öyleyse hadis şöyle yorumlanmalıdır; kim yapmakta olduğu iyiliği usanarak bırakırsa, Allah(c.c.) da ona mükâfat vermeyi bırakır.³⁹⁶

³⁹⁴ Mâlik, a.g.e., K.Salâtü'l-Leyl (7), nr. 4; (I:118).

³⁹⁵ Târik, 86/15-16.

³⁹⁶ et-Temhîd, I, 195-196; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 364, 352-368; II, 224-225; II, 330-331; IV, 189; VI, 137; VII, 340; X, 99; XI, 6; XIV, 326; XV, 13; XVI, 105; XVII, 200-205, 284; XVIII, 28;

D- LAFZİ MANANIN AÇIKLANMASI

1- Garib Lafızların İzahı

"Garibu'l-Hadis", hadisin metninde geçen, ve az kullanılması nedeniyle anlaşılması güç olan garib kelimelere verilmiş bir addır. Hadis ilmi açısından büyük önem taşıyan " Garibu'l-Hadis ", ancak lugat ilmine vâkıf olanların içinden çıkabilecekleri bir konudur.³⁹⁷

Hadislerin anlaşılmasında garib lafızların bilinmesinin fonksiyonu büyüktür. Bu açıdan İbn Abdî'l-Berr, hadislerde geçen garib lafızları, ayetler, hadisler, şiirler ve dilcilerin sözleri ile mümkün olduğu kadar açıklamaktadır. O, bu açıklamayı genellikle hadisten hemen sonra, bazan da hadisin farklı varyantlarından sonra yapmaktadır.

Örnek 1:

عن عطاء بن يسار ، ان معاوية بن ابي سفيان باع سقاية من ذهب او ورق باكثر من وزنها فقال له ابو الدرداء : " سمعت رسول الله(ص) ينهى عن مثل هذا . "

Ata b. Yesâr'ın rivâyetinde, Muâviye b. Ebî Süfyân altın veya gümüşten bir su kabını kendi ağırlığından daha fazlası ile sattığında, Ebû'd-Derdâ; " Allah Rasûlü'nün bu tür satışı yasakladığını duydum."³⁹⁸ demiştir. İbn Abdî'l-Berr, Hadiste geçen السقاية lafzını şöyle izah ediyor;

* Bu kelime, yemek veya su kabı anlamında kullanılmaktadır. Bardağa benzer ve kendisiyle su içilebilir. Ahfeş(ö.221/835) de bu mânâda kullanmıştır. Ebû Ubeyde(210/825), "sekâye" nin '...su tasını

³⁹⁷ Suyûtî, a.g.e., II, 166; Koçyiğit, *Hadis, İstılahları*, s. 115.

³⁹⁸ Mâlik, a.g.e., K. el-Büyük(31), nr., 33, (II, 634).

kardeşinin yükünün içine koydu...³⁹⁹ ayetinde, "ölçek" mânâsına geldiğini söylemiştir. Mâlik, içinde su bulunan kaba "el-berrâde" dediğini, Ahfeş ise, Hicazlıların "el-berrâde" ye ve su dolu havuza "sekâye" dediklerini zikretmiştir.⁴⁰⁰

Örnek 2:

عن انس بن مالك انه قال : " كان رسول الله (ص) ليس بالطويل البائن ولا بالقصير... "

Hiz. Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre, " *Rasûlullah(a.s.)'in boyu ne fazla uzun ne de fazla kısa idi...*"⁴⁰¹ İbn Abdî'l-Berr, hadisdeki ğarib lafzı şöyle açıklıyor:

" البائن , boyu aşırı uzun ve normalin üstünde olan demektir. Ahfeş'e göre, boyunun uzunluğundan şikâyetçi olan kişi anlamında kullanılmaktadır. Bu derece uzunluk erkek ve kadınlar için bir kusur sayılmaktadır. Enes b. Mâlik'in rivâyetine göre, Rasûlullah'ın boyu böyle değildi."⁴⁰²

Örnek 3:

عن كعب بن مالك ان رسول الله (ص) قال : " اما نسمة المؤمن طئر يعلق في شجر الجنة... "

Ka'b b. Mâlik Hiz. Peygamber'in " *(Öldükten sonra) mû'minin ruhu, cennette bir ağaç üzerinde duran kuş olur...*"⁴⁰³ buyurduğunu nakletmiştir. İbn Abdî'l-Berr, hadisteki نسمة lafzını şöyle izah etmektedir;

³⁹⁹ Yusuf, 12/70.

⁴⁰⁰ et-Temhîd, IV, 70-71.

⁴⁰¹ Mâlik, a.g.e., K. Sıfat'ın-Nebiyî(49), nr., 1, (II, 919).

⁴⁰² et-Temhîd, II, 7.

⁴⁰³ Mâlik, a.g.e., K.et-Cenâz (16), nr. 49 (I, 240).

" Buradaki ' neseme ', ruh demektir, insanın kendisi olduğu da söylenmiştir. " Kim inanmış bir kişiyi azad ederse..." hadisinde de bu mânâda kullanılmıştır. Konuyla ilgili olarak bir şâir şöyle demiştir;

باعظم منك بقى فى الحساب اذا النسيمات تفضن الغبارا

"Ruhların kabirden kalktıklarında verecekleri hesaptan senden daha büyük olanlar korkmaktadır."⁴⁰⁴

2- Dil Bilgisi (Sarf ve Nahiv) Açıklamaları

Ibn Abdî'l-Berr, zaman zaman hadislerdeki bazı kelime ve cümlelerin yapıları hakkında da açıklamalarda bulunmaktadır.

a-Sarf Açıklamaları

Örnek 1:

عن انس بن مالك انه قال : كنت اسقى ابا عبيد بن الجراح و ابى طلحة الأنصارى و ابى بن كعب شرابا من فضيخ و تمر ، قال : فجاءهم ات فقال : ان الخمر قد حرمت فقال ابو طلحة : يا انس قم الى هذه الجراد فاكسرها .

Hiz. Enes b. Mâlik'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir; " *Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Ebû Talha el-Ensârî ve Ubey b. Ka'b'a üzüm ve hurma şarabı sunuyordum. İçkiyi yasaklayan âyetin indiği haberi kendilerine ulaştığında, Ebû Talha; " Ey Enes kalk şu fiğları kır." dedi.*"⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ et-Temhîd, XI, 58; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 95, 116, 242; II, 4-5, 180; III, 31, 107,244; IV, 205-207, 298; V, 45, 136, 184, 323; VI, 84-85, 211, 235-236, 249-251, 391; VII, 19; VIII, 134;XI, 58-59; XII, 51, 176-177, 190; XIII, 91-92; XV, 287; XVII, 120, 315; XVIII, 21.

⁴⁰⁵ Mâlik, a.g.e., K. et-Eşibe(42), nr. 13, (I,846)

* Hadisteki **الخمر** kelimesinin hangi kökten türediği konusunda lugat âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, içki aklın üzerinde perde oluşturduğu için, örtmek ve gizlemek manasındaki **خَمَر** kökünden geldiğini söylemişlerdir. Bazıları da, içki içen kişi şuurunu kaybettiği için, bozulmayı ifâde eden **خمر** 'dan geldiğini belirtmişlerdir. Üçüncü gruba göre ise, aklı karıştırdığı için **المخامرة** kökünden gelmektedir.* 406

Örnek 2:

عن أبي سعيد الخدري : ان رسول الله (ص) نهى عن المزينة والمحاكلة .

Ebû Saîd el-Hudrî, " *Rasûlullah(a.s.)'in müzâbene*⁴⁰⁷ ve *muhâkaleden*⁴⁰⁸ nehyettiğini rivâyet etmiştir." ⁴⁰⁹

İbn Adî'l-Berr'e göre, hadisdeki **المزينة** ; tehlikeye girmek anlamındaki **زين** kökünden türemiştir. Bu kelime kumar oynama mânâsı da taşımaktadır.⁴¹⁰

Örnek 3:

عن أبي سعيد الخدري ان رسول الله (ص) قال : " لا تتبعوا الذهب بالذهب الا مثلا بمثل ولا تشفروا بعضها على بعض ..."

Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyet ettiği, Rasulullah (a.s.)'in; " *Altını altınla ancak eşit miktarda satın, birini diğerinden fazla tutmayın.*"⁴¹¹

İbn Abdî'l-Berr, hadisle ilgili şu açıklamayı yapıyor:

⁴⁰⁶ et-Temhîd, I, 243-244.

⁴⁰⁷ Müzâbene: Ölçüsü, kilosu ve sayısı belli olmayan bir şeyin bu özellikleri bilinen şeylerle satılmasıdır. bkz. Mâlik, a.g.e., II, 625.

⁴⁰⁸ Muhâkale: Başaktaki buğdayı miktarını tahmin ederek, kuru buğday karşılığında satmaktır. bkz. Cemaleddin b. Manzûr, Lisânü'l-Ara el-Muhîr, Beyrut, trz., I, 684.

⁴⁰⁹ Mâlik, a.g.e., K. el-Büyük, (31), nr. 24, (II, 625).

⁴¹⁰ et-Temhîd, II, 317.

⁴¹¹ Mâlik b. Enes, a.g.e., K. el-Büyük (31), nr. 30; (II, 632)

"hadisindeki الشف lafzı, شف kökünden gelir ve artmak mânâsı taşır. Herhangi bir şeyin artışı için الشىء يشف denmektedir.⁴¹²

b- Nahiv Açıklamaları

Örnek 1:

عن انس بن مالك ، ... قال رسول الله (ص) : " بخ ! ذلك مال رابح ذلك مال رابح و قد سمعت ما قلت فيه واتى ارى ان تجعلها فى الاقربين . "

Hiz. Enes b. Mâlik'in rivâyetinde Rasûlullah(a.s.), (Ebû Talha için) şöyle demiştir; "...Ne kadar güzel! bu (bahçe) bol kazanç getiren bir mülktür, bu bereketli bir maldır. Söylediğin şeyi duydum. Onu akrabalarına vermene tavsiye ediyorum."⁴¹³ İbn Abdî'l-Berr, bu hadisle ilgili olarak şu nahiv açıklamasında bulunuyor;

" Hadisteki مال رابح ifâdesinde hafz vardır. Aslında Rasûlullah (a.s.)'e "مال رابح صاحبه ومعطيه" Sâhibine ve (sadaka olarak) verene kazanç sağlayan mal." demek istemiştir.⁴¹⁴

Örnek 2:

عن اسحاق بن عبد الله بن ابي طلحة عن انس بن مالك ان جدته مليكة دعت رسول الله (ص) لطعام فاكل منه .

Enes b. Mâlik'ten (İshâk'ın) ninesi Müleyke'nin Rasûlullah(a.s.)'i yemeğe çağırdığı ve O'nun yemekten yediği rivâyet

⁴¹² et-Temhîd, XVI, 317.

⁴¹³ Mâlik, a.g.e., Kes-Sadaka(58), nr. 2, (II, 995).

⁴¹⁴ et-Temhîd, I, 216.

edilmiştir.⁴¹⁵ " Hadiste bulunan **جنته** lafzındaki zamir senette bulunan Ishâk'a âittir. Müleyke, Ishâk'ın ninesidir.⁴¹⁶

Örnek 3:

عن أبي سعيد المسيب أن رسول الله (ص) قال: " لا يغلِق الرهن "

Saîd Ibnu'l-Müseyyeb'den gelen, Rasûlullah'ın "*Rahine el konmaz.*"⁴¹⁷ hadisindeki **يغلِق** lafzı haber olduğu için merfûdur. Bu ifâdenin aslı **ليس يغلِق** 'dur.⁴¹⁸

4- Hadisin Muhtevâsından Kastedilen Mânâyı Vermesi

İbn Abdî'l-Berr, hadisin muhtevâsından ne kastedildiğini daha açık bir ifâdeyle kısaca belirtmektedir.

Örnek 1:

عن ثور بن زيد الديلي أن رسول الله (ص) قال: "... مروءة فليتكلم وليستظل واليجلس وليتم صيامه ."

Sevr b. Zeyd ed-Deylî'nin rivâyetinde Rasûlullah(a.s.) (hiç konuşmadan, gölgelenmeden ve oturmadan oruç tutmaya karar veren bir sahâbî için); "*Bırakın onu konuşsun, gölgelensin, otursun ve orucunu öyle tamamlasın.*"⁴¹⁹ buyurmuştur İbn Abdî'l-Berr, hadisten kastedilen mânâyı şöyle açıklıyor; " Mübah şeyleri konuşmayı terketmek ve güneş altında durmak Allah'a itaat sayılmaz. İnsana sıkıntı veren, Kur'an ve

⁴¹⁵ Mâlik, a.g.e., K. Kasr's-Salâti(9), nr. 31,(1153).

⁴¹⁶ et-Temhîd, I, 264.

⁴¹⁷ Mâlik, a.g.e., K. el-Akziye(36), nr. 13, II, 728).

⁴¹⁸ et-Temhîd, VI, 430-431; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., et-temhîd, I, 379; II, 320, 324; III, 81 IV, 10; VII, 131; XI, 59; XIV, 122; XVIII, 21, 171.

⁴¹⁹ Mâlik, a.g.e., K.en-Nuzûr(22), nr.,6, (II, 475).

sünnete uymayan bütün davranışlar da böyledir. Allah'a itaat, O'nun ve Rasûlü'nün emirlerini yaparak gerçekleşir.⁴²⁰

Örnek 2:

عن أبي هريرة ، قال رسول الله (ص) : " من يرد الله به خيرا يصب منه . "

Ebû Hureyre(r.a.) Hz. Peygamber'in ; " Allah (c.c.) kimin iyiliğini isterse ona bir musibet verir."⁴²¹ dediğini rivâyet etmiştir. İbn Abdî'l-Berr, hadis hakkında şunları söylüyor; " Allah'ın hayır dilemesinden maksat, O'nun rahmetidir. Allah(c.c.) hakkında hayır düşündüğü kişiyi, bedenine bir hastalık gelmesi, çocuğunun ölümü ve malının yokolması gibi sıkıntılara sokar. Eğer o kişi, sıkıntılara sabrederse karşılığını görür, mîzânında yapmadığı iyiliklerle karşılaşır. Hadisteki hayırdan bu anlaşılmaktadır."⁴²²

Örnek 3:

عن عبد الله بن عمر ، قال رسول الله (ص) : " ان من البيان لسحرا . "

Abdullah b. Ömer(r.a.)'in rivâyet ettiği, Rasûlullah'ın ; " Beyân (güzel konuşma)da sihir vardır. "⁴²³ hadisi hakkında İbn Abdî'l-Berr şunları ifade etmektedir; " Bazılarına göre bu hadiste haram olan sihre benzetilmesi ve yanlışı doğru gibi gösterebilme ihtimâli nedeniyle, güzel konuşma Hz. Peygamber tarafından yerilmiştir. Edebiyat ve ilim ehlinin çoğunluğu ise bunun aksini savunmaktadır. Onlara göre, hadiste güzel konuşmaya övgü vardır. Burada sihir mecaz mânâda kullanılmıştır."⁴²⁴

420 et-Temhîd, II, 62.

421 Mâlik, a.g.e., Ke-Ayn(50), nr., 7, (II, 941)

422 et-Temhîd, XIII, 119.

423 Mâlik, a.g.e., Ke-Kelâm(56), nr.7, (II,986)

424 et-Temhîd, V, 174.

E- HADİSİN FARKLI VARYANTLARINI VERMESİ

İbn Abdi'l-Berr, hadislerin lafzî mânâlarını tesbit ettikten sonra, aynı hadisin mânevî ve lafzî rivâyetlerle gelen bütün varyantlarını mümkün olduğu kadar vermeye çalışmaktadır. Böyle yapmakla O, Muvatta'da bulunan müsned, munkatı ve mürsel nevinden bütün hadislerin sıhhatlerini güçlendirmiş olmaktadır.

Zaten İbn Abdi'l-Berr'in et-Temhîd'i te'lif etmesinin sebeplerinden birisi, hatta en önemlisi, Muvatta'daki hadislerin sıhhat açısından ne kadar sağlam olduğunu ispatlamaktır.⁴²⁵

İbn Abdi'l-Berr, hadisleri çoğunlukla kendine ulaşan bir senetle birlikte zikretmekte, bazen de herhangi bir hadis kaynağından nakilde bulunmaktadır.

1-Muttasıl Hadislerin Varyatları

Örnek 1:

مالك عن حبيب بن عبد الرحمن عن حفص بن عاصم، عن أبي هريرة أن رسول الله (ص) قال:
" ما بين بيتي و منبري روضة من رياض الجنة..."

Ebû Hureyre'den gelen bir rivâyette Rasûlullah(a.s.) şöyle buyurmuştur: " *Evim ve minberim arasında cennet bahçelerinden bir bahçe vardır...*"⁴²⁶ Bu hadisin diğer varyantlarından bir tanesini İbn abdi'l-Berr şöyle zikrediyor;

حدثنا عبد الوارث بن سفيان، قال: حدثنا قاسم بن أصبغ، قال: حدثنا بكر بن حماد، قال: حدثنا

⁴²⁵ et-Temhîd, I, 9.

⁴²⁶ Mâlik, a.g.e., Ke'l-Kible(14), nr. 10, (I, 197).

مسدد، قال: حدثنا يحيى القطان، عن عبدالله بن عمر، عن حبيب، عن حفص بن عاصم، عن
ابى هريرة ان رسول الله (ص) قال: "ما بين بيتي و منبري روضة من رياض الجنة...⁴²⁷

Örnek 2:

مالك عن اسحاق بن عبد الله بن ابي طلحة، عن ائس بن مالك ان رسول الله(ص) قال: "
الرؤيا الحسنة من الرجل الصالح جزؤ من ستة واربعين جزئا من النبوة".⁴²⁸

Enes b. Mâlik (r.a.) Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet
etti; " *Sâlih kişinin gördüğü güzel rüya, nübüvvetin 46 bölümünden bir
parçadır.*"⁴²⁸ Hadisin varyantlarından biri şöyledir;

حدثنا خلف بن قاسم قال: حدثنا ابن ابي العقب قال: حدثنا ابو زرعة الدمشقي قال: حدثنا احمد
خالد الذهبي قال: حدثنا محمد بن اسحاق عن عبد الرحمن بن هرمز الاعرج عن سليمان بن
عريبقال: سمعت ابي هريرة يقول: قال رسول الله(ص) " رؤيا الرجل الصالح بشرى من الله
جزؤ من ستة و اربعين جزئا من النبوة."⁴²⁹

Örnek 3:

مالك عن حميد الطويل عن ائس بن مالك ان عبد الرحمن بن عوف جاء الى رسول الله (ص) وبه
اثر صفرة فسئله رسول الله (ص) ، فاخبره انه تزوج...

Enes b. Mâlik(r.a.)'ten şöyle dediği nakledildi; " *Bir defasında
Abdurrahman b. Avf Hz. Peygamber'in yanına geldi. Elbisesinde ise
safran⁴³⁰ vardı. Rasûlullah (a.s.) bunun sebebini sorduğunda, Abdur-
rahman evlendiğini söyledi...*"⁴³¹

Hadisin varyantlarından biri şöyledir;

⁴²⁷ et-Temîd, II, 285-287; Ayrıca bkz. Buhârî, a.g.e., K. Fezâilü'l-Medîne (29), bab;12, (II, 224); Müslim ,a.g.e., Ke'l-Hac(15), nr. 52, (I,1011).

⁴²⁸ Mâlik, a.g.e., Ker-Rüyâ (52), nr. 1, (II,956).

⁴²⁹ et-Temhîd, I, 281; Ayrıca bkz., Buhârî, a.g.e., Ke'l-Tabîr (91), bab:2, (VIII,68); Müslim, a.g.e., Ker-Rüyâ (42), nr.6, (II, 1773).

⁴³⁰ Safran: Zaferan bîksinden çıkarılan kokulu bir boya. Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., II, 25.

⁴³¹ Mâlik, a.g.e., Ke'n-Nikah (28), nr. 47, (II,545).

حدثنا عبد الله بن محمد، حدثنا محمد بن بكر ، حدثنا أبو داود ، حدثنا موسى بن اسمعيل ، حدثنا حماد بن سلمة عن ثابت البناني و حميد الطويل عن انس بن مالك : ان رسول الله (ص) رأى عبد الرحمن بن عوف و عليه ردع زعفران فقال له النبي (ص) : مهيم؟ قال: " يا رسول الله تزوجت امرأة... " 432

2- Mürsel Hadislerin Varyantları

Örnek 1:

مالك عن اسماعيل بن ابي حكيم، انه سمع عمر بن عبد العزيز يقول: " كان من اخر ما تكلم به رسول الله (ص) ان قال: " قاتل الله اليهود والنصارى اتخذو قبور انبيائهم مساجد... "

Ömer b Abdilaziz'den gelen rivâyete göre, Rasûlullah(a.s.)'in son sözlerinden birisi şudur; " *Peygamberlerinin kabirlerini mescid eden Yahûdî ve Hıristiyanlar'ı Allah(c.c.) kahretsin...*"⁴³³

Ibn Abdî'l-Berr, hadisin diğer varyantlarından birini şöyle veriyor;

الخبير ناعيد بن محمد قال: حدثنا عبد الله بن مسرور قال: اخبرنا عيسى بن مسكين قال: اخبرنا محمد بن سنجار قال: حدثنا عبيد الله بن موسى، قال: حدثنا شيان عن هلال بن حميد عن عروة عن عائشة قالت: " قال رسول الله (ص) في مرضه الذي لم يقم منه: لعن الله اليهود و النصارى اتخذو قبور انبيائهم مساجد... " 434

Örnek 2:

مالك عن جعفر بن محمد عن ابيه : " ان رسول الله (ص) قضى باليمن مع الشاهد . "

⁴³² et-Terhîd, II, 179; Ayrıca bkz., Ahmed b. Şuayb en-Neseî, Sünen, İstanbul, 1992, Ken-Nikah (26), bab: 75, (VI, 129); Ahmed b. Hanbel, Müsted, İstanbul, 1992, III, 271; IV, 171. Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., et-Terhîd, I, 382-386; II, 175-177, 191-193, 280-282; III, 49-50; IV, 298-300; VI, 349; VII, 96-101; VIII, 100-101; X, 94-97; XVII, 32-39; XVIII, 227-234.

⁴³³ Mâlik, a.g.e., Ke-Câmi (45), nr. 17, (II, 892).

⁴³⁴ et-Terhîd, I, 167; Ayrıca bkz. Buhârî, a.g.e., Ke-Cenâz (23), bab: 62, (II, 90), Müsim, a.g.e., K. el-Mesâcid(5), nr. 19, (I, 376); Neseî, a.g.e., Ke-Mesâcid (8), bab: 13, (II, 40)

Cafer(es-Sâdık)'ın babasından rivâyet ettiği bir haberde,
 "Rasûlullah (a.s.) bir şâhid ve yeminle hüküm vermiştir."⁴³⁵ Hadisin
 40'tan fazla muttasıl senetli varyantını veren İbn Abdî'l-Berr, rivâyetlerin
 en sahihlerinin İbn Abbas'tan gelenler olduğunu belirtiyor. Bunlardan bir
 tanesi şöyledir;

حدثنا ابو عثمان سعيد بن نصر، قال: حدثنا قاسم بن اصبغ قال: حدثنا ابن وضاح قال: حدثنا
 ابو بكر بن ابي شيبة قال: حدثنا زيد بن حباب قال: حدثني سيف بن سليمان المكي قال: اخبرني
 قيس بن سعد عن عمرو بن دينار عن ابن عباس، " ان رسول الله(ص) قضى باليمين مع
 الشاهد."⁴³⁶

Örnek 3:

مالك عن داوود بن حصين عن الاعرج "ان رسول الله(ص) كان يجمع بين الظهر والعصر في
 سفره الى تبوك."

A'raç'dan , " Rasûlullah (a.s.)'in Tebuk seferinde iken öğle ve
 ikinci namazlarını beraber kıldığı " rivâyet edildi.⁴³⁷

hadisin muttasıl senetli varyantlarından birisi şöyledir;

حدثنا محمد ، حدثنا علي بن عمر، حدثنا ابو بكر الشافعي ، حدثنا محمد بن يونس ، حدثنا محمد
 بن خالد بن عثمة، حدثنا مالك عن داود بن الحصين عن الاعرج عن ابي هريرة:"ان رسول
 الله(ص) كان يجمع بين الظهر والعصر..."⁴³⁸

3- Munkatı Hadislerin Varyantları

435 Mâlik, a.g.e., Ke' Akziye (36), nr. 5 (II, 721)

436 et-Temhîd, II, 138.

437 Mâlik, a.g.e., K. Kasr's-Salâti f's-Sefer (9), nr., 1, (I,143).

438 Mâlik, a.g.e., K. Salâti'l-Müsâfir (6), nr., 51-53, (I,490); İbn Mâce, a.g.e., K. İkametî's-Salâti (5),
 bab: 74, (I,340); Abdurrahman b. Abdillâh ed-Dârimî, Sünen, İstanbul, 1992, K. Salât (2),
 bab:182, (I,294). Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. et-Temhîd, I, 96-102, 173-177; II, 166,
 249-252, 337-342; IV, 332-333; V, 96-97; VI, 69-70; 477-480; VII, 245-249; VIII; 406; IX,
 1153-115; X, 55-57; XII, 13-15; XIV, 132; XVII, 325-328.

Örnek 1:

الك عن ثور بن زيد الديلي عن عبد الله بن عباس: ان رسول الله (ص) ذكر رمضان فقال: " لا تصوموا حتى تروا الهلال ، ولا تفطروا حتى تروه..."⁴³⁹

Ibn Abbas(r.a.) Rasûlullah(a.s.)'in ramazanı kasederek ; " Hilâli görmedikçe oruca başlamayın ve yine onu görmedikçe orucu bozmayın..." dediğini nakletti.⁴³⁹ Bu hadisin muttasıl varyantlarından bir tanesi şudur;

حدثنا عبدالوارث بن سفيان و احمد بن قاسم قالوا: حدثنا قاسم بن اصبغ قال: حدثنا الحرث بن ابي اسامة قال: حدثنا روه بن عبادة قال: حدثنا زكريا بن اسحاق قال: حدثنا عمرو بن دينار ان محمد بن حنين اخبره انه سمع ابن عباس يقول: قال رسول الله (ص) : " اذا رأيتم الهلال فصوموا و اذا رأيتموه فاقطروا..."⁴⁴⁰

Örnek 2:

عن مالك عن جعفر بن محمد عن ابيه، ان عمر بن الخطاب ذكر المجوس فقال: " ما ادرى كيف اصنع في امرهم ". فقال عبد الرحمن بن عوف: اشهد لسمعت من رسول الله (ص) يقول: " سنوا بهم سنة اهل الكتاب."⁴⁴¹

Ömer b. Hattâb(r.a.) " (cizye konusunda) Mecûsiler'e nasıl muâmele edeceğimi bilmiyorum." dediğinde, Abdurrahman b. Avf; " Ra-sûlullah(a.s.)'in; 'Onlara ehl-i Kitâb muâmelesi yapın.' dediğini duydum." diye haber verdi.⁴⁴¹

Hadisin muttasıl varyantlarından birisi şudur;

اخبرنا احمد بن عبد الله بن محمد بن علي ان اباہ حدثه قال: حدثنا محمد بن قاسم قال: حدثنا ابن

⁴³⁹ Mâlik, a.g.e., Kes-Siyâm (18), nr. 1, (I,286)

⁴⁴⁰ et-Temhîd, II, 37; Ayrıca bkz., Buhârî, a.g.e., Kes-Savn (30), bab: 11, (II,229); Müslim, a.g.e., Kes-Siyâm (13), nr. 7, (I,760); Dârimî, a.g.e., Kes-Savn (4), bab:2, (I, 336).

⁴⁴¹ Mâlik, a.g.e., Kez-Zekât (17), nr. 42, (I,278).

الجارود قال: حدثنا ابو بكر بن ابي حبيب قال: حدثنا عمرو بن علي قال: حدثنا عبید الله بن عبد المجید الحنفی قال: حدثنا مالك بن انس عن جعفر بن محمد عن ابيه عن جده قال: قال عمر ما ادرى ما اصنع بالمجوس فقال له عبد الرحمن بن عوف: سمعت رسول الله (ص) يقول: "سنوا بهم سنة اهل الكتاب." 442

Örnek 3:

مالك عن ربيعة بن ابي عبد الرحمن عن ام سلمة زوج النبي: ان رسول الله(ص) قال: "من اصابته مصيبة، فقال كما امر الله: "انا لله وانا اليه راجعون" اللهم اجرني في مصيبتى و اعقبني خيرا منها الا فعل الله ذلك به."

Hız. Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme(r.a.) Rasûlullah (a.s.)'in şöyle dediğini rivâyet etti; " *Kime bir belâ gelir de, Allah(c.c.)'in dediği gibi; ' Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz.*"⁴⁴³, *Allah'ım! bu belâ karşılığında bana ecir ver ve beni ondan daha iyisiyle mükâfatlandır. derse, Allah(c.c.) onun isteğini yerine getirir.*"⁴⁴⁴ Hadisin muttasıl senetli varyantı şöyledir;

اخبرنا سعيد بن نصر قال: حدثنا قاسم بن اصبغ، قال: حدثنا محمد بن وضاح قال: حدثنا ابو بكر بن ابي شيبة، قال: حدثنا ابو اسامة عن سعد بن سعيد، قال: اخبرني عمر بن كثير بن افلاح، قال: سمعت ابن سفيانة يحدث انه سمع ام سلمة تقول: سمعت رسول الله (ص) يقول: "ما من عبد تصيبه مصيبة فيقول: "انا لله وانا اليه راجعون" اللهم اجرني في مصيبتى، واخلفني خيرا منها الا اجره في مصيبتيه واخلف له خيرا منها."⁴⁴⁵

4- Hadislerin Değişik Varyantları Arasındaki Lafız Farklarına

İşâret etmesi:

442 et-Terhîd, II, 115; Ayrıca bkz Abdurrezâk b. Hemmâm es-Saânî, el-Musannef, Beyrut, 1970, nr. 10025, (VI, 68-69)

443 Bakara, 2/ 156

444 Mâlik, a.g.e., K. el-Cenâz (16), nr.42, (I, 236)

445 et-Terhîd, III, 182-183; Ayrıca bkz., Müslim, a.g.e., K. el-Cenâz (11), nr. 3, (I, 631); Ahmed b. Hanbel, a.g.e., VI, 309. Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., et-Terhîd, II, 267-269; III, 164-165 V, 154-165; VII, 243-245.

Örnek 1:

عن أبي أيوب الأنصاري أن رسول الله (ص) قال: " لا يحل لمسلم أن يهاجر أخاه فوق ثلاث ليال..."

Ebû Eyyub el-Ensârî Rasûlullah (a.s.)'ın "*Bir müslûmana kardeşi ile üç günden fazla dargın durması helâl değildir.*" dediğini rivâyetlemiştir.⁴⁴⁶ İbn Abdî'l-Berr, hadisdeki يهاجر lafzının, Muvatta'ın değişik nüshalarında يهجر şeklinde geçmesinin mânâyı değiştirmeyeceğini belirtiyor.⁴⁴⁷

Örnek 2:

عن أبي هريرة أن رسول الله (ص) قال: " من أدرك ركعة من الصلاة فقد أدرك الصلاة."

Ebû Hureyre (r.a.)'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber "*Namazın bir rekâtına yetişen kişi tamamına yetişmiş olur*"⁴⁴⁸ buyurmuştur. Hadisin diğer varyantlarından birinin sonunda الصلاة lafzının bulunmayışını, İbn Abdî'l-Berr şöyle değerlendiriyor; " Her iki hadis de aynı şeyi ifâde etmektedir, lafızlarında farklılık olması mânâyı değiştirmez."⁴⁴⁹

Örnek 3:

عن ابن عمر أن رسول الله (ص) قال: " إذا جاء أحدكم الجمعة فليغتسل"

İbn Ömer(r.a.)'in rivâyetinde Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur; "*Sizden birisi cuma namazına geldiğinde boy abdesti alsın.*"⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Mâlik, a.g.e., K. Husn'î-Huk (47), nr 13, (II, 907).

⁴⁴⁷ et-Temhîd, VI, 115.

⁴⁴⁸ Mâlik, a.g.e., K. Vukûl's-Salât (1), nr. 15, (I,10)

⁴⁴⁹ et-Temhîd, VII,63.

⁴⁵⁰ Mâlik, a.g.e., K. el-Cuma (5), nr. 5, (I,102)

İbn Abdî'l-Berr'e göre, hadisin **إذا راح احدكم** lafzıyla gelen diğer varyantlarında da mânâ aynıdır.⁴⁵¹

⁴⁵¹ et-Temhîd, XIV, 144.

F- MUHTELİFU'L-HADİS

Hadis ilminin önemli konularından biri olan "Muhtelifu'l-Hadis", dış görünüşü itibâriyle biri diğerine zıt olan iki hadis arasında cem veya te'lif yapılması, yahutta birinin diğerine tercih edilmesidir. Bu konu da yine hadis ve fıkıh ilmine vâkıf olan usulcüler tarafından bilinebilir.⁴⁵²

İbn Abdî'l-Berr'in zâhiren biri diğerine zıt görünen iki hadis arasındaki taâruzu çözmedeki metodu şöyledir;

1- Cem veTe'vfi

İhtilaf iki sahih hadis arasında ise, İbn Abdî'l-Berr bu iki hadis arasını uzlaştırmaya çalışıyor ve birini diğerine tercih etmiyor.

Örnek 1:

عن أبي أيوب الأنصاري ، قال رسول الله (ص) : " إذا ذهب احدكم الى الغائط او البول فلا يستقبل القبلة ولا يستدبره بفرجها . "

Ebû Eyyub el-Ensârî'den gelen, Rasûlullah'ın; " Sizden biriniz büyük veya küçük tuvâleti için çıktığında, önünü ve arkasını kibleye çevirmesin."⁴⁵³ hadisi ile, İbn Ömer(r.a.)'den gelen, Rasûlullah(a.s.)'in tuvâlet esnâsında Kible'ye ve Beytû'l-Makdis'e döndüğünü⁴⁵⁴ bildiren rivâyetler arasında ihtilaf görülmektedir. İbn Abdî'l-Berr, bu ihtilafı şöyle hallediyor;

" Şa'bî (ö.103/721) bu hadisler hakkında; " Ebû Hureyre de İbn Ömer de doğru söylemiştir. Ebû Hureyre'nin rivâyeti açık alanlar, İbn

⁴⁵² Suyûtî, a.g.e, II, 175-176; Koçyiğit, Hadis İstilahları, s. 268.

⁴⁵³ Mâlik, a.g.e., K.et-Kible (14), nr. 1, (I, 193).

⁴⁵⁴ Buhârî, a.g.e., K.et-Vudû (4), bab: 14, (I, 46); Müslim, a.g.e., K.et-Tahâre (2), nr. 62 (I, 225); Ebu Davud, a.g.e., K.et-Tahâre (1), bab: 5, (I, 21), Tirmizî, a.g.e., K. et-Tahâre (1), bab: 7, (I, 15).

Ömer'in rivâyeti kapalı yerler için geçerlidir." demiştir. Mâlik, Şâfiî, İbn Mübârek ve İshâk b. Râhûye (ö.238/853) de aynı görüşü benimsemişlerdir. Kûfeliler, Sevrî ve Ahmed b. Hanbel birinci hadisi tercih ederek, her hâlükârda kıbleye yönelmeyi câiz görmediler. Bazıları da yasaklamanın mensûh olduğunu söylediler. Bize göre doğru olanı, her iki hadisin de kullanılmasıdır. Birinci hadisteki yasaklama, tuvâletler ve kapalı yerler için değil, açık alanlar için geçerlidir.⁴⁵⁵

Örnek 2:

عن أبي هريرة ، ان رسول الله (ص) انصرف من اثنتين ، فقال له ذو اليمين : " أقصرت الصلوات أم نسيت ؟ " فقال رسول الله : أصدق ذواليمين ؟ " فقال الناس : نعم ، فقام رسول الله ركعتين أخريين ..."

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir; " *Rasûlullah(a.s.) bir defasında namazın ikinci rekatında selam verdi. Zu'l-Yedeyn O'na; ' namaz kısaltımı, yoksa unuttunmu?' diye sorduğunda, Rasûlullah (a.s.); ' Zû'l-Yedeyn doğrumu söylüyor? ' dedi. Oradakiler; ' evet ' cevabını verdiler ve Rasûlullah (a.s.) kalkıp son iki rekatı kıldırdı...⁴⁵⁶ Konuşmadan sonra namaza devam edildiğini haber veren bu hadisle, İbn Mesûd(r.a.)'dan gelen, Rasûlullah (a.s.)'ın; " *Allah(c.c.) namazda konuşmamızı emretti.*"⁴⁵⁷ hadisi arasında bir ihtilaf görülmektedir.*

Birinci hadisin mensuh olduğunu savunan Ebû Hanife ve arkadaşlarını uzunca eleştiren⁴⁵⁸ İbn Abdî'l-Berr, iki hadisi şöyle

⁴⁵⁵ et-Temhîd, I, 307-312.

⁴⁵⁶ Mâlik, a.g.e., Kes-Salât (3), nr. 58, (I, 93).

⁴⁵⁷ Buhârî, a.g.e., Ket-Tevhîd (97), bab: 142, (VIII, 207); Neseî, a.g.e., Kes-Sehv (13), bab: 20, (III, 18-19)

⁴⁵⁸ et-Temhîd, I, 352 v.d.

uzlaştırıyor; " İkinci hadiste mazeretsiz ve kasıtlı olarak yapılan konuşmalar yasaklanmıştır. (Birinci hadisteği gibi) unutarak veya yanılarak konuşma bu yasak kapsamına girmez...⁴⁵⁹

Örnek 3:

عن انس ابن مالك انه قال : " احتجم رسول الله (ص) ، حجمة ابو طيبة ، فامر له رسول الله (ص) بصاع من تمر ... "

Enes b. Mâlik(r.a.)'in rivâyet ettiği; " Rasûlullah'ın Ebû Tayb'e'ye kan aldırdı, karşılık olarak bir ölçek hurma verilmesini emretti...⁴⁶⁰ hadisi ile " Rasûlullah(a.s.) kanın ücretini yasaktadı...⁴⁶¹ hadisi arasındaki ihtilafı, İbn Abdî'l-Berr şöyle hallediyor;

" İkinci hadiste kanın ücretinin yasaklanması ile hacematçı (kan alan)nın ücreti arasında hiçbir alâka yoktur. Kan ücretinin yasaklanması, köpek, domuz, içki v.b. şeylerin satılması yasağına benzer. Halbuki, hacematçı kanın değil, emeğinin karşılığını almaktadır. Çalışma karşılığı ücret almak ise câizdir.⁴⁶²

2- Tercih:

Aralarında ihtilaf bulunan iki hadisten biri zayıf olduğunda, İbn Abdî'l-Berr, sahih olanını tercih ederek, ihtilafı halletmeye çalışıyor.

Örnek 1:

عن ابن عباس ، ان رسول الله (ص) قال : " اذا دبغ الاهاب فقد طهر "

⁴⁵⁹ et-Temhîd, I, 368.

⁴⁶⁰ Mâlik, a.g.e., Ke'l-İst'izân (54), nr. 26, (II, 974)

⁴⁶¹ Buhârî, a.g.e., Ke'l-Buyû (34), bab: 25, (III, 12)

⁴⁶² et-Temhîd, II, 224-225; Konu ile ilgili diğer bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 311-312, 352; II, 155, 542; III, 297; XII, 266; XVII, 108-109, 205; XVIII; 146;

Ibn Abbas(r.a.)'dan gelen, Rasûlullah'ın, " *Ölü hayvan derisi tabaklandığında temiz olur.*"⁴⁶³ hadisi ile, " *ölü hayvanın sadece etini yemek haramdır.*"⁴⁶⁴ hadisi, ihtilaf halindedir. İbn Abdî'l-Berr birinci hadisi tercih ettiğini belirterek, şu açıklamayı yapıyor;

* Tabaklamak şartıyla, ölü hayvan derisinin kullanılabileceği konusunda Hz. Peygamber'den gelen mütevâtir seviyesinde haberler vardır.⁴⁶⁵ Ayrıca, sahâbe, tâbiîn ve âlimlerin uygulamalarının da bu yönde olduğuna dair pek çok rivâyet vardır. Dolayısıyla tabaklamayı gereksiz görenlerin delili yanlıştır.⁴⁶⁶

Örnek 2:

عن عائشة ان رجلا قال لرسول الله (ص) : " انى اصبح جنباً وانا اريد الصيام . " فقال رسول الله : " وانا اصبح ، جنباً وانا اريد الصيام فأغتسل و أصوم . . . "

Hiz. Aişe (r.a.) şöyle rivâyet etti; " *Rasûlullah'a bir adam geldi ve sabahları cûnûp olarak kalktığında oruç tutmak istediğini söyledi. O da " ben de bazen cûnûb olarak uyanıyorum ve oruç tutmak istediğimde gusl edip orucumu tutuyorum." dedi.*⁴⁶⁷ Hadisle mânâ itibâriyle uyuşmayan rivâyet, Ebû Hureyre'den gelen, " *Cûnûp olarak sabahlayanın o gûnkü orucu câiz değildir.*"⁴⁶⁸ haberidir. İbn Abdî'l-Berr, ikinci rivâyetin zayıf olması ve cumhurun birincisini kullanması nedeniyle, birinci hadisi tercih edip ikinciye terk ediyor.⁴⁶⁹

⁴⁶³ Mâlik, a.g.e., K.es-Sayd (25), nr. 17, (II,498).

⁴⁶⁴ Buhârî, a.g.e., K.ez-Zekât (24), bab: 61, (II, 135); Müslim, a.g.e., KeI-Hayz (3), nr. 100, (I, 276); Ebu Davud, a.g.e., KeI-Libâs (31), bab: 38, (IV, 365).

⁴⁶⁵ et-Terhîd, IV, 157.

⁴⁶⁶ et-Terhîd, IV, 161.

⁴⁶⁷ Mâlik, a.g.e., K.es-Sıyam (18), nr. 9, (I, 289).

⁴⁶⁸ Müslim, a.g.e., K.es-Sıyam (13), nr.75, (I, 779); Müslime'e göre, bu sözün sahibi Ebu Hureyre'dir ve O daha sonra bundan vazgeçmiştir.Bkz., a.g.e., I, 779-780.

⁴⁶⁹ et-Terhîd, XVII; 421-425.

Örnek 3:

عن أبي هريرة ، ان رسول الله (ص) قال: " لا يموت لأحد من المسلمين ثلاثة من الولد قسمه النار الا تحلة القسم ."

Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber; " Üç çocuğu ölen bir müslümana cehennem ateşi dokunmaz. Ancak Allah'ın andı gereği (ya oradan geçerken veya cehennemde az bir müddet kalarak) azabı hisseder."⁴⁷⁰ buyurmuştur. Bu hadis, Hz. Aişe (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu haberle ihtilaf halindedir.

" Ensarlı çocuklarından birisinin cenaze namazı kılınmak üzere Hz. Peygamber'e getirildiğinde ben; ' Ne mutlu ona! cennet kuşu, hata ve günah işlememiştir.' dedim. O da şöyle karşılık verdi;" Ya Aişe! bu söylediğinden daha başka bir şey de olabilir. Şüphesiz Allah (c.c.), cenneti yarattı, halkını da, onlar babalarının sulbünde iken yarattı. Cehennemi yarattı, halkını da, onlar babalarının sulbünde iken yarattı."⁴⁷¹

Ibn Abd'l-Berr, birinci hadisi tercih ettiğini belirterek şu açıklamayı yapmıştır:

" İkinci hadis zayıftır. Zikrettiğimiz diğer hadisler ve icmâ bunu reddeder. Hadisin senedindeki Talha b. Yahyâ zayıf olduğu gibi, kendisi bu hadiste münferit kalmıştır."⁴⁷²

3- Nesh:

⁴⁷⁰ Mâlik, a.g.e., Ke-Cenâz (16), nr. 38, (I, 235).

⁴⁷¹ Müslim, a.g.e., Ke-Kader (46), nr. 31, (III,2050).

⁴⁷² et-Temhîd, VI, 350-351.

Nesh, sonraki şerî delil ile evvelki hükmün kaldırılmasıdır.⁴⁷³

Hadis ilminin önemli kollarından birisi olan nesh, zıt mânâlı iki hadisin cem ve te'lifi mümkün olmadığı zaman, aralarında bulunduğu hükmedilen bir iptal keyfiyetinden ibârettir.⁴⁷⁴

İbn Abdî'l-Berr'in nesh ve neshin şartları konusundaki görüşleri kısaca şöyledir;

" Kur'ân ve sünnette, emir ve yasak konularında nesh bulunabilir. Haberlerde ise nesh olamaz. Çünkü haber değiştiği zaman, muhbir yanlış veya yalan konuşmuş olur. Bu da Allah ve Rasûlü için düşünülemez. Neshin gayesi, kulların istifâdesi için emir ve nehiylerin hafifletilmesidir.⁴⁷⁵ Nâsîh hadis en azından mensûhla sıhhat bakımından denk olmalı⁴⁷⁶ ve vurut tarihleri bilinmelidir.⁴⁷⁷ Ayrıca, hadisler arasında gerçek bir taaruz bulunmalıdır...⁴⁷⁸ "

İbn Abdî'l-Berr, neshin varlığını kabul etmekle birlikte; sık sık neshe başvurmayıp, ihtilaf halinde olan hadisleri mümkün olduğu kadar uzlaştırmaya çalışmaktadır. O, neshi son çâre olarak kullanmaktadır.

Örnek 1:

عن أبي سعيد الخدري ، أن رسول الله (ص) قال : نهيتكم عن لحوم الأضاحي بعد ثلاث فكلوا
وتصدقوا ذواتها ، و نهيتكم عن الانتباز فانتبذوا ، و نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها ... "

⁴⁷³ Suyûtî, a.g.e., II, 170; Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nasih ve Mensuh*, İstanbul, 1985, s. 84.

⁴⁷⁴ Koçyigit, a.g.e., s. 215.

⁴⁷⁵ et-Temhîd, III, 215.

⁴⁷⁶ et-Temhîd, III, 295.

⁴⁷⁷ et-Temhîd, I, 307.

⁴⁷⁸ et-Temhîd, III, 297.

Ebû Saîd el-Hudrî(r.a.)'den gelen rivâyette Rasûlullah (a.s.);
 "...Kurban etlerini üç günden fazla yemenizi yasaklamıştım. Artık yiyebilir, tasadduk edebilir ve saklayabilirsiniz. Nebiz yapmanızı da yasaklamıştım, artık yapabilirsiniz. Kabir ziyâretini de size yasaklamıştım. Bundan sonra ziyâret edebilirsiniz..."⁴⁷⁹

Ibn Abdî'l-Berr, bu hadiste neshin gerçekleştiğini belirtiyor.⁴⁸⁰ O'na göre, kurban etini üç günden fazla yeme⁴⁸¹ ve kabir ziyâreti yasası⁴⁸² mensuttur.

Örnek 2:

عن ابن عباس، ان رسول الله (ص) أكل كتف شاة ثم صلى ولم يتوضأ.

Ibn Abbas, " Rasûlullah (a.s.)'ın kızartılmış koyun eti yedikten sonra abdestini yenilemeden namaz kıldığını "⁴⁸³ rivâyet etmiştir. Ibn Abdî'l-Berr, bu hadis ile, " Ateşin değdiği şeyleri yedikten sonra abdest alın." ⁴⁸⁴ hadisi arasındaki ihtilaf konusunda şunları zikretmektedir:

" Âlimler, Hz. peygamber'in pişmiş et yedikten sonra abdestini yenilemeden namaz kılmasının, önceki emrini neshettiğine karar vermişlerdir. Yukarıdaki ikinci hadisi kullananlar ise, onu nesheden birinci hadisten haberdar olamamışlardır."⁴⁸⁵

Örnek 3:

⁴⁷⁹ Mâlik, a.g.e., Kez-Zahâyâ (23), nr. 8, (II, 485).

⁴⁸⁰ et-Temhîd, III, 215.

⁴⁸¹ et-Temhîd, III, 216.

⁴⁸² et-Temhîd, III, 230

⁴⁸³ Mâlik, a.g.e., Kez-Tahâre (2), nr. 19, (I, 25).

⁴⁸⁴ Müslim ,a.g.e., Kez-Hayz (3), nr. 90; (I, 272); Ebu Davud, a.g.e., Kez-Tahâre (1), bab: 75, (I, 134); Tirmizî, a.g.e., Kez-Tahâre (1), bab:58, (I, 114).

⁴⁸⁵ et-Temhîd, III, 330-331.

عن عمر ان رسول الله (ص) قال : " من غل فاحرقوا متاعه واضربوه . "

Hız. Ömer'den gelen, Rasûlullah (a.s.)'ın; "*Kim (zekat malına veya ganimete) ihânet ederse, malını yakıp boynunu vurun.*"⁴⁸⁶ hadisinin, "*uç şeyden birini işlemesi dışında müslümanın öldürülmesi helâl değildir...*"⁴⁸⁷ hadisi ile neshedildiğini belirten İbn Abdî'l-Berr, şöyle demektedir:

" İkinci hadisde öldürülebilecek kişiler arasında 'ganimete ihanet edenler' bulunmamaktadır. Ayrıca hadisin râvilerinden Sâlih b. Muhammed, zayıftır."⁴⁸⁸

486 Tirmizî, a.g.e., Ke'l-Hudud (15), bab: 28, (IV, 61); Ahmed b.Hanbel, a.g.e., I, 22.

487 Buhârî, a.g.e., Ke'd-Diyât (87), bab: 6, (VIII,38); Ebu Davud, Ke'l-hudud (37), bab: 1, (IV, 522).

488 et-Temhîd, II, 23-23

G- FIKHİ HÜKÜMLER

Ibn Abdî'l-Berr'in müçtehid derecesinde bir fakih olduğu daha önce belirtilmişti. Ahkam hadislerini şerh ederken fikhî hükümleri zikretmesi O'nun fakihiyet yönünün bir görüntüsüdür.

Muhtevâsı geniş olan hadislerden uzun hükümler, muhtevâsı dar olan hadislerden de kısa hükümler çıkaran İbn Abdî'l-Berr, çıkardığı hükümleri zaman zaman âyetler, başka hadisler ve âlimlerin görüşleri ile desteklemekte ve fıkıhta hüküm çıkarma yollarından olan kıyası da kullanmaktadır

1- Uzun Hükümler

Örnek 1:

مالك عن اسحاق بن عبدالله بن ابي طلحة ، انه سمع ائس بن مالك يقول : " كان ابو طلحة اكثر انصارى بالمدينة مالا من نخل ، وكان احب امواله اليه ببراء ، و كانت مستقبلة المسجد . و كان رسول الله (ص) يدخلها ويشرب من ماء فيها طيب . قال ائس فلما نزلت " لن تتالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون " قام ابو طلحة فقال : " يا رسول الله ! ان الله يقول : لن تتالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون و ان احب اموالى ببراء وانها صدقة لله ، ارجوا برها و نخرها عند الله ، فضعها يا رسول الله حيث شئت . فقال رسول الله (ص) : " بخ ذلك مال رابع ، ذلك مال رابع ، وقد سمعت ما قلت ، واتى ارى ان تجعلها فى الأقربين . " فقال ابو طلحة : " افعل يا رسول الله . " فقسمها ابو طلحة بين اقاربه وبنى عمه . "

Enes b. Mâlik şöyle rivâyet etmiştir: " *Ebû Talha, Medîne'de ensârdan hurmalığı en fazla olan sahâbî idi ve mescidin karşısındaki Beyruha adlı bahçesini çok seviyordu. Rasûlullah (a.s.) zaman zaman oraya girer ve tatlı suyundan içerdi. " Sevdiğiniz şeylerden (Allah için)*

*harcamadıkça asla iyiliğe ulaşamazsınız.*⁴⁸⁹ âyeti indiğinde, Ebû Talha ayağa kalktı ve: " Ey Allah'ın Rasûlü !, ' Allah (c.c.): sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz diyor. Ben de Beyruha'ya çok seviyorum ve onu Allah rızası için infak edip, iyiliğe ulaşmak istiyorum. Onu al ve istediğin gibi kullan.' dedi. Rasûlüallah da ona şöyle karşılık verdi: " aferin! bu çok kazançlı bir maldır, söylediğini duydum. (Ancak) onu yakınlarına vermeni tavsiye ederim." Ebû Talha: " Peki öyle yapayım Ya Rasûlallah." dedi ve bahçesini akrabası ve amcaoğulları arasında paylaştırdı.⁴⁹⁰

Hükümler:

I- Alim ve faziletli kişilerin, Allah'ın helâl ve mübah kıldığı mal ve mülke sahip olması câizdir. Böyle olması o kişi için bir eksiklik sayılmaz. Zira Ebû Talha, ashâbın hayırlılarından idi.

II- Bağ ve bahçe edinmek mübahtır.

III- Alim ve faziletli kişilerin, rahatlamak ve dinlenmek için bahçelere girmeleri mübahtır.

IV- Gelir getiren mülk sahibi olmak mübahtır.

V- Arkadaşının suyundan izinsiz içmesi kişiye mübahtır.

VI- Allah (c.c.)'ın bazılarını üstün yarattığı gibi, suyun güzelini ve tatlısını arayıp tercih etmek mübahtır.

VII- Sözün zâhîrî mânâsı esastır. Zira sahâbe âyetlerin zâhîrîne göre amel etmişlerdir. Ebû Talha da bu âyet indikten sonra konuya daha fazla açıklık veya sınırlama getirecek başka bir emir beklemeden âyeti anladığı şekliyle tatbik etmiştir.

⁴⁸⁹ Ali İmrân, 3/90.

⁴⁹⁰ Mâlik, a.g.e., Kes-Sadaka(58), nr.2, (II, 995).

VIII- Bu hadiste husûsî mânâ ihtimali nedeniyle umûmun kullanılmasından kaçınanlara bir itiraz vardır.

IX- Sadaka, verilen kişinin malı olur, sadaka veren sadakasından vazgeçemez.

X- Verilen şeyin sadaka olduğunu sözlü olarak ifade etmek gerekmektedir.

XI- Sadakayı yakınlarla vermek en güzel amellerdendir.

XII- Hadiste zenginın sadaka yemesini mekruh sayanlara bir cevap vardır. Çünkü, Ebû Talha'nın yakınlarının fakir olup olmadıklarını bilemiyoruz.

XIII- Hadiste sadaka verilen kişi öldüğünde herhangi bir şarta bağlanmamış ise, sadakanın ölenin yakınlarına kalacağını savunan Hicazlıların bu görüşlerinin sıhhatine işaret vardır.⁴⁹¹

Örnek 2:

عن ابى هريرة ، ان رسول الله (ص) انصرف من اثنتين فقال له ذو اليمين : "أقصرت الصلاة يا رسول الله ام نسيت ؟" فقال رسول الله (ص) : "أصدق ذو اليمين ؟" فقال الناس : " نعم " .
فقام رسول الله (ص) فصلى ركعتين اخريتين ثم سلم ثم كبر فسجد مثل سجوده او اطول ثم رفع ثم كبر فسجد مثل سجوده او اطول ثم رفع .

Ebû Hureyre (r.a.)'ın bir rivâyetinde, *Rasûlullah (a.s.) bir defasında namazın ikinci rekatında selam verdi. Zû'l-Yedeyn; " Ya Rasûlallah !, namaz kısaltımı yoksa unuttunmu?" deyince, O, ashâbına; " Zû'l-Yedeyn doğrumu söylüyor?" diye sordu. Oradakiler; " Evet" dediler. Sonra kalktı ve kalan iki rekatı da kılıp selam verdi. Sonra tekbir alıp secde yaptı, (ikinci defa) tekbir getirip secde yaptı.*⁴⁹²

⁴⁹¹ et-Temhîd, I, 200-208

⁴⁹² Mâlik, a.g.e., K. es-Salat (3), nr. 58, (I, 93).

Hökümler:

I- Nebîler ve diğer insanlar, unatmadan masum değildirlir.

II- Toplum içinde bir iddiada bulunan bir kişi, bu iddiasında yalnız değildir. Bu durumda onun sözü topluluğa sorulmadan terkedilmez. Eğer topluluk onu doğrularsa, iddiası gerçek olur, aksi halde geçersiz olur.

III- Bir kişinin rivâyeti topluluğun rivâyetine aykırı olduğunda, topluluğun rivâyeti daha doğrudur.

IV- Doğruların verdiği haber şüpheyi yakine dönüştürür. Şahısları adalet yönüyle eşit olan bir topluluk içinde ihtilaf çıkarsa, ilmi güçlü olanların şehadeti kabul edilir.

V- Yanılarak erken selam vermesi, kişinin namazına zarar vermez. Bu durumda o, namazı yenilemeyip, eksiklerini tamamlar ve selamdan sonra sehv secdesi yapar.

VI- Namazı eksik kılanla kıyasla, fazla kılan için de yanılma secdesi gerekir.

VII- Sehv secdesi tekbirle yapılır.

VII- Yanlışlığın düzeltilmesi için yapılan konuşma, namazı bozmaz.

IX- Bitirdiğini zannederek konuşan kişinin namazı bozulmaz, kaldığı yerden tamamlar.⁴⁹³

Örnek 3:

عن أبي هريرة أن رسول الله (ص) كان إذا انصرف من صلاة الغداة يقول : " هل رأى منكم الليلة رؤيا ؟ " و يقول : " انه ليس يبقى بعدى من النبوة الا الرؤيا الصالحة . "

⁴⁹³ et-Temhîd, I, 341-343,

Ebû Hureyre (r.a.)'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber, sabah namazından sonra: " *Bu gece ruyâ göreniniz oldumu?, benden sonra salih ruyâdan başka nübüvvetten herhangi bir işaret kalmayacaktır.* " derdi.⁴⁹⁴

Hükümler:

I- Hadisde ruyâ ilminin önemine işaret vardır. Rasûlullah (a.s) tabir etmek ve nasıl tabir edildiğini öğretmek için, ashâbına gördükleri rüyaları anlattırırdı.

II- Rasûlullah (a.s.)'dan sonra peygamber gelmeyecektir.

III-Bu hadis, "Allah (c.c.)'ın dilemesi hariç, benden sonra peygamber gelmeyecektir." hadisini tefsir etmektedir.

IV- Sabah namazından sonra güneşin doğuşuna kadar konuşmak mübahtır.

V- Alimin, etrafındaki insanlardan kendisine soru sormalarını istemesi mübahtır.⁴⁹⁵

2- Kısa Hükümler

Örnek 1:

عن سليمان بن يسار ، ان رسول الله (ص) بعث ابي رافع مولاہ ورجلا من الأنصار فزوجاه ميمونة بنت الحارث ، ورسول الله بالمدينة قبل ان يخرج .

Süleyman b. Yesâr rivâyetlemiştir: " *Rasûlullah (a.s.), Ebû Râfi ve ensardan bir adamı Mekke'ye gönderdi ve kendisi Medîne'de iken, O'nu Meymûne (r.a.) ile nikahladılar.* "⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ Mâlik, a.g.e., Ker-Ruyâ (52), nr. 2, (II, 957).

⁴⁹⁵ et-Temhid, 313-314; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., et-Temhid, I, 290-256; II, 215, III 252-256; VI, 154-156, 251, 254-259, 285-286; VIII, 235-238, 366-370; IX, 65-67, 116-117; X 152-153; XIII, 69-70; XVII, 45-58.

Hüküm; Vekâletle nikah yapmak câizdir.⁴⁹⁷

Örnek 2:

قال رسول الله (ص) : " يا نساء المؤمنات لا تحقرن احدكن ان تهدي لجاتها ولو كراع شاة محرقا . "

Amr b. Muâz el-Ensârî, ninesinden Rasûlullah (a.s.)'in : " Ey mû'min hanımlar!, sizden biriniz kızartılmış bir koyun bacağı da olsa komşusuna verilen hediye kûçümsemesin."⁴⁹⁸

Hüküm;

Hadisde, küçük-büyük her türlü hediyeleşme ve komşuyu gözetmenin gereğine işaret vardır.⁴⁹⁹

Örnek 3:

عن جابر بن عبدالله ، ان رسول الله (ص) كان اذا وقف علي الصفا يكبر ثلاثا ويقول : " لا اله الا الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد وهو علي كل شئ قدير . يصنع ذلك ثلاث مرات ويدعو و يصنع علي المروة مثل ذلك : "

Câbir, b. Abdillâh'dan, Rasûlullah (a.s.)'in Safâ tepesinde durduğu zaman üç defa tekbir getirip; " Bir ve eşsiz, hamd ve mülkûn sahibi, herşeye kâdir olan Allah (c.c.)'dan başka ilah yoktur." dediği. bunu üç defa tekrarladığı, sonra duâ ettiği ve Merve'de de aynı şeyleri yaptığı rivâyet edilmiştir.⁵⁰⁰

Hükümler;

496 Mâlik, a.g.e., Ke-Hac (20), nr. 69, (I, 348).

497 et-Temhîd, III, 152.

498 Mâlik, a.g.e., Kes-Sadaka (20), nr. 69, (I, 996).

499 et-Temhîd, IV, 295.

500 Mâlik, a.g.e., Ke-Hac (20), nr. 127, (I,372)

I- Safâ ve Merve'de duruş, haccın rükünlerindedir.

II- Bu iki yer duâ ve niyaz yeridir.

III- Duâya tekbirle başlanır.⁵⁰¹

3-Fıkhî Hükümlere Ayetlerden Delil getirmesi

Örnek 1:

Ibn Abdî'l-Berr, Enes b. Mâlik (r.a.)'ın rivâyet ettiği Ebû Talha hadisinden⁵⁰² çıkardığı, " Allah(c.c.)'ın yaratırken bazılarını üstün tuttuğu gibi, suların iyisini aramak ve bazılarını tercih etmek mübahtır." hükmünü aşağıdaki âyetle açıklıyor.⁵⁰³

" İki deniz bir olmaz; Şu tatlı, susuzluğu keser, içimi (boğazdan) kayar. Şu da tuzlu, (boğazı) yakar."⁵⁰⁴

Örnek 2:

عن أبي موسى الأشعري : " سمعت رسول الله (ص) يقول : ' الأستاذان ثلاثة ، فإن اذن لك فادخل والا فارجع ' ."

Ebû Mûsâ el-Eşarî Hz. Peygamber'in ; " İzin üç defa istenir, eğer verilirse girersin, verilmezse dönersin."⁵⁰⁵ dediğini nakletmiştir.

Ibn Abdî'l-Berr, bu hadisten çıkardığı; " (Başkalarının evlerine girerken) izin istemek vaciptir" hükmüne; "Ey iman edenleri, kendi

⁵⁰¹ et-Temhîd, II, 91; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. et-Temhîd, I, 218, 278; II, 79; V, 2, 25, 50; VI, 617; XIII, 130; XIV, 81-82; XVII, 122, XVIII, 166.

⁵⁰² Hadis için bkz., "Uzun Hükümler", s. 85-86

⁵⁰³ et-Temhîd, I, 202.

⁵⁰⁴ Fâtır, 35/12

⁵⁰⁵ Mâlik, a.g.e., K.el-İstîzân (54), nr. 3, (II, 964).

evinizden başka evlere izin alıp halkına selam vermeden girmeyin."⁵⁰⁶
âyetini delil getiriyor.⁵⁰⁷

Örnek 3:

عن عطاء بن يسار، أن رسول الله (ص) قال: "لن يبقى بعدى كن النبوة إلا المبشرات."

Ata b. Yesâr, Rasûlullah (a.s.)'in; " *Benden sonra nübüvvet nevinden mübeşşerât (sâdık ruyâ)'dan başka bir şey kalmayacaktır.*"⁵⁰⁸ buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Ibn Abdî'l-Berr, bu hadisten çıkardığı; " O'ndan sonra peygamber gelmeyecektir." hükmünü, " (Muhammed) Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur."⁵⁰⁹ âyeti ile açıklıyor.⁵¹⁰

4- Fıkıh Hükümlere Hadislerden Delil Getirmesi

Örnek 1:

Ibn Abdî'l-Berr, Ebû Talha hadisinden⁵¹¹ çıkardığı; "Sadakanın yakınlarla verilmesi en güzel amellerdendir." hükmüne, " *Sadakanın en faziletlisi, kindar akrabaya verilenidir.*"⁵¹² hadisinden delil getiriyor.⁵¹³

Örnek 2:

عن أبي رافع أنه قال: استلف رسول الله (ص) بكراء فجاءته أبل من الصدقة . قال أبو رافع: فامرني رسول الله (ص) أن أقضى الرجل بكراهة، فقلت: لم أجد في الأبل إلا جملاً خياراً رباعياً.

⁵⁰⁶ Nur, 24/27.

⁵⁰⁷ et-Temhîd, III, 196.

⁵⁰⁸ Mâlik, a.g.e., Ker-Ruyâ (52), nr. 3, (II, 957).

⁵⁰⁹ Ahzab, 33/40.

⁵¹⁰ et-Temhîd, V, 55; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., I, 201, 234; IV, 200; V129; VI, 222; VII, 200, 216; VIII, 342; XII, 140, 264-265; XIV, 49; XVII, 46-47

⁵¹¹ Hadis için bkz., "Uzun Hükümler" s. 85-86

⁵¹² Dârimî, a.g.e., Kez-Zekât (3), bab: 38, (I, 334); Ahmed b. Hanbel, a.g.e., III, 402.

⁵¹³ et-Temhîd, I, 207.

فقال رسول الله (ص): " اعطه اياه، فان خيار الناس احسنهم قضاءً."

Ebû Râfi şöyle anlatıyor: " Rasûlullah (a.s.) genç bir deveyi ödünç aldı. Daha sonra sadaka develeri geldiğinde, borcu sahibine ödememi emretti. Ben, develerin (tamamının büyük olduğunu) en gençlerinin yedi yaşında bulunduğunu kendisine bildirdiğimde, bana şöyle dedi; " Onu ver, çünkü insanların en hayırlısı ödemeyi iyi yapandır."⁵¹⁴

Ibn Abdi'l-Berr, bu hadisten çıkardığı; " Borçlunun borcunu daha iyisi ile ödemesi güzel bir davranıştır." hükmünü aşağıdaki hadisle izah etmektedir.⁵¹⁵

" Rasûlullah (a.s.)'in bir adama borcu vardı. Adam gelip alacağını kabaca istediğinde, ashâb hiddetlendi ve ona karşılık vermek istedi. Rasûlullah (a.s.) da onları yatıştırarak; ' her alacaklının konuşma hakkı vardır,onun devesi gibi bir deve satın alıp ona verin.' buyurdu. Ashâb, adamın devesinden daha iyisini bulduklarını söylediklerinde, onlara şöyle dedi; ' O deveyi alıp adama verin, zira sizin en hayırınız, borcunu en güzel şekilde ödeyendir.'⁵¹⁶

Örnek 3:

Hz. Peygamber'in namazda yanılması ile ilgili Zü'l-Yedeyn hadisinden⁵¹⁷, " Nebîler ve diğer insanlar unutmadan masum değildirlir."

⁵¹⁴ Mâlik, a.g.e., Ke'l-Buyû (31), nr. 89, (II, 680)

⁵¹⁵ et-Temhîd, IV, 68.

⁵¹⁶ Müsîm, a.g.e., Ke'l-Musâkât (22), nr. 120, (II, 1225)

⁵¹⁷ Hadis için bkz., "Uzun Hükûmler" s. 87

hükümünü çıkaran İbn Abdî'l-Berr, bu hüküm hakkında "Hz. Adem unuttu, nesli de unuttu."⁵¹⁸ hadisini zikrediyor.⁵¹⁹

5-Hükümlerle İlgili Olarak Alimlerin Görüşlerini Vermesi

Örnek 1:

عن ابن عباس أن رسول الله (ص) مر بامرأة وهي في محقتها. فقيل لها: هذا رسول الله (ص). فأخذت بضبعي صبي كان معها. فقالت: ألهذا حج؟ يا رسول الله. قال: "نعم ولك اجر."

İbn Abbas (r.a.)'dan gelen bir rivâyete göre, Rasûlullah (a.s.) tahtirevanı içindeki bir kadının yanından geçerken, ona Rasûlullah (a.s.)'ın geldiği söylendi. Kadın yanındaki çocuğun kolundan tutarak; "Bu çocuk için hac var mıdır?" diye sorduğunda, O; "Evet senin için de mükâfât vardır." buyurdu.⁵²⁰

İbn Abdî'l-Berr, bu hadisten çıkardığı, "Küçük çocukla hac yapmak câizdir." hükmü hakkında âlimlerin görüşlerini şöyle zikrediyor; "Alimler, bu konuda ihtilaf ettiler. Mâlik, Şâfiî (ö. 204/819), Hicazlılar, Sevrî (ö. 161/778), Ebû Hanife (ö. 150/767) ve diğer Kûfeliler, Evzaî (ö. 159/775), Leys b. Sa'd (175/791) v.b. âlimlerin çoğunluğu, çocukla hacc yapmanın câiz ve müstehab olduğunu benimsediler."⁵²¹

Örnek 2:

عن عطاء بن يسار، عن رسول الله (ص) قال: "إذا شك أحدكم في صلاته، فلم يدرك صلى، أثلثاً أم أربعاً؟ فليصل ركعة وليسجد سجدتين وهو جالس قبل التسليم."

⁵¹⁸ Tirmizî, a.g.e., K. Tefsîrî'l-Kur'ân (44), bab: 7, (V, 267).

⁵¹⁹ et-Temhîd, I, 341. Konu ile ilgili diğer bazı örnekler için bkz., et-Temhîd I, 206-207, 228, 229; II, 91; III, 206; V, 51, 264; VII, 11; XIV, 165; XVI, 198; XVII, 55.

⁵²⁰ Mâlik, a.g.e., Ke'l-Hacc(20), nr. 244, (I, 422)

⁵²¹ et-Temhîd, I, 103-104.

Ata b. Yesâr'dan gelen rivâyette Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur; " İçinizden biri, namazda şüpheye düşüp, üç rekatmı, yoksa dört rekatmı? kıldığını bilemediği zaman bir rekat daha kılsın ve selamdan önce iki secde yapsın."⁵²²

Ibn Abdî'l-Berr, yukarıdaki hadisten; "Namazı yanlış olarak eksik kılan kişi eksiğini tamamladıktan sonra, sehv secdesi yapar. Sehv secdesi, fazla kılınan namazlarda da selamdan öncedir" hükmünü çıkarıyor ve âlimlerin bu husustaki görüşlerini şöyle veriyor;

"Mâlik ve ashâbına göre, eksik kılındığında sehv secdesi selamdan önce fazla kılındığında selamdan sonra yapılır. Ebû Sevr de bu görüştedir. Ebû Hanife ve ashâbına göre, her halükârda sehv secdesi selamdan sonra yapılır. Ömer b. Abdî'l-Azîz de bunu benimsemiştir. Şâfiî, Evzaî, Leys b. Sa'd, Ibn Şihâb ve Yahyâ b. Saîd (ö.198/813)'e göre, eksik veya fazla kılma durumlarında secdeler, selamdan önce yapılır."⁵²³

Örnek 3:

عن عمر بن الخطاب وهو يقزل: حملت علي فرس عتيق في سبيل الله، وكان الرجل الذي هو عنده قد اضاعه. فاردت ان اشتريه منه، وظننت انه بائعه برخص. فسألت عن ذلك رسول الله (ص) فقال: " لا تشتريه وان اعطاك بدرهم واحد، فان العائد في صدقته كالكلب يعود في قيئه."

Ömer b. Hattab (r.a.)'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir; " Allah yolunda cihad etsin diye bir adama at verdim. Adam ata iyi bakmadığı için atı ondan satın almayı düşündüm. Ucuz vereceğini zannediyordum. Durumu Rasûlullah (a.s.)'a haber verdiğimde bana; " Sadece

⁵²² Mâlik, a.g.e., Kes-Salât (3), nr. 62, (I, 95).

⁵²³ et-Temhîd, V, 29-32.

bir dirheme de verse alma. Çünkü sadakasından dönen, kustuğunu yalayan köpek gibidir." dedi.⁵²⁴

Ibn Abdî'l-Berr, hadisten çıkardığı " Allah (c.c.) yolunda binilerek savaşılan atın mülkiyeti, savaşan kişiye aittir, o kişi atı kendi malı gibi kullanabilir." hükmü hakkında âlimlerin görüşlerini şöyle belirtiyor; " Saîd b. el-Müseyyeb'e göre, verilmiş maksadına ulaşıldığında, at binen kişinin olur. Mâlik'e göre, eğer birine; " Bu at Allah rızası için sana verildi," denirse, o kişi dilerse atı satar. Eğer; " Bu at, Allah(c.c.) içindir." denirse, o zaman savaşçı ata biner ve sonra sahibine iade eder. Şâfil ve Ebû Hanife'ye göre ise, Allah yolunda binilen atın mülkiyeti binicinin olur."⁵²⁵

6- Kıyası Kullanması

Örnek 1:

Ibn Abdî'l-Berr, Ebû Talha hadisinden⁵²⁶ çıkardığı, "İzin almaksızın arkadaşın suyundan içilmesi câizdir." hükmüne kıyasla şunları zikrediyor; " Arkadaşın suyundan izinsiz içmek câiz olursa, meyvesinden ve yemeğinden yemek de câiz olur."⁵²⁷

Örnek 2:

عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله (ص) قال: " إذا كان أحدكم يصلي فلا يدع أحدا يمر بين يديه..."

Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir; " Sizden biri namaz kılarken önünden geçenlere izin ver-

⁵²⁴ Mâlik, a.g.e., Kez-Zekât (17), nr. 49, (I, 282).

⁵²⁵ et-Temhîd, III, 258; Konu ile ilgili Diğer bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 205; II, 119, 171, 215; V, 97, 110; IX, 40-41.

⁵²⁶ Hadis için bkz. "Uzun Hükümler" s. 85-86

⁵²⁷ et-Temhîd, I, 201.

mesin...⁵²⁸

Ibn Abdi'l-Berr, burada; " Yalnız olarak namaz kılanın önünde dolaşmak mekruhtur." hükmüne kıyasla; " sütresiz olarak namaz kıldıran imamın önünde dolaşmak da böyledir." hükmünü çıkarmaktadır⁵²⁹

Örnek 3:

عن محمد بن عبد الرحمن عن أمه عمرة بنت عبد الرحمن أنه سمعها تقول: " لعن رسول الله (ص) المختفي والمختفية."

Muhammed b. Abdîrrahman, annesi Amre'den; *Rasûlullah (a.s.)'in mezar soyan erkek ve kadına lânet ettiğini rivâyet etmiştir.*⁵³⁰

Ibn Abdi'l-Berr, hadisdeki Rasûlullah'ın lânetine kıyasla şunları belirtiyor; " Müslümanlara sıkıntı veren ve onlara zulmedenler ile büyük günah işleyenlerin lanetlenmesi de câizdir. Allah (c.c.) daha iyi bilir."⁵³¹

⁵²⁸ Mâlik, a.g.e., K. Kasr's-Salâti fî's-Seferi (9), nr. 33, (I, 154).

⁵²⁹ et-Temhîd, IV, 187.

⁵³⁰ Mâlik, a.g.e., Ke'l-Cenâz (16), nr. 44, (I, 238).

⁵³¹ et-Temhîd, XIII, 144; Konu ile ilgili diğer bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 342; II, 60, 198; 215; V, 128; IX, 111.

H- HADİSİN MUHTEVASINI İZAH ETMESİ

Ibn Abdi'l-Berr, fikhî hükümlerden sonra, hadisin ihtivâ ettiği çeşitli konuları, âyetler, hadisler, sahâbenin ve sonrakilerin uygulamaları, tarihî ve coğrafi bilgiler, şiirler ve soru-cevaplarla açıklıyor.

1- Ayetlerle İzah

Örnek 1:

عن انس بن مالك، انه قال: خرج علينا رسول الله (ص) في رمضان فقال: "...فالتمسوها في التاسعة والسابعة والخامسة."

Enes b. Mâlik'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (a.s.) bir ramazanda yanımıza geldi ve; " ...(*Kadr gecesini ramazanın son on günündeki beşinci, yedinci ve dokuzuncu gecelerde arayın.*)" dedi.⁵³²

Ibn Abdi'l-Berr, bu hadisi, " *Biz o (Kur'ân)'ı Kadir gecesinde indirdik* "⁵³³ âyeti ile şu şekilde açıklıyor; " Bu âyette Kadir gecesinin Ramazan ayının tamamında değil, sadece bir gecesinde yani son on geceden birinde olduğuna işaret vardır. Ayetten bu gecenin faziletinin büyük olduğu da anlaşılmaktadır."⁵³⁴

Örnek 2:

عن ابن بجيد الاتصاري عن جدته، ان رسول الله (ص) قال: "ردوا المسكين ولو بظلف محرق."

Ibn Buceyd el-Esârî ninesinden Rasûlullah (a.s.)'ın; " *Yoksula kızartılmış bir tırnak bile olsa (bir şeyler) verin*" dediğini nakletmiştir.⁵³⁵

⁵³² Mâlik, a.g.e., K.e'l-İtkâf (19), nr. 13, (I, 320).

⁵³³ Kadir, 97/1.

⁵³⁴ et-Temhîd, II, 214

⁵³⁵ Mâlik, a.g.e., K.Sıfat'ın-Nebîyyi (49), nr. 8, (II, 923).

Ibn Abdî'l-Berr'e göre bu konuda en açık delil; " *Artık kim zerre ağırlığına hayır yapmışsa onu görür.*"⁵³⁶ âyetidir.⁵³⁷

Örnek 3:

عن انس بن مالك قال: سافرنا مع رسول الله (ص) في رمضان فلم يعب الصائم علي المفطر ولا المفطر علي الصائم.

Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor; " *Rasûlullah (a.s.) ile beraber Ramazan'da bir yolculuk yaptık. İçimizden ne oruç tutanlar tutmayanları, ne de tutmayanlar tutanları yadırgadılar.*"⁵³⁸

Ibn Abdî'l-Berr'e göre, hadisin muhtevâsını " *Kim hasta olur, yahut seferde bulunursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez.*"⁵³⁹ âyeti açıklamaktadır.⁵⁴⁰

2-Hadislerle İzah

Örnek 1:

عن عبد الله بن عمر، ان رسول الله (ص) قال: " الذي يجر ثوبه خيلاء، لا ينظر الله اليه يوم القيامة."

Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan gelen Hz. Peygamber'in; " *Allah (c.c.) gururla elbiselerini yerde sürüyenin kıyamet gününde yüzüne bakmaz.*"⁵⁴¹ hadisini açıklayıcı mâhiyette, Ibn Abdî'l-Berr'in kullandığı

⁵³⁶ Zîzal, 99/7.

⁵³⁷ et-Temhîd, IV, 301.

⁵³⁸ Mâlik, a.g.e., Kes-Sıyâm ((18), nr. 23, (I, 294).

⁵³⁹ Bakara, 2/185.

⁵⁴⁰ et-Temhîd, II, 175. Konu ile ilgili bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, 125, 136; II, 165; III, 139; IV, 210, X, III, XV, 11; XVII, 24; XVIII, 52, 178.

⁵⁴¹ Mâlik, a.g.e., Ke-Libâs (48), nr. 9, (II, 914).

hadislerden birisi şudur;⁵⁴² " *Mü'minin izarı diz altına kadardır. Topuklara kadar olmasında da bir sakınca yoktur. Bundan aşağıda olanı ateştedir.*"⁵⁴³

Örnek 2:

عن أبي هريرة انه قال: قال رسول الله (ص): "سبعة يظلهم الله في ظله يوم لا ظل الا ظله: امام عادل..."

Ebû Hureyre (r.a.)'ın rivâyetinde Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: " *Başka gölgenin bulunmadığı günde, Allah (c.c.) şu yedi sınıf insanı kendi gölgesinde gölgelendirecektir; 1- Adâletli yönetici...*"⁵⁴⁴ İbn Abdî'l-Berr'in bu hadisi açıklamak için verdiği örneklerden birisi şöyledir;⁵⁴⁵

" *Adil olanlar, kıyamette Rahman'ın gücünden (yaratılmış) nurdan bir minber üzerindedirler...*"⁵⁴⁶

örnek 3:

عن انس بن مالك يقول: ان خياطا دعا رسول الله (ص) لطعام صنعه. قال انس: فذهبت مع رسول الله (ص) الى ذلك الطعام.

Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor; " *Bir terzi hazırladığı bir yemeğe Rasûlullah (a.s.)'ı çağırıldı. Ben de O'nunla beraber gittim...*"⁵⁴⁷

⁵⁴² et-Temhîd, III, 245.

⁵⁴³ Ebu Davud, a.g.e., Ke'l-Libâs (31), bab: 27, (VI,353); Mâlik, a.g.e., Ke'l-Libâs (48), nr. 12, (II, 914).

⁵⁴⁴ Mâlik, a.g.e., Keş-Şar (51), nr. 14, (II, 952).

⁵⁴⁵ et-Temhîd, II, 284.

⁵⁴⁶ Müsîm, a.g.e., Ke'l-İmâret (33), nr. 18, (II, 1458).

⁵⁴⁷ Mâlik, a.g.e., Ken-Nikâh (28), nr. 51, (II,546).

Ibn Abdi'l-Berr, bu hadisi Rasûlullah (a.s.)'ın " *Sizden birisi yemeğe çağırıldığında, ona gitsin...*⁵⁴⁸ hadisi ile açıklamaktadır.⁵⁴⁹

3- Sahâbe ve Sonrakilerin Amelleri İle İzah

Örnek 1:

عن ابن بجيد الاتصاري عن جدته، أن رسول الله (ص) قال: " ردوا المسكين ولو بظلف محرق."⁵⁵⁰

"Ibn Buceyd el-Ensârî'nin ninesinden rivâyet ettiği bir haberde Hz. Peygamber ; " *Kızartılmış bir tırnak dahi olsa yoksula verin.*⁵⁵⁰ buyurmuştur. Ibn Abdi'l-Berr, hadisle ilgili olarak şu haberi naklediyor:

" Hz. Aişe iki üzüm tanesi tasadduk ettiğinde, sadakanın azlığını garip karşılayan etrafındaki insanlara; " *Şaşırmayın! onda ne kadar zerrecik vardır.*" demiştir.⁵⁵¹

Örnek 2:

عن جعفر بن محمد عن أبيه، أن رسول الله (ص) قضى باليمين مع الشاهد

Cafer b. Muhammed babasından " *Rasûlullah (a.s.)'ın bir şahid ve yeminle hüküm verdiği*" rivayet etmiştir.⁵⁵²

Ibn Abdi'l-Berr, sahâbeden bu hadise itiraz eden olmadığını ve uygulamalarının buna uygun olduğunu, tâbînin cumhurunun da hadisin hükmüyle amel ettiğini belirtiyor.⁵⁵³

⁵⁴⁸ Mâlik, a.g.e., Ken-Nikâh (28), nr. 49, (II, 546).

⁵⁴⁹ et-Temhîd, I, 272; Konu ile ilgili diğer bazı örnekler için bkz. et-Temhîd I, 119-120, 248, 286, 288, II, 160, 181-183; III, 64, IV, 302, 106-107; VI, 86, 96; VII, 47; X 146-148; XII, 178, 182; XIII, 119; XVII, 23-24, 120; XVIII, 324.

⁵⁵⁰ Mâlik, a.g.e., K. Sıfat'ın-Nebiyî (49), nr. 8, (II, 923).

⁵⁵¹ et-Temhîd, IV, 302.

⁵⁵² Mâlik, a.g.e., Ke-Akziye (36), nr. 5, (II, 721).

Örnek 3:

عن أبي أيوب الأنصاري أن رسول الله (ص) قال: " إذا ذهب أحدكم إلى الغائط أو البول فلا يستقبل القبلة ولا يستدبرها بفرجها."⁵⁵³

Ebû Eyyub el-Ensârî'den Hz. Peygamber'in; * *Büyük veya küçük abdest bozmak için tuvalete gittiğinizde önünüzü veya arkanızı kibleye dönmeyin.*⁵⁵⁴ dediği nakledilmiştir.

Ibn Abdî'l-Berr, hadisle ilgili olarak şunları zikrediyor; * İbrahim en-Nehaî (ö.96/709) ve Muhammed b. Sîrî'n, insanların tuvalete gittiklerinde kible veya Beytû'l-Makdise dönmelerini hoş karşılamazlardı.⁵⁵⁵

4- Tarihî ve Coğrafi Bilgilerle İzah

Örnek 1:

عن عمر بن عبد العزيز قال: كان من آخر ما تكلم به رسول الله (ص) ان قال: " ... لا يبقين دينان بارض العرب"

Ömer b. Abdî'l-Aziz, Rasûlullah (a.s.)'ın; son sözlerinden birinde * *...Arap Yarımadası'nda iki din (Yahudilik ve Hıristiyanlık) kalmayacaktır.*⁵⁵⁶ dediğini rivâyet etmiştir.

Ibn Abdî'l-Berr, Hadisdeki Arap Yarımadası'nı şu şekilde açıklıyor: * Enes b. Mâlik'e göre bu bölge; Mekke, Medîne, Yemen ve Yemâme'den oluşmaktadır. Mekke, Medîne, Yemen ve köylerinden

⁵⁵³ et-Temhîd, II, 146.

⁵⁵⁴ Mâlik, a.g.e., Keî-Kible (14), nr. 1, (I, 193)

⁵⁵⁵ et-Temhîd, II, 305; Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 181; III, 284; V, 316-317, 325; VII, 118; X, 111-113; XII, 277; XIII, 80; XVII, 39; XVIII, 180.

⁵⁵⁶ Mâlik, a.g.e., Keî-Câmî (45), nr. 17, (II, 892).

meydana geldiğini söyleyenler de vardır. Bölgeye, denizler ve ırmaklarla kuşatılmış olduğu için Cezîre (ada) denmiştir.⁵⁵⁷

Örnek 2:

عن عبد الله بن عامر بن ربيعة ان عمر بن الخطاب خرج الى الشام. فلما جاء سرغ بلغه ان الوباء قد وقع بالشام... فرجع عمر من سرغ.

Abdullah b.Amir şöyle rivâyet etmiştir; " Ömer b. el-Hattâb (r.a.) Şam için yola çıkıp, Serğ'e ulaştığında, Şam'de vebâ salgını bulunduğu haberini aldı ve oradan geriye döndü.⁵⁵⁸

Ibn Abdî'l-Berr, konu hakkında şu açıklamayı yapmaktadır; " Siyerciler, Hz. Ömer'in h. 18 yılında Şam'a gitmek üzere yola çıktığını ve Medîne'de Zeyd b. Sâbit (r.a.)'ı yerine vekil bıraktığını, Şam'daki vebâ salgınını duyduğunda Serğ'den geriye döndüğünü zikretmişlerdir. Serğ, Şam yolu üzerinde bulunan bir yerdir. Tebûk yakınlarında olduğu da söylenmiştir.⁵⁵⁹

Örnek 3:

عن انس بن مالك... ان رسول الله (ص) قال: " ناس من امتي عرضوا على غزاة في سبيل الله يركبون ثبج هذا البحر ملوكا علي الاسرة او مثل ملوك علي الاسرة ". قالت فقلت له: يا رسول الله ادعوا الله ان يجعلني منهم، فدعا لها.

Enes b.Mâlik (r.a.)'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) (Ümmü Haram'ın evinde gördüğü rüyasını O'na anlatarak) şöyle demiş-

⁵⁵⁷ et-Temhîd, I, 172-173.

⁵⁵⁸ Mâlik, a.g.e., K.et-Cenâz (45), nr. 24, (II,896)

⁵⁵⁹ et-Temhîd, VI, 210-211.

tır; " Ümmetimden, bazılarının tahtlar üzerindeki melikler gibi denizdeki gemilere binerek Allah yolunda savaştıklarını gördüm." (Hz. Peygamber'in anlattıklarını duyan) Ümmü Haram O'na; " Ya Rasûlallah! benim de onlar arasında olmam için duâ et." dedi. Sonra Rasûlullah (a.s.) Ümmü Harâm için duâ etti.⁵⁶⁰

Ibn Abdî'l-Berr, hadisle ilgili şu tarihi bilgiyi veriyor; " Siyercilerin ittifakla bildirdiklerine göre, Hz. Peygamber'in rüyası Osman (r.a.)'ın hilâfeti döneminde gerçekleşmiştir. O zaman Hz. Muâviye komutasındaki müslümanlar, deniz yolculuğu ile Kıbrıs'a gitmişlerdir. Kıbrıs'a gidenler arasında Ümmü Harâm da vardır ve adaya çıktığında bindiği attan düşerek şehid olmuştur."⁵⁶¹

5-Şiirle İzah

Örnek 1:

عن عمر بن معاذ ان جدته قالت: قال رسول الله (ص) قال: " يا نساء المؤمنات لا تحقرن احدكن ان تهدي لجاتها ولو كراع شاة محرق."⁵⁶²

Amr b. Muâz ninesinden Rasûlullah (a.s.)' ın; " Ey mü'min hanımlar!, sizden biriniz kızartılmış bir koyun bacağı da olsa komşusuna verilen hediyeyi küçümsemesin." dediğini rivâyet etmiştir.⁵⁶²

Ibn Abdî'l-Berr, bu hadisın şerhinde şu beyiti zikrediyor;

افعل الخير ما استطعت وان كا ن قليلا فلن تطيق بكه
وامتى تفعل الكثير من الخير اذا كنت تاركا لافلك

⁵⁶⁰ Mâlik, a.g.e., Kel-Cihad (21), nr. 39, (II, 464).

⁵⁶¹ et-Temhîd, I, 242; Konu ile ilgili diğer bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 363; VI, 216, VIII, 366; X, 28-31; XII, 147-149; XIII, 65.

⁵⁶² Mâlik, a.g.e., Kes-Sadaka (58), nr. 4, (II, 996).

" Gücün yetiyorken; az da olsa hayır işle, (zaten) her iyiliğe güç yetiremezsin. Ne zaman çok iyilik yapacaksın?, aklını yitirmiş birisi olduğundamı?⁵⁶³

Örnek 2:

Ibn Abdî'l-Berr'in birinci örnekteki hadisin açıklamasında kullandığı, Muhammed el-Verrâk'a ait şiir de şöyledir;

لقد رأيت الصغير من عمل الخي . . . رثوبا عجبت من كبره
أو قد رأيت الحقير من عمل الشر . . . جزاء أشفقت من حذره

" Küçümsediğin bazı iyiliklerin sevâbının büyüklüğüne şaşarsın. Önemsemediğin kötülüklerin ise cezasından korkarsın."⁵⁶⁴

Örnek 3:

عن عبد الله بن عمر ان رسول الله (ص) قال: " من شرب الخمر في الدنيا فلم يتب حرما في الآخرة."⁵⁶⁵

Ibn Ömer (r.a.)'ın Bildirdiği haberde Rasûlullah (a.s.); " *Dünyada şarap içen ve tevbe etmeyen kişi ahirette ondan mahrum olur.*"⁵⁶⁵ buyurmuştur. Ibn Abdî'l-Berr, hadisin izahında Muhammed el-Verrâk'ın tevbe ile ilgili şu şiirini zikrediyor;

قدم لنفسك توبة مرجوة . . . قبل الممات و قبل حبس الاسن
بادرنها علق النفوس فانها . . . ذخرو غنم للمنيب المحسن

"Ölmeden ve dilin kötülüklerle tutulmadan önce kurtulman için tevbe et. Çünkü o, samimi tevbekarlar için bir ganimet ve servettir."⁵⁶⁶

⁵⁶³ et-Temhîd, IV, 296.

⁵⁶⁴ et-Temhîd, IV, 296.

⁵⁶⁵ Mâlik, a.g.e., Ke'l-Eşribe (42), nr. 11, (II, 846).

⁵⁶⁶ et-Temhîd, XV, 12; Konu ile ilgili diğer bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 137; II, 222; III, 17; IV, 110- 113; VI, 431; X, 39-40; XIII, 147; XVIII, 156-161.

6- Soru ve Cevaplarla İzah

Örnek 1:

عن ابن عباس، ان رسول الله (ص) مر بامرأتين في محفتها. فقيل لها هذا رسول الله (ص) فأخذت بضبعي صبي كان معها فقالت: ألهذا حج؟ يا رسول الله. قال: "نعم ولك اجر."

Ibn Abbas (r.a.)'ın bildirdiğine göre, *Hz.Peygamber tahtirevanı içindeki bir kadının yanından geçerken, Rasûlullah (a.s.)'in geldiği haber verildiğinde, kadın, yanındaki çocuğun kolundan tutarak; "Ey Allah'ın Rasûlü bunun için hac var mıdır?" diye sordu. O da; "Evet, senin için de sevap vardır." dedi.*⁵⁶⁷

Ibn Abdî'l-Berr, hadisin şerhinde, şu soruyu sorarak sonra cevap vermektedir:

"Eğer, 'küçük çocukla hac yapmanın ne faydası vardır?, halbuki o, amelleri yazılmadığı için hac sevabından etkilenmemiş olacaktır.' denirse, buna şöyle cevap verilir:

Namaz, oruç, zekat ve hac gibi salih amellerine karşılık çocuğa ahirette mükâfat verileceği inkâr edilmemektedir. Bu, diriler tarafından kendi adına yapılan hayırlardan ölünün yararlanmasına benzer. Halbuki, burada ölünün herhangi bir ameli yoktur. Namazı anlayacak çağa geldiğinde, çocuğun namazla emredilmesi konusunda âlimlerin ittifâk etmesi, Rasûlullah (a.s.)'ın Hz. Enes ile yanındaki yetime namaz kıldırması ve Ömer (r.a.)'ın ; "Çocuğun iyilikleri yazılır, kötülükleri yazılmaz." sözü görüşümüzü desteklemektedir."⁵⁶⁸

⁵⁶⁷ Mâlik, a.g.e., Ke-Hac (20), nr. 244, (I, 432)

⁵⁶⁸ et-Temhîd, I, 105.

Örnek 2:

عن أبي هريرة أن رسول الله (ص) قال: "أكل كل ذلي ناب من السباغ حرام."⁵⁶⁹

Ebû Hureyre (r.a.)'den gelen ve Rasûlullah (a.s.)'ın; "Yırtıcı hayvanlardan parçalayıcı dişlilerin yenmesi haramdır."⁵⁶⁹ hadisinin şerhinde İbn Abdî'l-Berr, şöyle bir soru sorup sonra cevabını veriyor;

" Eğer bir kişi, ' Ehil eşek ile yırtıcı ve parçalayıcı dişli hayvanların yenmesi haram ise, bunları helâl sayanlar, ölü ve domuz etini helâl kabul edenler gibi kâfir olurlar.' derse, ona şu cevap verilir: Açık ifadeli naslar ve icmâ ile sâbit olan haramı. helâl sayan kişi küfre girmiş olur. Çünkü, bu tür naslar te'vil edilemez. Ancak haram hükmü, te'vili mümkün olan bir nassa dayanıyorsa, bunu inkâr eden kişi kâfir olmaz. Meselâ bize göre, namazın sonunda selam vermek gerektiği halde, selamı gereksiz görenler kâfir olmazlar."⁵⁷⁰

Örnek 3:

عن أبي رافع أنه قال: استلف رسول الله (ص) بكرا فجاءته أبل من الصدقة . قال أبو رافع: فأمرني رسول الله (ص) أن اقضى الرجل بكره . فقلت: لم أجد في الأبل إلا جملا خيرا رباعيا . فقال رسول الله (ص) : " اعطه إياه فان خيار الناس أحسنهم قضاء."⁵⁷¹

Ebû Râfi anlatıyor; " Rasûlullah (a.s.) genç bir deveyi borç almıştı. Sadaka develeri geldiğinde bana deve borcunu ödememi söyledi. O'na aralarında seçkin ve yedi yaşındaki deveden daha küçüküğünü bulamadığımı haber verdiğimde; ' Onu ver...' dedi."⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Mâlik, a.g.e., K.es-Sayd (25), nr. 14, (II, 496).

⁵⁷⁰ et-Temhîd, I, 147.

⁵⁷¹ Mâlik, a.g.e., k.el-Buyû (31), nr. 89, (II, 680).

Ibn Abdil-Berr, " Hz. Peygamber fakirler için borçlanmamıştır. Eğer öyle olsaydı borcu daha fazlasıyla öderniydi?" sorusunu şöyle cevaplandırıyor: " Hz. Peygamber zengin biri için sadaka malı ile ödenmek üzere borçlanmaz. Bunu kendisi için de yapmaz. Öyleyse O'nun sadaka malı ile ödediği borç, ehli ve diğer fakirler içindir."⁵⁷²

⁵⁷² et-Temhîd, IV, 61; Konu ile ilgili bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 108, 369; III, 306; XII, 230- 231; XV, 278.

H- KONULAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ZİKRETMESİ

Ibn Abdi'l-Berr, hadislerin ihtivâ ettiği konular hakkında âlimlerin icmâ ve ihtilaf ettikleri noktaları zikrederek, uzunca ele aldığı ihtilafların sonunda konuyu kısaca özetlemektedir. Zaman zaman kendi görüşlerine ve tenkit ettiği görüşlere de yer vermektedir.

1- İttifak Edilen Hususları Zikretmesi

Örnek 1:

عن انس بن مالك ان رسول الله (ص) قال: "...ولا يحل لمسلم ان يهاجر اخاه فوق ثلاث

Enes b. Mâlik (r.a.)'den gelen Hz. Peygamber'e ait; "...
Kardeşine üç günden fazla darılması ve uzak durması helâl olmaz."⁵⁷³
hadisi hakkında Ibn Abdi'l-Berr, şu açıklamayı yapıyor;

" Din kardeşi ile üç günden fazla dargın ve uzak durmasının müslüman için câiz olmadığı konusunda âlimler icmâ etmişlerdir. Ancak, beraber olduklarında kendine ve dînine herhangi bir zararı dokunması durumu, bunun dışındadır."⁵⁷⁴

Örnek 2:

قال عبدالرحمن بن عوف: اشهد لسمعت رسول الله يقول: "سنوا بهم سنة اهل الكتاب."

Abdurrahman b. Avf (r.a.) Hz. Peygamber'in ; " *(Cizye konusunda Mecûsiler'e) ehl-i Kitab muâmelesi yapın.* " derken işittiğini haber vermiştir.⁵⁷⁵ Ibn Abdi'l-Berr, hadisin şerhinde âlimlerin ittifak ettiği iki noktayı şöyle açıklıyor;

⁵⁷³ Mâlik, a.g.e., K. Husnû'l-Hulk (47), nr. 14, (II, 907).

⁵⁷⁴ et-Temhîd, VI, 127.

⁵⁷⁵ Mâlik, a.g.e., K.ez-Zekât (17), nr. 42, (I, 278).

"Alimler mecûsî ve putperest kadınlarla evlenmenin helâl olmadığına ittifak ettiler."⁵⁷⁶ Ayrıca, cizyenin kadın ve çocuklar hariç, gayri müslim erkeklerden alınacağı konusun da icmâ vardır.⁵⁷⁷

Örnek 3:

عن ام سلمة ان رسول الله (ص) قال: "الذى يشرب في انية الفضة انما يجر جر في بطنه نار جهنم."

Ümmü Seleme (r.a.) Rasûlullah (a.s.)'ın " *Gümüş kapdan su içen kişi karnına cehennem ateşi doldurmaktadır.*" dediğini rivâyet etmiştir.⁵⁷⁸ İbn Abdî'l-Berr, hadisin konusu ile ilgili şu açıklamayı yapıyor;

"Altın ve gümüş kaplardan su içmenin câiz olmadığı⁵⁷⁹ ve bu tür kabı olanların nisaba ulaştığında zekât vermeleri gerektiğinde âlimler icmâ ettiler.⁵⁸⁰"

2-İhtilaf Edilen Hususlara İşâret Etmesi

Örnek 1:

عن عطاء بن يسار ان رسول الله (ص) كبر في صلاة من الصلوات ثم اشار اليهم ان امكثوا، فذهب ثم رجع و على جلده اثر الماء.

Atâ b.Yesâr; " *H.z.Peygamber'in namazlardan birinde tekbir aldıktan sonra arkasındakilere beklmelerini işaret ederek gittiğini ve tekrar döndüğü zaman cildinde ıslaklık belirtisi bulunduğunu* " haber veriyor.⁵⁸¹ İbn Abdî'l-Berr, hadisle ilgili olarak, cünûp olduğunu namaz

⁵⁷⁶ et-Temhîd, II, 128.

⁵⁷⁷ a.e.,II, 132.

⁵⁷⁸ Mâlik, a.g.e., K. Sıfat'ın-Nebyyi (49), nr. 11, (II, 278)

⁵⁷⁹ et-Temhîd, XVI, 104

⁵⁸⁰ a.e., XVI, 109

⁵⁸¹ Mâlik, a.g.e., K.et-Tahâret (2), nr. 79, (I, 48).

bittikten sonra hatırlayan imamın arkasındaki cemaatin namazlarını iâde etmeleri konusundaki farklı görüşleri şöyle sıralıyor:

* Mâlik, Şâfiî ve arkadaşları, Süfyân Sevrî ve Evzaî'ye göre, bu durumda cemaatin namazı sahih olur, ancak imamın temizlendikten sonra namazını yenilemesi gerekir. Hz. Ömer ve Hz. Osman da öyle yapmıştır.

Ebû Hanife ve ashâbına göre, cemaatin da namazı tekrarlaması gerekir. Çünkü onların namazı imamınkine bağlıdır. İmamın namazı câiz olmayınca onların namazı da câiz olmaz. Hz. Ali'den " Abdestsiz veya gusûlsüz imamın arkasında namaz kılanın namazı iâde etmesi gerekir " dediği rivâyet edilmiştir.

Ahmed b. Hanbel'e göre de, imam abdestsiz olduğunu namazda hatırlarsa, hem kendisi hem de cemaat namazı tekrarlar. Namazdan sonra hatırlarsa, sadece kendisi iâde eder.⁵⁸²

Örnek 2:

عن ابى هريرة ان رسول الله (ص) قال: "...ومن ادرك ركعة من العصر قبل ان تغرب الشمس فقد ادرك العصر."⁵⁸³

Ebû Hureyre, Rasûlullah (a.s.)'ın; "...Kim güneş batmadan ikindi namazının bir rekatine yetişirse, ikindi vaktini idrak etmiş olur." dediğini rivâyet etmiştir.⁵⁸³ Hadisle ilgili olarak İbn Abdî'l-Berr'in ele aldığı ihtilaf edilmiş pek çok konudan bir tanesini zikrederim;

⁵⁸² et-Temhîd, I, 181-183.

⁵⁸³ Mâlik, a.g.e., K. Vukûlî's-Salât (1), nr 5, (I, 6).

* Alimler ikinci vaktinin başı ve sonu hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik'e göre ikinci vakti, zevâldeki durumundan sonra gölgenin bir misli artmasıyla başlar, iki misli olunca sona erer. Zaruret durumunda ise, güneşin batmasına kadar devam eder.

Evza'ye göre, güneşin batmasından önce bir rekât kılabilen kişi ikindi vaktinde kılmış olur

Şâfiî'ye göre, yaz mevsiminde her şeyin gölgesi kendinin bir misli olunca başlar, gölge iki misline ulaştığında sona erer. Fakat bu durumda mutlak olarak vaktin geçtiği söylenemez.

Ebû Sevr ve Ahmed b. Hanbel de yaklaşık olarak Şâfiî'nin görüşünü benimsemiştir.

Ebû Hanife'ye göre de, herşeyin gölgesi iki katına çıktığı zaman ikinci vakti başlar.

Ishâk b. Râhûye'ye göre ise, ikinci vakti, güneşin batmasına kadar sürer. Özürsüz veya özürsüz için bu değişmez. * 584

Örnek 3:

قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: أَخْبَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص): "أَنَّ الْمَلَائِكَةَ لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ تَمَاثِيلٌ وَتَصَاوِيرٌ."

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) Hz. Peygamber'in ; * *Melekler, canlı resimleri bulunan evlere girmezler.* * dediğini haber vermiştir.⁵⁸⁵ İbn Abdî'l-Berr, hadisin muhtevâsı hakkında âlimlerin görüşlerini şöyle zikrediyor:

⁵⁸⁴ et-Temhîd, III, 277-281.

⁵⁸⁵ Mâlik, a.g.e., Ke'l-İst'zân (54), nr. 6, (I, 965-966).

" Mâlik'e göre, yüksek divanlar ve tavanlardaki resimler câiz değildir, fakat yer örtüleri, yastıklar ve elbiselerdeki resimlerde herhangi bir sakınca yoktur.

Sevri'ye göre, üzerine oturulduğu ve yaslanıldığı için yastıklar üzerindeki resimlerde bir beis yoktur.

Ebû Hanife ve ashâbına göre, evlerin duvarlarındaki örtülerde resimler bulunması uygun olmayıp yere konan sergilerde bulunmasında sakınca yoktur.

Şâfilî'ye göre, Bir adam çağrıldığı odada asılmış resim görürse oraya giremez, Eğer resim yaslanılan bir yerde ise girebilir. Ağaç resimlerinde de sakınca yoktur. ⁵⁸⁶

3- İhtilafları Zikrettikten Sonra Konuyu Özetlemesi

Örnek 1:

عن أبي هريرة أن رسول الله (ص) قال: "من أدرك ركعة من الصبح قبل أن تطلع الشمس فقد أدرك الصبح."

Ebû Hureyre (r.a.)'den gelen, Rasûlullah (a.s.)'in; " *Güneş doğmadan önce sabah namazından bir rekat kılan kişi, vakte yetişmiş olur...*" hadisinin şerhinde, âlimlerin namaz vakitleri ile ilgili icmâ ve ihtilaf ettikleri notaları uzunca ele alan İbn Abdî'l-Berr, vardığı şu sonuçla konuyu bitiriyor:

" Naklediğimiz haberlerden ve âlimlerin görüşlerinden çıkan sonuç şudur; hazar (yerleşik hayatta) da namaz vaktinin eweli muhtar

vakittir. Bir de zarûret vakti vardır. Muhtar vakitte mazereti nedeniyle namazlarını kılamamış olanlar, zaruret vaktinin sonuna kadar namazlarını erteleyebilirler.⁵⁸⁷

Örnek 2:

عن عبد الله بن عمر... قال: سألت بلالا حين خرج ما صنع رسول الله (ص) فقال: جعل عمودا عن يمينه و عمودين عن يساره و ثلاثة اعمدة ورائه ثم صلى

Abdullah b. Ömer (r.a.), anlatıyor: " (Hz. Peygamber Kâbe'ye girdiğinde)... Bilâl (r.a.)'a Rasûlullah (a.s.)'ın içerde ne yaptığını sordum." Şöyle cevap verdi: " Sağına bir direk, soluna bir direk ve arkasına da üç direk alarak namaz kıldı. ⁵⁸⁸ Ibn Abdî'l-Berr, hadisin açıklamasında Kâbe'de namaz kılınması hakkındaki görüşleri verdikten sonra şu sonuca ulaşmaktadır;

" Bu konudaki görüşlerden birincisine göre, Kâbe'nin içinde herhangi bir tarafa dönülerek namaz kılınabilir. İkinci görüşe göre, bu durumda Kâbe'nin bir tarafı arkada kalacağı için kılınan namaz câiz değildir. Bence birinci görüş daha doğrudur. Çünkü, bu konudaki emirden, Kâbe'nin tamamına değil bir bölümüne yönelmenin yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Kâbe'nin içinde namaz kılan kişi de onun bir bölümüne yönelmiş sayılır.⁵⁸⁹

Örnek 3:

عن أبي هريرة ان رسول الله (ص) قال: " اكل كل ذي ناب من الصباغ حرام."

⁵⁸⁷ et-Temhîd, III, 281.

⁵⁸⁸ Mâlik, a.g.e., Ke-Hacc (20), nr. 193, (I,398).

⁵⁸⁹ et-Temhîd, XV, 319-320.

Ebû Hureyre (r.a.) Rasûlullah (a.s.)'ın; " yırtıcı hayvanlardan parçalayıcı dişlilerin yenmesi haramdır. "dediğini rivâyet etmiştir.⁵⁹⁰ İbn Abdî'l-Berr, bu hadisin konusuyla ilgili, " *Deki; bana vahyolunanda yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut domuz eti-ki pistir, ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir fisk olursa başka...*"⁵⁹¹ âyeti hakkında âlimler arasında ihtilafları verdikten sonra şu sonuca ulaşıyor:

" Bu âyetin zâhîrî mânâsıyla kullanılmaması gerektiği konusunda bildiklerimizi ortaya koyduk. Te'vîlînde ihtilaf edildiği için bu âyet muhkem değildir. Allah (c.c.)'ın neyi kastedtiği anlaşılmadığında âyetler, Hz. Peygamber'in açıklamasına muhtaçtır. Zira Allah (c.c.); " *Sana bu zikri indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın.*"⁵⁹² buyurmuştur. Bu durumda Rasûlullah (a.s.), köpek dişlilerin durumu konusunda Allah'ın muradını açıklamaktadır.⁵⁹³

4- Kendi Görüşlerini Zikretmesi

Örnek 1:

Sehv Secdesi ile ilgili Zû'l-Yedeyn hadisinin⁵⁹⁴ şerhinde, yanlışlıkla erken selam veren kişinin, namazını tamamlarken yeniden tekbir alması konusunda değişik görüşleri sıralayan İbn Abdî'l-Berr, kendi görüşünü de şöyle zikrediyor;

⁵⁹⁰ Malik, a.g.e., Kes-Sayd (25), nr. 14, (II, 496).

⁵⁹¹ Enam, 6/145.

⁵⁹² Nahl, 16/44.

⁵⁹³ et-Temhîd, I, 147; Konu ile ilgili diğer bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, II, 124; III, 27, 139; V, 286, 318; VI, 420; VII, 145; XV, 100.

⁵⁹⁴ Hadisin metin ve mealî için bkz. "Uzun Hükûmler", s. 87

"Bana göre, o kişi namazı tamamlamaya niyet ederse, yeniden tekbir getirmesi gerekmez. Çünkü yanlış olarak erken selam vermesi, onun namazını bozmaz. Tamamlanmakta olan namaz için iftitah tekberi almak anlamsızdır. Zira bu tekbir, namaza girilirken getirilmektedir."⁵⁹⁵

Örnek 2:

"حافظوا علي الصلوات والصلوة الوسطى..."

"*Namazları ve orta namazı gözetin.*"⁵⁹⁶ âyetindeki orta namazın hangisi olduğu konusunda İbn Abdî'l-Berr görüşünü şöyle belirtiyor;

" Beş vakit namazdan her biri orta namazdır. Çünkü her namazdan önce ve sonra ikişer namaz vardır. Onların tamamına devam etmek vâciptir."⁵⁹⁷

Örnek 3:

عن جابر بن عبد الله ان النبي (ص) قال: "...جعلت لي الارض كلها مسجدا وطهورا..."

Câbir b.Abdillah (r.a.), Hz. Peygamber'in; "...*Arzın tamamı benim için mescid ve temiz kılındı.*" dediğini rivâyet etmiştir.⁵⁹⁸ İbn Abdî'l-Berr'e göre, hadis umum ifade etmektedir ve mezarlık, hamam v.b her yerde temiz olduğu zaman namaz kılmak câizdir.⁵⁹⁹

5- Bazı Görüşleri Tenkid Etmesi

Örnek 1:

عن ام عطية قالت: دخل علينا رسول الله (ص) حين توفيت ابنته فقال: " اغسلنها ثلاثا او خمسا

⁵⁹⁵ et-Temhîd, I, 371.

⁵⁹⁶ Bakara, 2/238.

⁵⁹⁷ et-Temhîd, IV, 294.

⁵⁹⁸ Buhârî, a.g.e., Keş-Teyemmüm (7), bab:1, (I, 86); Neselî, a.g.e., Keş-Ğasl (4), bab: 26, (I, 210); Dârimî, a.g.e., Kes-Salât (2), bab: 111, (I, 263)

⁵⁹⁹ et-Temhîd, V, 220

او اكثر من ذلك ان رايتن ذلك، بماء و سدر و اجعلن في الاخرة كاقورا.⁶⁰⁰

Ümmü Atiyye (r.a.), kızı öldüğü zaman Rasûlullah (a.s.)'in yanlarına gelerek ; " *Onu su ve sedir ile üç, veya beş defa, isterseniz daha fazla yıkayın. Son yıkamada kâfur kullanın...*" dediğini haber vermiştir.⁶⁰⁰ İbn Abdil-Berr hadisdeki kâfur kullanımını ilgili olarak, en-Nehaî ve Ebû Hanife'nin, ' Kâfur sonuncu yıkamada değil de yıkadıktan sonra koku ile beraber kullanılır.' demelerini şöyle eleştirmektedir:

" Bu görüş yanlıştır. Çünkü Hz. Peygamber, kızı öldüğünde yıkayıcı kadınlara üçüncü yıkamada kâfur kullanmalarını emretmiştir. Cumhur da, ölünün üçüncü turda kâfurlu su ile yıkanması hükmünü benimsemiştir."⁶⁰¹

Örnek 2:

عن ابي سعيد الخدري ان رسول الله (ص) قال: " ما بين بيتي و منبري روضة من رياض الجنة."⁶⁰²

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) Hz. Peygamber'in; " *Evimle minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir.*" dediğini rivâyet etmiştir.⁶⁰² İbn Abdîl-Berr, hadisin şerhinde bazılarının, Medine'nin Mekke'den daha üstün olduğunu savunmalarını ve bu görüşlerine; " Cennetteki bir parça yer, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."⁶⁰³ hadisini delil göstermelerini şöyle eleştiriyor:

⁶⁰⁰ Mâlik, a.g.e., K.el-Cenâz (16), nr. 2, (I,222)

⁶⁰¹ et-Temhîd, I,375.

⁶⁰² Mâlik, a.g.e., K.el-Kible (14), nr. 10, (I, 197)

⁶⁰³ Buhârî, a.g.e., K. Bid'î-Halk (59), bab: 7, (IV, 87); Tirmizî, a.g.e., K. Fzâilîl-Cihad (20), bab: 17, (IV, 180); İbn Mâce, a.g.e., K. ez-Zühd (37), bab: 39, (II, 1448); Ahmed b. Hanbel, a.g.e., II, 315, 438.

▪ İkinci hadiste onların görüşlerine herhangi bir delil yoktur. hadiste sadece dünyaya bağlanmama, zühd ve ahirete hazırlık tavsiye edilmektedir. Halbuki Hz. Peygamber'in Mekke'ye hitaben "Allah (c.c.)'a andolsun ki, sen O'nun en hayırlı ve en çok sevdiği yerisin. Eğer halkım çıkarmasaydı ben seni terketmezdim."⁶⁰⁴ demesi Mekke'nin daha faziletli olduğunu göstermektedir. Bazılarının bu sahih hadis varken, Medine'nin Mekke'den daha üstün olduğunu ispatlamak için farklı yorumlara girmeleri oldukça gariptir.⁶⁰⁵

Örnek 3:

عن عبد الله الصنابحي عن رسول الله (ص) قال: "إذا توضأ العبد المؤمن فتمضمض، خرجت الخطايا من فيه."⁶⁰⁶

Abdullah es-Sunâbahî (r.a.) Rasûlullah (a.s.)'ın; "Kişi abdest alırken, ağzını yıkadığında günahları ağzından dökülür..." buyurduğunu bildirmiştir.⁶⁰⁶ İbn Abdî'l-Berr, kendi dönemindeki bazı ilim ehlinin, bu hadisi delil göstererek "Namaz ve abdest büyük-küçük bütün günahları yok eder." demelerini şöyle eleştiriyor;

▪ Onlar bu görüşlerini yukarıdaki hadisin zahirinden çıkarıyorlar. Mürcie'ye destek olan bu görüş, açıkça cehaletin ürünüdür. "Ey inananlar!, Allah'a yürekten tevbe edin..."⁶⁰⁷ âyeti varken akıl sahibi birisi bu hadisi nasıl umûmî mânâda kullanabilir? Eğer pişman olmaksızın sadece namaz ve abdest ile kişinin bütün günahları affedilseydi, insanların tevbe ile emredilmesinin ne anlamı kalırdı?

⁶⁰⁴ Tirmizî, a.g.e., K.et-Menâkıb (46), bab: 68, (V, 722); İbn Mâce, a.g.e., K.et-Menâsik, (25), bab: 103, (II, 1037); Dârimî, a.g.e., K.es-Siyer (17), bab: 67, (II, 554).

⁶⁰⁵ et-Temhîd, II, 287-288.

⁶⁰⁶ Mâlik, a.g.e., K.et-Tahâret (2), nr. 30, (I, 31).

⁶⁰⁷ Tahrim, 66/8.

Tevbenin günahkâr kişiye farz olduğu konusunda müslümanların icmâsı vardır. Gerçekten pişman olup tevbe etmeksizin, başka ibadetlerle büyük günahların affedilmesi muhaldir. Hz. Peygamber'in; " *Beş vakit namaz ve cuma namazı, büyük günahlardan kaçınılırsa küçük günahlar için keffarettir.*"⁶⁰⁸ sözü bunun açık bir delilidir.⁶⁰⁹

⁶⁰⁸ Müslim, a.g.e., K.et-Tahâret (2), nr. 14-16, (I, 209); Tirmizî, a.g.e., K.es-Salât (2), bab: 46, (I, 418); Ahmed b. Hanbel, a.g.e., II, 359.

⁶⁰⁹ et-Temhîd, IV, 44-49; Konu ile ilgili diğer bazı örnekler için bkz., et-Temhîd, I, 104; II, 15; III, 278,330; VII, 12, 66, VIII, 160, IX, 96-98; X, 230; XI, 58; XVII, 57, 205.

SONUÇ

et-Temhîd limâ fî-Muvatta mine'l-Meânî ve'l-Esânîd adlı eserindeki metodu ile hayatı, yaşadığı dönemin siyasî ve ilmî durumunu, hocaları, talebeleri ve eserlerini ele aldığımız İbn Abdî'l-Berr hakkındaki çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Endülüs Emevî Devleti, h. 4. asırda siyasî ve ekonomik yönden olduğu kadar, idareciler ve halkın ilme olan bağlılığı sayesinde, ilmî yönden de oldukça gelişmiştir. Endülüs'deki bu ilmî gelişmeler, h. 5. asrın başında ülkede çıkan siyasî karışıklığa ve daha sonra devletin beyliklere bölünmesine rağmen devam etmiştir.

Hayatının büyük bir bölümü ülke içindeki siyasî karışıklık dönemine rastlayan İbn Abdî'l-Berr, 368/979 yılında Kurtuba'da doğdu. Kıraat, hadis, fıkıh, tarih, neseb, edebiyat ve şiir alanlarındaki tahsilini pek çok hocadan ders alarak tamamladı ve ilim yolculuklarının yaygın olduğu o dönemde, Endülüs dışına çıkmayıp, sadece Kurtuba'da yetişen ender âlimlerden birisi oldu.

İsyandan sonra Kurtuba'dan ayrılan İbn Abdî'l-Berr, Endülüs'ün doğu ve batı bölgelerinde bir süre dolaştı. Bu arada İşbûne

ve Şinterin kadılığında da bulundu. Seyahati sırasında "Tavâif-i Mulûk"u oluşturan beylikler arasında yeniden birliğin sağlanması için çağrılarda bulundu.

Döneminin imamı olarak tanınan İbn Abdî'l-Berr, sika bir hadis hâfızı, taklide karşı olan müctehid seviyesine ulaşmış bir fakihdir. Önce-leri Zâhîrî mezhebine mensup iken, sonradan mâlikî olmuştur.

İbn Abdî'l-Berr, hadis ve fıkıh ilminde ilerlediği gibi, kıraat, tarih, neseb, edebiyat ve şiir dallarında da önde gelenlerden biri olmuştur ve bu sahalardan her biriyle ilgili önemli eserler vermiştir, fakat ke-lâm ilmi ile uğraşmamıştır. Çok sayıda talebeye ders vermiş olan İbn Abdî'l-Berr, 463/1071 yılında öldükten sonra kendisinden " Döneminin imamı idi.", " Hadis sahasında Endülüs'te O'nun gibisi görülmedi." şek-lindeki övgülerle bahsedilmiştir.

İbn Abdî'l-Berr'in en kapsamlı eseri, **-et-Temhîd lilmâ fi'l-Muvatta Min'l-Meânî ve'l-Esânîd** "dir. İmam Mâlik'in Muvatta'sının önemli şerhlerinden olan bu eseri İbn Abdî'l-Berr, Muvatta'daki müsned, mürsel ve munkatı türünden bütün hadislerin sıhhatlerini ve râvîlerinin güve-nilirliğini göstermek için yazmıştır. Hadislerin senetlerine ulaşmayı kolaylaştırmak için de, eserini Mâlik'in hocalarının alfabetik sırasına göre tertib etmiştir.

İbn Abdî'l-Berr, Muvatta'daki hadislerin senetleri üzerinde titizlikle duruyor ve râvîleri hakkında verdiği tanıtıcı bilgilerle, her birisinin ne kadar sika olduğunu, bazı râvîlerin itham edilmelerinin yanlışlığını ispatlamaya çalışıyor. Hadislerin Muvatta dışındaki sahih rivayetlerinden ulaşabildiği bütün varyantları zikrediyor.

Hadislerin lafzî mânâlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için, âyetler, hadisler ve dilcilerin sözlerinden örnekler vererek garib lafızları izah eden İbn Abdî'l-Berr, zaman zaman sarf ve nahv açıklamalarında da bulunuyor.

İbn Abdî'l-Berr, aralarında zahîrî bir çelişki görülen hadisleri mümkün olduğu kadar uzlaştırmaya çalışmakta, hadislerin âyetle taâruzu durumunda da aynı metodu benimsemektedir. O, neshe son çare olarak başvurmakta ve nâsîh olan hadisin en azından mensuh kabul edilenle sıhhat açısından eşit veya daha güçlü olması gerektiğini savunmaktadır.

Fakîhliğini eseri *et-Temhîd*'e yansıtan İbn Abdî'l-Berr, ahkam hadislerden çıkardığı bütün fikhî hükümleri zikretmekte, zaman zaman hükümlere âyetler, hadisler ve âlimlerin görüşlerinden delil getirmektedir.

İbn Abdî'l-Berr, hadislerin ihtivâ ettiği farklı konuları, âyetler, hadisler, sahâbe ve sonrakilerin uygulamaları, şiirler, tarihî ve coğrafi bilgilerle açıklıyor. Konunun bazı yönlerine açıklık getirmek için düşünülmesi muhtemel soruları kendi kendine sorarak cevaplar veriyor.

Alimlerin ittifak ve ihtilaf ettikleri noktalara uzun uzun değinen İbn Abdî'l-Berr, konu ile ilgili bütün görüşleri bazen delillerini de vererek zikrediyor. Yeri geldikçe kendi görüşlerini zikrettiği gibi, tasvib etmediği görüşleri ve delillerini de eleştirmekten kaçınmıyor.

et-Temhîd'de her hadis müstakil olarak şerhedildiği için konu bütünlüğü sağlanamamakta ve konularla ilgili daha geniş bilgi edinilmesi açısından eserin değişik yerlerine sık sık atıflar yapılmaktadır.

Herhangi bir hadisin, eserin neresinde şerhedildiğini tesbit edebilmek için, hadisin senedindeki râvîlerin adlarını mutlaka bilmek gerekmektedir. Aksi halde okuyucu hadislere ulaşmada zorlanacaktır. Ancak, hadislerin **et-Temhîd**'deki yerlerini gösteren bir fihrist yapılırsa eserin kullanımını kolaylaşacaktır.

Kendi sahasında en önemli eserlerden biri olduğu ifade edilen **et-Temhîd**, kapsamlı ve geniş bir şerh olması nedeniyle, hadis ve Mâlikî Fıkhı ansiklopedisi olarak kabul edilmiş, fakat bu kadar önemli bir eserden yazma nüshaları farklı yerlerde bulunduğu için çok fazla istifâde edilememiştir. Ancak basılmasından sonra eserden faydalanma imkânı artmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Sanânî (ö. 211/826);

- **el-Musannef**, thk. Habiburrahman el-Azamî, I-XI, Beyrut, 1390-1970

Ahmed b. Muhammed b. el-Mervezî Hanbel (ö. 242/855);

- **el-Müsned**, Çağrı Y., 2. baskı, I-V, İstanbul, 1413-1992.

Algül, Hüseyin

- **İslâm Tarihi**, Gonca Y., I-IV, İstanbul, 1987.

- Annân, Muhammed Abdullah,

- **Düvelu't-Tavâif**, Kahire, 1408-1988.

el-Bağdâdî, İsmail Paşa Muhammed Emin (1339/1920)

- **Hediyetü'l-Arifin, Esmâu'l-Müellifin ve'l-Musannifin**, Millî Eğitim Matbaası, I-III, İstanbul, 1955.

- **İdâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kurtubi ve'l-Funûn**, neşr., Muhammed Şerâfeddin Yaltkaya, Muallim Rifat Bilge, I-II, İstanbul, 1971-1972.

Brockelmann, Carl (ö. 1376/1956)

- **Geschichte der Arabischen Litterature**, Leiden, 1943-1944.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (Ö 256/869),

- **el-Câmiu's-Sahih**, Çağrı Y., 2. baskı, İstanbul, 1413-1992.

Câsım, Leys Suûd,

- **İbn Abdî'l-Berr ve Cuhûduhû fi't-Tarih**, Dâru'l-Vefâ, Kahire, 1408-1988

Çakan, İsmail Lütfi,

- **Hadis Edebiyatı, Çeşitleri, Özellikleri ve Faydalanma Usulleri**, M.Ü.İ.F.V.Y., İstanbul, 1989.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, (ö. 255/868),

- **es-Sünen**, Çağrı Y.2. baskı, I-II, İstanbul, 1413-1992.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi (Heyet), I-XIV, Çağrı Y., İstanbul, 1988.

Ebû Davud, Süleyman b.Eşas es-Sicistânî (ö. 275/887)

- **es-Sünen**, Çağrı Y., 2. baskı, I-V, İstanbul, 1992.

The Encyclopaedia of İslam (New Edition), Leiden, 1971.

Goldzher, Ignaz

- **The Zahiris, Their Doctrine and Their History**, Traslated and Edited by Wolfgang Behn, Leiden, 1971

el-Haccî, Abdurrahman Ali,

- **Tarhu'l-Endelüsf**, Dâru'l-İstisâm, Kahire, 1403-1983.

Hamevî, Ebû Abdillâh Yakut b. Abdillâh el-Bağdâdî (ö. 626/1229).

- **Mu'cemu'l-Buldân**, I-V, Beyrut, 1376-1957

Hasan, İbrahim Hasan,

- **Siyasî, Dîni, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi**, Çev. İsmail Yiğit, Kayıhan Y. I-VI, İstanbul, 1987.

Hitti, philip

- **Siyâsî ve kültürel İslam Târîhi**, çev. Salih Tuğ, I-IV, Boğaziçi Y. İstanbul, 1980.

Humeydî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr Fettûh el-Ezdî (ö. 488/1095),

- **Cezvetu'l-Muktebes fî Tarîhi Ulemâi'l-Endelûs**, thk. İbrahim Ebyarî, Dâru'l-Kitab el-Mısriyye, I-II, Kahire, trz.,

Hunke, Sigrid,

- **Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi**, Çev. Servet Sezgin, Bedr Y. İstanbul, trz.

İbn Abdî'l-Berr, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî (ö. 463/1071),

- **Behcetü'l-Mecâlis ve Ünsü'l-Mucâlis**, thk. Muhammed Mursî el-Hûlî, Dâru'l-Mısriyye, I-II, Kahire, 1962.

- **Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fazlihi ve mâ Yenbeği fî Rivâyetihî ve Hamlihî**, thk. Abdülkerim el-Hatib, Dâru'l-Kutub el-Hadîse, Kahire, 1395-1975.

- **ed-Dürer fî İhtisâri'l-Meğâzi ve's-Siyer**, thk. Şevki Zayf, Dâru'l-Marife Kahire, trz.

- **el-Enbâh alâ Kabâil'r-Ruvvâh**, Reîsü'l-Küttâb, nr. 688.

- **el-İntikâ fî Fezâil's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ, Mâlik, Şâfiî ve Ebû Hanife**, Nşr., Hüsameddin el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1350-1931

- **el-İstfâb fî Marifeti'l-Ashâb**, thk., Ali Muhammed Becâvî, I-IV, Kahire, trrz.
- **Kitâbu'l-Kâfî fî Fıkhî Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî**, thk. Muhammed Moritânî, Mektebetü'r-Riyad el-Hadîseti, Riyad, 1400-1980
- **el-Kasdu ve'l-Ümemü fî't-Tarîf bi Ensâbi'l-Arabî ve'l-Acemî ve Evvelü men Tekelleme bi'l-Arabîyeti mine'l-Umemu**, Şehid Ali Paşa, 1935/2
- **et-Takassî, li hadâsi'l-Muvatta ve Şuyâhi İmam Mâlik**, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, trz.
- **et-Temhîd İlmâ fi'l-Muvatta Min'l-Meânî ve'l-Esânîd**, thk., Heyet Matbaatü'l-Fezâle I-XVIII, Rabat, 1387-1967/1408-1987

Ibn Beşkuvâl, Halef b. Abdî'l-Melik (ö. 578/1182)

- **Kitâbu's-Sıla**, I-II, Kahire, 1966.

Ibn Esîr, Ebû'l-Hasan İzzuddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1232)

- **el-Kâmil fî't-Tarîh**, I-XIII, Beyrut, 1385-1965.
- **el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb**, I-II, Beyrut, trz.

Ibn Farazî, Ebû'l-Velîd Abdullah b. Muhammed (ö.403/1012),

- **Târîhu Ulemâi'l-Endelüs**, Dâru'l-Misriyye, Kahire, 1966.

Ibn Ferhûn, İbrahim b. Ali el-Medenî el-Mâlikî (ö. 799/1397),

- **ed-Dîbâcû'l-Mûzheb Fî Marifeti Ayâni Ulemâ'l-Mezheb**, thk., Muhammed el-Ahmedî, I-II, Dâru't-Turâs, Kahire, 1394-1974.

Ibn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed b. el-Hadramî el-Mağribî (ö. 808/1406),

- **Mukaddime**, Dâru's-Şa'b, Kahire, trz.

- **Târîhu İbn Haldun el-Müsemmâ bi Kitâbi'l-İber ve Dîvânî'l-Mübtedei ve'l-Haber fî Eyyâmî'l-Arabî ve'l-Acemi ve'l-Berberî ve men Asarahum min Zevî's-Sultânî'l-Ekber**, I-VII, Beyrut, 1391-1971.

Ibn Hallikan, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 681/1282),

- **Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân**, thk. İhsan Abbas, I-VIII, Beyrut, 1968-1972

Ibn Hayr, Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Halife el-Emevî el-İşbîlî (ö.575/1179),

- **Fehresetü mâ Ravâhu an Şuyûhihî** , Bağdat, 1382-1963.

Ibn Hayyân, Ebû Mervân el-Kurtubî (ö. 469/1076),

- **el-Muktebes min Enbâi Ehli'l-Endelüs**, thk. Muhammed Ali Mekkî, Dâru'l-kütüb el-Arabiyye, Beyrut, 1403.

Ibn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saîd (ö. 456/1064),

- **er-Risâle fî Fazli'l-Endelüs**, thk., İhsan Abbas, Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut, trz.

Ibn İmâd, Ebû'l-Fellâh Abdü'l-Hayy el-Hanbelî (ö. 1089/1679),

- **Şezerrâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb**, I-VIII, Beyrut, trz.

Ibn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail el-Kuraşî (ö. 774/1372)

- **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, I-XIV, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1977.

Ibn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 275/888)

- **es-Sünen**, Çağrı y., 2.baskı, I-II, İstanbul, 1413-1992

Ibn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mûkerrem el-Mısırî (ö. 711/1311),

- **Lisânü'l-Arab el-Muhit**, I-III, Beyrut, trz.

Ibn Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed b. Abdilhalim (ö. 728/1327)

- **Mecmûu Fetevâ**, I-XXXVII, Riyad, 1412/1991.

Kadı İyaz, İbn Mûsâ el-Yahsebî (ö. 544/1149)

- **Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik li Marifeti Alâmi Mezhebi Mâlik**, thk. Ahmed Bekr Mahmud, I-VIII, Beyrut, trz.

Kandemir, Yaşar

- **Mevzû Hadisler, Menşei, Tanınma Yolları, Tenkidi**, D:l:B:Y: Ankara , 1984.

Karaman, Hayreddin

- **Hadis Usûlü**, İrfan Y. İstanbul, trz.

Kâtip Çelebi, (Hacı Halife) Mustafa b. Abdillâh (ö. 1067/1657)

- **Keşfu'z Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-funûn** thk . Muhammed Şerâfeddin Yalıtıkaya Muallim Rifat Bilge el-Kilisî, I,-II, İstanbul, 1360-1941

Kehhale, Ömer Rıza

- **Mu'cemû'l-Müellifin Terâcimu Musannifî'l-Kutubî'l-Arabiyeti**, I- XV, Beyrut, trz.

el-Kettânî, Muhammed b. Cafer (ö.1345/1927),

- **er-Risâletü'l-Mustatrafe li Beyânî Meşhûri Kütübî's-Sünne-ti'l-Müşerrefe**, İstanbul, 1986.

Koçkuzu, Ali Osman

- **Hadiste Nâsîh ve Mensûh**, M:Ü:l:V:Y:, İstanbul, 1985.

Koçyiğit, Talat

- **Hadis Istılahları**, 2. baskı, A:Ü:l:F:Y:, Ankara, 1985
- **Hadis Tarihi**, 2. baskı, Ankara, 1988

Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî (ö. 1038/1630)

- **Nefhu't-Tib**, thk. İhsan Abbas, I-VIII, Beyrut, 1388/1968.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795)

- **el-Muvatta**, Çağrı Y., 2. baskı, I-II, İstanbul, 1413-1992.

el-Fâsî, Muhammed b. Hüseyin el-Hacevî es-Seâlibî (ö. 1376/1957),

- **el-Fikru's-Sâmî fî Tarîhi'l-Fikhi'l-İslâmî**, tsh. Abdülaziz b. Abdilfettah el-Kârî, Medîne, trz.

Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccâc (ö. 216/874)

- **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Y., 2. baskı, I-III, İstanbul, 1413-1992.

Neseî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 203/915)

- **es-Sünen**, Çağrı Y., 2. baskı, I-V, İstanbul, 1413-1992.

Polat, Selahaddîn,

- " **Metin Tenkidi** ", E:Ü:l:F:D:, sayı, 7 s. 113-130, sayı, 8, s. 81-112 Kayseri, 1989-1990

Raİsuddîn, A:N:M:,

- " **İbn Abd al-Barr and His Contribution to the Study of Hadith Literature In Spain.**", Muslim Education Quarterly, Islamic Academy, c.7, sayı, 3, s. 28-34, Londra, 1990.

es-Safedî, Selahaddin b.Halil b.Aybek (ö. 764/1363),

- **el-Vâfi bi'l-Vefeyât**, thk., Heyet, I-IX, Wiesbaden, 1962-1974

Sezgin, Fuat,

- **Geschichte des Arabischen Schrifttums**, I-V, Leden, 1967-1974.

Sıddıki, Zübeyir,

- **Hadis Edebiyatı Tarihi**, Çev. Y. Z. Kavakçı, İstanbul, 1966.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505),

- **Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribu'n-Nevevî**, thk.Abdulvehhab Abdullatif, Dâru'l-Kütüb el-Arabî, I-II, Beyrut, 1405-1983.

Şeşen, Ramazan,

-**Nevâdiru'l-Mahtûtâti'l-Arabiyyeti fi Türkiye**, Beyrut, 1975.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ (ö. 279/892)

- **es-Sünen**, Çağrı Y., 2. baskı, I-V, İstanbul, 1413-1992.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1374)

- **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, thk. Şuayb el-Arnaud, Muhammed Nuaym, I-XXIV, Beyrut, trz.
- **TezkiretÜ'l-Huffâz**, thk., Abdurrahman b. Yahya el-Muallim, I-III, Haydarabad, 1958-1959

Zeydan, Corci,

- **İslam Medeniyeti Tarihi**, çev. Mü'min Çevik, I-V, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1976.

Zirikî, Hayreddin,

- **A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşhuri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arabi ve'l-Müstarebîn ve'l-Müsteşrikîn**, (I-X), Beyrut, 1969.